

LYTTE, LÆRE, SNAKKE

Hør nå, og alltid

Cochlear™

LYTTE, LÆRE, SNAKKE

2. Utgave
Copyright '2005
Cochlear Limited
14 Mars Road
Lane Cove West NSW 2066

Tidligere utgave copyrighted 2003

Alle rettigheter er reservert. Ingen deler av denne bok kan kopieres, sendes eller reproduseres på noen måte, uten skriftlig tillatelse av rettighetshaver

ISBN 1- 920804-07-2

Trykket i Norge

Oversatt av Ingeborg Ørn

Forord

Lytte, Lære, Snakke er utviklet som et hjelpemiddel med tanke på barn under 12 måneder med nedsatt hørsel og som følger et auditivt habiliteringsprogram. En DVD med kapitlene Babyers babling, Småbarns småprat og Store barns skravling følger med boken. Den dekker utviklingen til barnet fra fødsel og opp til skolestart. Informasjonen i Lytte, Lære, Snakke er ment som et tillegg til barnets auditive habiliteringsprogram.

Lytte, Lære, Snakke er skrevet slik at den skal oppmuntre foreldre og støttepersonell rundt barnet til den daglig trening, noe som er viktig for å utvikle talespråk. Forklaring på tekniske ord og uttrykk er forklart i ordlisten.

Dette treningsopplegget ville ikke vært mulig uten innsatsen til Maggie Looney, Lynne Richards og Sylvia Romanik.

INNHALDSFORTEGNELSE:

Introduksjon og Oversikt	5
Introduksjon	5-6
Oversikt	7
 Auditiv habilitering, Teori	 9
Prinsippene for å lære å lytte	11
Familiebasert terapi (oppfølging)	14
Å hjelpe pedagogen	16
Strategier for å utvikle lytteferdigheter	17
Utviklingsskalaen	27
 Auditiv habilitering i praksis	 41
Innledning	42
Lyttestadiene	43
Lyttenivåer	44
Babyers Babling	51
Ferden begynner	52
Tilknytningen mellom foreldre og barn	53
Et stille miljø	53
Bevissthet på lyd	54
Vokal turtaking	54
Performativer (symbollyder)	54
Enkle fraser	56
Auditiv stimulus/respons	57
Auditivt minne – utvelgelse av gjenstand	57
Flere ideer for babyer	59
Lære å Lytte-Lyder	67
Småbarns småprat	68
Lek	69
Auditivt minne – enkle beskjeder	69
Dagligdagse rutiner	70
Frokosten	70
Påkledning	70
Rydde inn i oppvaskmaskinen	71
vanne plantene	71
Baking	72
Formings-aktiviteter	72
Auditiv Stimulus/Respons	73
Auditivt minne	73
Høytlesing	74
Flere ideer for småbarn	

INNHALDSFORTEGNELSE:

Store barns skravling	84
Utvide språket	84
Små hjelpere	85
Tid for lek	85
Tale	85
Auditivt minne	87
Auditiv inndeling	88
Erfaringer utenfor hjemme	89
Avanserte lytteferdigheter	89
Samtale	90
Flere ideér for store barn	91
Auditiv habilitering - Appendiks	101
Scales of Development and Assessment Tools	102
Ordliste	107
Litteratur og Referanser	111

Introduksjon

Å utvikle talespråk gjennom lytting for et hørselshemmet barn er en interessant prosess for alle som er involvert. Når et lite barn lærer å lytte og snakke er det med stor tilfredshet foreldrene ser starten på veien som leder frem til det å kommunisere med andre gjennom oralt språk.

På grunn av den teknologiske utviklingen har de fleste av hørselshemmede barn i dag muligheten til å få tilgang til alle språklyder ved lytting alene. Forbedringer i høreapparater og cochleaimplantater betyr at barn nå har tilgang til lyd på en måte de ikke hadde tidligere. Likevel er det viktigere enn noensinne å være klar over at å tilby høreapparat eller CI alene, ikke betyr at man automatisk hører eller forstår. For å få til dette må barnet lære å lytte med apparatene. Ved å lære å lytte, og lære og forstå, vil barnets mulighet for å lære å snakke bli utnyttet best.

For å lære talespråk ved å lytte trenger man all hjelp og innsats fra alle involverte. Foreldre, barnehagepersonell og familie er nøkkelpersoner i barnets utvikling. Foreldrene som er tilstede hele tiden kan gi barnet talespråk i en en-til-en situasjon. Som nøkkelpersoner trenger de en forståelse av forskjellige stadier ved lytting, språkutvikling og taleoppfatning. De må lære hvordan man utvikler evnen til å lytte gjennom meningsfull dagligdags kommunikasjon med barnet. Dersom foreldre har en klar formening av hva som kreves, vil man være på riktig retning for å nå målet. Foreldre er drivkraften og motivasjonsfaktoren i barnets talespråkutvikling.

I de siste årene har forståelsen av hvor viktig en tidlig diagnose er, ført til at det har blitt innført nasjonal hørselscreening av nyfødte i mange land. Resultatet av disse undersøkelsene er at mange babyer har fått diagnosen allerede i løpet av de første levedagene. Dette, sammen med mulighetene som moderne høreapparater og CI kan gi, har store innvirkninger på mulighetene barnet har til å utvikle talespråk.

Data som ble lagt fram på "2nd International Conference of Newborn Infant Screening and Intervention" i Como i Italia 2002, viser viktigheten av tidlig diagnose og behandling med riktig apparat. Dersom auditiv læring starter i de viktige første leveår, da den største utviklingen skjer, har barnet en mulighet til å utvikle talespråk på samme måte som hørende på samme alder.

Når et barn blir diagnostisert med hørseltap, vil vanligvis foreldrene finne et behandlings/treningsopplegg som dekker behovet. Dersom det velges et auditivt treningsprogram bør det fokuseres hovedsakelig på å gi familien kunnskap og ferdigheter om talespråklig lyttetrening for barnet, både teoretisk og praktisk. Et slikt program tar utgangspunkt i det enkelte barns individuelle behov. Foreldre lærer om forskjellige stadier ved lytting, språkutvikling og taleoppfatning. De lærer også teknikker og forståelse for å bruke språket i lek og daglige rutiner. De lærer å utnytte de mange situasjonene for språktrening som oppstår naturlig i lek og dagligdagse situasjoner. Foreldrene bør også få kunnskap om audiologiske emner for å kunne vurdere om høreapparat/CI fungerer som det skal.

I alle stadier føler foreldre at de drukner i informasjon. De kan være positive til alle ideer og strategier, men det kan være for mye i forhold til hva man har muligheten til å sette seg inn i. Ofte kommer spørsmålet ”Hva kan vi gjøre hjemme ?”

Utarbeidelsen av Lytte, Lære, Snakke er et forsøk på å besvare dette spørsmålet. Den er ikke ment å erstatte et pågående auditivt habiliteringsprogram, men mer å komplettere dette med strategier og praktiske øvelser.

Lytte, Lære, Snakke er en guide som beskriver spesifikke strategier som brukes for å utvikle talespråk gjennom lytting for små barn i de første leveårene. Den følger stadiene fra fødsel til skolestart.

Lytte, Lære, Snakke fokuserer på de naturlige båndene mellom foreldre og barn, og tar tak i det naturlige samspillet mellom disse. Hensikten med opplegget er å gi praktisk informasjon med eksempler om hvordan man kan integrere lyttetrening som en naturlig del av hverdagen.

Oversikt

Lytte, Lære, Snakke inneholder en bok og en DVD.
Den er delt inn i tre deler som vist nedenfor

Auditiv habilitering, teori

- Prinsipper for å lære å lytte
- Familiebasert terapi
- Å hjelpe pedagogen
- Strategier for å utvikle lytteferdigheter
- Utviklingsskala

Auditiv habilitering, praksis

- Innledning
- Lyttestadiene
- Lyttenivåer
- Babyers Babling
- Lære-å-Lytte-Lyder
- Småbarns Småprat
- Store Barns Skravling

Appendix

- Scales of Development and Assessment Tools
- Litteratur og referanser
- Ordliste

Auditiv habilitering, Teori

Prinsippene for å lære å lytte

Denne delen beskriver en rekke viktige prinsipper, som bør følges på veien mot å lære å lytte.

Tidlig diagnose og tilpasning av høreapparater og/eller cochlea implantat

Jo tidligere barnet ditt får diagnosen og får tilpasset hensiktsmessig utstyr, jo tidligere kan språklæring gjennom lytting begynne. Digitale høreapparater og cochleaimplantater gir barn med hørselshemming tilgang til alle lyder i talespråket. Babyer som blir diagnostisert og får tilpasset høreapparater og/eller cochlea implantat har muligheten til å utvikle aldersadekvat språk og tale, gitt at de er i et stimulerende (berikende) miljø, hvor læring gjennom lytting står i fokus.

Tett audiologisk oppfølging er viktig

Utstyret må være riktig og optimalt tilpasset barnets hørselstap. Høreapparater og/eller cochlea implantat må være i perfekt stand. Det er viktig at utstyret brukes hele tiden. Det må brukes i alle barnets våkne timer, altså hele dagen hver dag.

Audiofysiker (CI), audiografer (HA) og audiopedagoger kan hjelpe deg med å forstå hvordan utstyret fungerer, slik at du vil bli i stand til å finne ut av feil og problemer. God audiologisk oppfølging innebærer å lære om riktig tilpassede ørepropper, å holde øregangene rene og friske, audiogramforståelse i forhold til ditt barns hørselshemming og å være på regelmessige hørselstester og/eller justeringer av implantatets taleprosessor. Fagfolk har ansvar for å sikre at du får tilstrekkelig informasjon, slik at du blir i stand til å klare dette.

Foreldre og fagfolk er samarbeidspartnere

I samarbeid med utdannende fagfolk spiller du en nøkkelrolle i ditt barns auditive habilitering. I et virksomt familiebasert program skal du få tett oppfølging og støtte fra trenede fagfolk og det bør legges vekt på din viktige rolle i naturlig barnesentrert kommunikasjon.

Diagnosevurdering

Barnets opplæringsplan bør inneholde stadig diagnostisk vurdering gjennom observasjon og evaluering. Når pedagogen har vurdert ditt barns utvikling bør det lages en individuell plan. Planen må følge de typiske stadiene i lytte-, språk-, tale- og kognisjonsutvikling.

Etter hvert som barnet ditt gjør fremskritt er det viktig å sette seg nye mål. Du kommer til å spille en viktig rolle med tanke på å gi pedagogen informasjon om ditt barns utvikling hjemme. Pedagogen kan da jobbe sammen med deg for å nå målene dere er blitt enige om. Dette sikrer at planen blir skreddersydd for ditt barn.

Lytteutviklingen er en vedvarende prosess

– Doreen Pollack

Med en gang ditt barn har fått tilpasset hørselsteknisk utstyr er hun i stand til å oppfatte lyder som kan bli meningsfulle. Å lære å lytte innebærer utvikling i en gitt rekkefølge, der starten er å oppdage lyder og målet er å kunne oppfatte komplekst språk (se Enhetlig Utviklingsskala, side 27). Selv når barnet ditt er blitt flink til å lytte vil hun trenge lyttetrening for å opprettholde lytteferdigheter.

Ha høye forventninger spesielt i forhold til ditt barns muligheter

De viktigste omsorgspersonene i ditt barns liv bør være med og satse på det auditive opplæringsprogrammet, tro på at hun vil lære å lytte og hjelpe henne å utvikle talespråk gjennom lytting. Du og de øvrige omsorgspersonene bør få anledning til å tilegne dere den kunnskap som er nødvendig for å oppnå dette.

Meningsfullt samspill er viktig

Ditt barns lytteopplevelser bør tilpasses alder, evne og interesser. Rekkefølgen av auditive ferdigheter bør følges og de bør innarbeides i meningsfulle, hverdagslige samhandlingssituasjoner. Etter hvert som barnet ditt utvikler seg er det viktig å bytte ut leker og spill, og også endre språket i samsvar med utviklingen. På denne måten vil erfaringene gjenspeile endrede interesser og sikre at ferdighetsnivået og språkkompleksiteten øker.

Lytting skal være MORO

– Judith Simser

Det er viktig at det å lære å lytte oppleves som morsomt og meningsfullt. Jo mer tid barnet ditt bruker på lytting jo større blir mulighetene for utvikling av talespråk.

Talespråket må være tydelig og godt innenfor barnets hørerekkevidde

Når barnet skal begynne å lære å lytte er det viktig (helt avgjørende) å ha gode akustiske forhold. Barnet ditt trenger et stille, rolig lyttemiljø. Enhver bakgrunnslyd vil være en forstyrrelse som vil gjøre det vanskeligere, om ikke umulig, å lære å lytte.

Hørselsinntrykket må komme først

Barnet ditt må høre talte ord, fraser og setninger før det får tilgang på visuelle støtte. Dette er den mest effektive måten å lære auditive mønstre. Den naturlige måten å utvikle forståelig talespråk på er gjennom å lære å lytte.

Mange aspekter ved talen er ikke synlige og disse læres best gjennom lytting, for eksempel 'suprasegmenter' (tonehøyde, varighet og intensitet) og stemmeføring. Når lytting blir brukt som den primære informasjonskanal får barnet ditt den beste mulighet til å utvikle en naturlig, velklingende stemme med god hastighet, rytme og intonasjon.

La lytting bli en del av de daglige rutine

Lytting må bli en naturlig del av alle de daglige rutine og aktivitetene, slik at det blir en livsstil. Lytting bør bli en del av hverdagslivet, ikke kun begrenset til spesielle treningstimer. Benytt enhver anledning, slik at barnet ditt får mange muligheter til å øve seg på å lytte og å snakke.

Sylvia Romanik –

“Å lytte hele dagen hver dag er grunnregelen i en målrettet auditiv rehabilitering.”

Kommunikasjonsforsøk må anerkjennes og oppmuntres

Helt fra starten, når babyen din gurgler og babler må du gi verbal bekreftelse på disse kommunikasjonsforsøkene. Positiv forsterkning vil oppmuntre til å fortsette å kommunisere. Dette er helt sentralt for utviklingen av talespråklig kommunikasjon.

Legg til rette, slik at barnet ditt lykkes

Legg til rette for at barnet ditt skal lykkes ved å sørge for en steg-for-steg-progresjon i ferdigheter innenfor de fire områdene lytting, språk, tale og kognisjon. Det å bygge på hvert enkelt ferdighetsområde vil gi barnet ditt et solid fundament. På dette grunnlaget kan barnet ditt utvikle seg og utnytte hele sitt potensial.

DET SKAL VÆRE MORSOMT Å LÆRE Å LYTTE!

Familiebasert terapi (oppfølging)

Hvorfor foreldre er nødvendige i det auditive habiliteringsprogrammet

Som foreldre er dere de viktigste personene i deres barns liv. Når barnet deres har fått diagnosen hørselshemmet, vil dere oppsøke eller bli henvist til utdannede fagfolk. Dere vil oppleve at disse profesjonelle tjenestene er til uvurderlig hjelp når det gjelder å forstå og håndtere betydningen av hørselshemmingen. Fagfolk vil hjelpe dere å utvikle de ferdighetene dere vil trenge for å legge til rette for at barnet skal kunne lære talespråk gjennom lytting. Husk alltid at dere er den viktigste brikken i den auditive habiliteringsprosessen.

Et av de første spørsmålene foreldre vanligvis stiller til fagfolk er om babyen deres vil kunne lære å snakke. Med fremskrittene innenfor høreapparat- og cochlea implantatteknologi er svaret ja, men. Ja, teknologien som gir god tilgang til alle talelyder finnes, men utviklingen av tydelig, forståelig tale vil bare kunne skje hvis også en rekke andre faktorer er tilstede. De viktigste faktorene er tett og god audiologisk oppfølging, og at dere forstår at dere som foreldre har en nøkkelrolle i prosessen. Hvis målet for barnet ditt er utvikling av talespråk, må du satse på et auditivt habiliteringsprogram. Det finnes mange slike programmer rundt i verden, som er tilgjengelige for familier slik at dette målet kan nås.

I et auditivt habiliteringsprogram vil det være et samarbeid mellom dere og de impliserte fagfolkene. Pedagogene vil støtte og veilede dere og familien. De vil lære dere de ferdighetene dere trenger for å utvikle barnets talespråk innenfor rammen av hverdagslivets rutiner. Dersom alle familiemedlemmene får lære dette, slik at de kan gå inn i et godt og hensiktsmessig samspill med barnet, vil utbyttet bli større. Du vil også kunne gi pedagogene verdifulle tilbakemeldinger om barnets utvikling hjemme.

Observasjon, deltagelse og øvelse

I et auditivt habiliteringsprogram vil foreldre og familie observere, delta og øve på de ferdighetene og teknikkene som er beskrevet i de følgende punktene:

- **Utvikle kunnskaper om og ferdigheter i audiologisk håndtering**

Helt fra starten av bør barnet ditt bruke det hørselstekniske utstyret hele tiden mens hun er våken og utstyret må være i perfekt stand. Pedagogene kan hjelpe dere til å forstå hvordan utstyret fungerer, slik at dere vil bli i stand til å finne feil og rette opp problemer. Dere bør også bidra til at barnet blir selvstendig i håndteringen av utstyret så tidlig som mulig.

Det er viktig at proppene til høreapparatene byttes ofte, ettersom små ører vokser og proppene må passe perfekt for å få maksimalt ut av hørselsinformasjonen. Piping fra dårlig tilpassete propper er forstyrrende og hemmer hørselssignalet. Øregangene må også være rene og friske for at lyttingen skal bli optimal. Samarbeid med fagfolkene for å sikre at ditt barn har best mulig tilpassede apparater/justert prosessor hele tiden. Det er viktig at du og pedagogen gir tilbakemelding til audiofysiker/audiograf om lydene som barnet ditt hører.

- **Bruk den naturlige kontakten og samspillet mellom foreldre og barn**

Språk utvikles som et resultat av naturlig samhandling mellom foreldrene og babyen. Hørselshemmingen skal ikke få virke ødeleggende inn på det naturlige samspillet med barnet deres. Dette naturlige, kommunikative samspillet er viktig og må opprettholdes selv om barnet deres har en hørselshemming.

- **Å lære teknikker og strategier for å utvikle lytteferdigheter**

Gjennom habiliteringsprogrammet vil du lære hvordan du kan benytte deg av de utallige mulighetene for å utvikle språk gjennom lytting som naturlig finnes hjemme hos dere. Husk at hovednøkkelen er de teknikkene og strategiene du bruker og ikke aktivitetene i seg selv. Boken og DVD-en i denne pakken gir ideer til hvordan du kan flette lytting inn i lek og daglige rutiner.

- **Forståelse for stadiene i språk, tale og kognitiv utvikling**

Kunnskap om disse stadiene vil gjøre det mulig for deg å legge til rette for utviklingsmessig tilpasset tale- og språklæring. Det er viktig å være klar over hva som er de neste trinnene i ditt barns utvikling, slik at du kan stimulere denne utviklingen og gi nye, spennende utfordringer. Pedagoger bør forklare disse trinnene og foreslå hva som vil gi god utvikling (se Enhetlig Utviklingsskala side 27).

- **Forståelse for delstadiene i lytteutvikling**

Å utvikle språk gjennom lytting er en naturlig måte å utvikle språk på. Lytteutviklingen starter med å oppdage lyder, og fullendes ved evnen til å bearbeide komplekst språk. Du vil også få vite om viktigheten av å bruke lytting som hovedmetoden for å utvikle forståelig talespråk (se Enhetlig Utviklingsskala, sidene 27-38, Lyttestadiene side 41 og Lyttenivåer, sidene 42-47).

- **Forståelse for lekens betydning**

Leken er svært viktig for utviklingen av talespråk og kognitive ferdigheter. Etter hvert som ditt barn utvikler seg fysisk og kognitivt vil hun bli opptatt av lek. Følg ditt barns interesse – bruk språk som passer i sammenhengen og sett ord på det hun gjør. Vær modell og utvid ditt barns ytringer for å berike språket. Gjennom leken vil hun lære om det som befinner seg utenfor hennes nærmeste miljø. Hun kan gå inn i en verden av forestilling, fantasi og eventyrfortelling. Pedagoger vil gi deg veiledning, slik at du kan gjøre mest mulig ut av lekesituasjonene med tanke på å utvikle språk gjennom lytting. Materiell og ideer kan tilpasses, slik at du kan gi barnet ditt interessante leker og aktiviteter tilpasset hennes utvikling. Det er ikke nødvendig å skaffe tilveie dyrt leketøy. Språklæring kan skje gjennom leking med enkelt materiell.

- **Tilegne deg kunnskaper ved å notere ditt barns utvikling**

Ved å skrive ned ditt barns fremskritt kan du hjelpe pedagogen med å lage mål for lytting, språk, tale og kognisjon (både kortsiktige og langsiktige mål). Dette er nødvendig for at opplegget skal bli diagnostisk, dvs. hele tiden tilpasset ditt barn. Ved å være aktivt med på å formulere målene, vil du også bli bedre i stand til å jobbe mot disse målene hjemme.

- **Utvikle gode teknikker for å oppdra barnet**

Det å tilby morsomme aktiviteter vil forsterke språklæringen. Babyen din blir større etter hvert, og gjennom hele småbarnsperioden vil hun fortsette å trives så lenge hun vet hvor grensene går. Det er viktig å bruke samme regler og retningslinjer som for hørende barn. Et barn med hørselshemming er først og fremst et barn, og trenger å lære hva som er akseptabel og hva som er uakseptabel oppførsel på samme måte som andre barn.

Å hjelpe pedagogen

I tillegg til å observere, delta og lære kan du bidra overfor pedagogen på mange ulike måter. Noen av disse er beskrevet under.

- **Fortell terapeuten om ditt barns interesser og familiebegivenheter**
Barn elsker å snakke om det de er interessert i og om hva de forskjellige familiemedlemmene holder på med. Du vet best hva barnet ditt liker og hva som vil fange oppmerksomheten hennes. Ved å gi pedagogen informasjon om disse tingene, kan opplegget skreddersyes ut fra individuelle behov. Bruk gjerne fotografier som utgangspunkt for samtalene.
 - **Hjelp pedagogen å tolke ditt barns tidlige kommunikasjonsforsøk**
På de tidligste stadiene er du den som best forstår hva ditt barn prøver å uttrykke. Dine bidrag er veldig viktig og de vil kunne gjøre pedagogen i stand til å svare barnet på en god måte. Ditt barn blir belønnet for sine kommunikasjonsforsøk ved å bli forstått. På denne måten blir hun oppmuntret til å fortsette å kommunisere.
 - **Vær modell for barnet ditt**
Foreldre kan være modeller når nytt språk eller nye ferdigheter skal introduseres. Noen eksempler på dette kan være ulike lytteoppgaver, og det å bytte roller for å oppmuntre til å bruke stemmen. Foreldre kan også være modeller og vise ulike konversasjonsferdigheter, som for eksempel turtaking, spørsmål og svar, og det å begynne/slutte/endre et samtaleemne. Det er veldig viktig at barnet ditt lærer disse ferdighetene så tidlig som mulig.
 - **Fortell om barnets utvikling på hjemmebane**
Noen ganger kan det skje at barnet ditt ikke viser fullt ut hva hun kan språklig og kognitivt i terapitimen. Du kan gi pedagogen verdifull informasjon om barnets utvikling på ulike områder, for eksempel nye ord, nye språkstrukturer hun har tilegnet seg (både når det gjelder forståelse og hva hun selv kan uttrykke), nye språklyder som har dukket opp og generalisering av lytteferdigheter.
 - **Informér pedagogen om kulturfaktorer som er viktige for dere**
Denne typen informasjon vil også hjelpe pedagogen til å skreddersy opplegget for å imøtekomme familiens behov, for eksempel med tanke på språk knyttet til religion, kulturelle feiringer, sosiale aktiviteter og hvilken rolle enkelte familiemedlemmer har.
- Når du er aktiv deltager i terapitimen kan du lære nyttige ferdigheter og få kunnskap om lytting og språklæring. På denne måten kan du legge til rette for et stimulerende språkmiljø hjemme, noe som vil gi ditt barn de beste muligheter for å lære talespråk.

Strategier for å utvikle lytteferdigheter

Under vil du finne strategiene som brukes for å utvikle talespråk gjennom lytting. Disse strategiene blir vist på DVD-en; Babyers Babling, Småbarns Småprat og Store Barns Skravling.

1 Sørg for at høreapparater/cochlea implantat brukes hele dagen hver dag

Dersom barnet ditt skal utvikle talespråk, er det nødvendig at hennes hørselstekniske utstyr er i perfekt stand og at det brukes hele dagen. Det vil være noen tider på dagen, for eksempel i forbindelse med bading, at høreapparatene eller taleprosessen ikke kan brukes, men det er nødvendig å bruke utstyret hele den øvrige tiden. Dette øker mulighetene du har til å gi barnet ditt språkerfaringer – og opplevelser gjennom lytting.

2 Vær nær mikrofonen når du snakker

Når barnet ditt begynner å lære å lytte må du være nær mikrofonen når du snakker, slik at hun får maksimalt ut av den auditive informasjonen. Det å være innenfor barnets hørerekkevidde er viktig fordi det gir henne best mulig tilgang til språklýdene, og derved en mulighet for å lykkes.

Når den som snakker flytter seg vekk fra den som lytter blir lyden svakere. Det å lære å lytte blir mye enklere for barnet ditt hvis du er nær mikrofonen. Bruk vanlig stemme, med vanlig hastighet, rytme og grad av intensitet. Å snakke høyt eller rope gjør ikke talesignalet mer hørbart, men kan tvert imot gjøre det mer utydelig.

Å lære å lytte med lengre avstand til den som snakker kommer på et senere stadium. På de tidlige stadiene skal den som snakker være rett ved mikrofonen, slik at talesignalet blir tydelig og hørbart.

3 Skap rolige omgivelser

På begynnerstadiene i lyttingen er det viktig å ha rolige omgivelser. Hvis det er mye bråk i omgivelsene vil barnet ditt få store problemer med å få tilgang på lyd (høre). Etter hvert som hun blir flink til å lytte blir det å lytte i støyende miljø en ferdighet hun vil utvikle. Uansett må ikke talesignalet bli dekket over av mye bakgrunnsstøy på de første stadiene.

4 Bruk en syngende stemme

Å bruke en syngende stemme er typisk når voksne snakker og naturlig samhandler med små babyer. Dette er spesielt viktig for et hørselshemmet barn som lærer å lytte. Når man bruker en syngende stemme er det større endringer i tonehøyde, varighet og intensitet (prosodien) i det som blir sagt, noe som tilfører verdifull akustisk informasjon. Å vektlegge disse trekkene vil være god hjelp med tanke på å utvikle auditiv bevissthet.

Prosodien gir mening i setninger. For eksempel kan intonasjonen mer enn de faktiske ordene gjøre at man forstår at den som snakker er overrasket. Disse trekkene kan absolutt høres, men ikke sees. Det gjør at hørselshemmede barn som utvikler talespråk kun gjennom lytting raskt vil bruke riktig intonasjon og de vil få en naturlig, god klang på stemmen.

Etabler øyekontakt

Det er særdeles viktig at du har øyekontakt med babyen din. Øyekontakt bringer deg og babyen din sammen og forsterker båndet mellom dere. Når du holder babyen din nær deg og ser rett på ansiktet hennes kan babyen din se tilbake på ansiktet ditt. Øyekontakt er en viktig del av talespråklig kommunikasjon ettersom vi bekrefter den som skal få ordet ved å se på vedkommende.

6 Etabler felles oppmerksomhet

Vellykket kommunikasjon forutsetter at deltagerne vet hvordan man skal starte et samtaletema, ha respekt for den annens valg av tema, opprettholde et tema, tilpasse seg endringer i tema og avslutte et tema på en tilfredsstillende måte. Det er mange skritt i utviklingen av disse ferdighetene. Et av de første skrittene er å etablere felles oppmerksomhet. Du kan forberede barnet ditt på å bli en samtalepartner på et senere stadium ved å utvikle hennes evne til å dele oppmerksomhet med en voksen mot en gjenstand/aktivitet/hendelse mens du snakker om dette.

Dette kan gjøres på mange ulike måter:

- Bruk interessante leker og ting som fanger ditt barns oppmerksomhet.
- Følg hennes interesse.
- Vis tydelig når leken eller aktiviteten begynner og slutter, ettersom dette signaliserer når det skal etableres kontakt og når det er et skifte i aktiviteten.

7 Snakk om daglige rutiner

I de tidlige stadiene er babyen din totalt avhengig av deg (spising, bleieskift, bading, påkledning og kommunikasjon). Språk blir mer meningsfullt når det handler om daglige rutiner. Det er veldig viktig å benytte alle muligheter gjennom dagen til å snakke om hva som skjer når dere holder på med disse rutineaktivitetene.

8 Utvikle turtaking

Oral kommunikasjon innebærer å lytte og tale etter tur. Det å bruke stemmen i turtaking er en forutsetning for talespråklig konversasjon. Dette starter veldig tidlig. For å utvikle turtaking skal du bruke stemmen din og så vente på at babyen din bruker stemmen sin. Gjenta lyden som babyen lager, deretter kan du lage en annen lyd eller si noe med ord. Ved å vente gir du barnet ditt signal om at det er hennes tur til å snakke. Akkurat som ethvert annet barn må også barn med hørselshemming lære seg disse pragmatiske ferdighetene. Det å bruke stemmen i turtaking bør oppmuntres helt fra starten. Etter hvert som barnet ditt begynner å bruke fraser og setninger skal du fortsette å utvikle turtakingsferdigheter, ettersom disse er nødvendige for konversasjon.

9 Få en annen person til å henvende seg til barnet ditt og bruke navnet hennes

Tilknytningen mellom foreldre og babyen er et naturlig bånd som må etableres i starten. Vanligvis lærer barnet først å lytte til den personen hun er mest knyttet til. Hun vil venne seg til foreldrenes stemme først, og vil koble at moren eller faren er i nærheten når hun hører den stemmen. Neste skritt for babyen er å lytte til andre familiemedlemmer som er viktige for henne.

En måte å gjøre dette på er å henvende seg til barnet ved å bruke navnet hennes. Det er viktig at dere ikke lager ulike varianter av navnet på dette stadiet, men at navnet brukes likt av alle. Slik vil hun etter hvert kjenne igjen og respondere på navnet sitt når hun hører det. Ved å få en annen person til å si barnets navn får hun både en diskrimineringsoppgave og en identifikasjonsoppgave. Dette er også en

mulighet til å forsterke hennes evne til å lokalisere lyd og å forstå at en annen person vil ha kontakt med henne. Dette er en måte å utvide ditt barns lytte-, svare- og samhandlingserfaringer på.

10 Signaliser lytting

Strategien for å signalisere lytting brukes for å rette ditt barns oppmerksomhet mot og bevisstgjøre henne på lyd. Signaliser at barnet ditt skal lytte ved å peke på øret ditt og ivrig si *Hør! eller Jeg hørte det. Hørte du det?* På denne måten vil barnet ditt begynne å konsentrere seg om lytting og begynne å forstå hvor hun hører lyder. Med eldre barn som oppfatter språk gjennom lytting er det nok å si *Hør!* med eller uten gester for å få dem til å konsentrere seg og innstille seg på å lytte. En annen strategi overfor eldre barn er å be dem om å se på en spesiell ting foran seg. Dette er en beskjed om at de skal lytte og at det ikke vil bli gitt noen form for visuell støtte.

11 Gi den auditive informasjonen først

Dersom ikke hørselsnervefibrene blir stimulert de første par årene kan deres evne til å utvikle seg tapes. Dette er grunnen til at det er så viktig å begynne med lydstimulering tidlig. Babyen din må begynne å lære å lytte med en gang det hørselstekniske hjelpemiddelet er tilpasset. Hørende barn lærer språk ved å høre det, lytte til det og imitere det. Barnet ditt kan lære på samme måte, forutsatt at hun har tilpassede tekniske hjelpemidler. Hun må også ha et intensivt opptreningsprogram med hovedvekt på lytting og ikke på bruk av synet.

Språkinformasjonen må presenteres gjennom lytting først. Når du skal bringe noe nytt på banen, for eksempel en ny leke, må lydene eller frasen som hører sammen med denne leken sies mange ganger FØR leken vises. Hvis du gjør dette på en levende, morsom måte vil du holde på ditt barns oppmerksomhet. Dersom du først viser leken vil barnet konsentrere seg mer om selve leken enn om lydene. Når du viser leken kan lydene gjentas, og du kan si noe som passer i sammenhengen mens barnet holder på med leken.

12 Bruk kun lytting

Det finnes mange måter å skjule munnen på når du snakker. Dette brukes av og til for å få barnet til å fokusere på lytting og ikke på munnnavlesning. På denne måten får barnet all informasjonen gjennom lytting. Så snart barnet ditt begynner å oppfatte språk gjennom lytting vil hun ikke trenge visuell støtte, men inntil dette skjer kan dere bruke følgende strategier:

Konsentrert oppmerksomhet

- Introduser en spennende leke, bok, aktivitet eller lek for å hjelpe barnet ditt til å konsentrere oppmerksomheten, slik at hun tar imot språket kun gjennom lytting uten visuelle holdepunkter.

Strategisk plassering av leke, gjenstand eller hånd

- Hold en leke, en gjenstand eller hånden foran munnen din på en naturlig måte, slik at du er sikker på at barnet ditt kun får hørselsinformasjon. Hold for eksempel en dukke foran munnen når dere leker. Et håndsignal er en nyttig strategi, spesielt i stimulus/respons-aktiviteter. Det er viktig at hånden brukes på riktig måte, slik at talebeskjeden ikke dempes, for da hindres det beste auditive signalet i å nå frem til barnet ditt.

Foreldre og pedagoger blir etter hvert dyktige i å finne mange naturlige måter å sikre at barnet mottar talebudskapet kun gjennom lytting.

13 Bruk akustisk fokusering

Akustisk fokusering betyr å gi nøkkelementet i setningen sterkere stemme enn de øvrige ordene i setningen, for eksempel Der er det en *bil*, ***brm brm***. Denne strategien brukes mest i de tidlige stadiene av lytteferden. Etter hvert som ditt barns lytteferdigheter utvikles brukes denne strategien mindre og mindre. Den er imidlertid fortsatt veldig nyttig når nye ord eller en ny språkstruktur skal læres. Barnet ditt kan for eksempel ha problemer med pronomenet *han*. Akustisk fokusering kan gjøre det lettere å høre, for eksempel *HAN skal gå til parken*. Med en gang barnet ditt kan høre og identifisere ordet er det viktig å si setningen med naturlig rytme og intonasjon.

14 Bevisstgjøring på lydkilden eller lokalisering av lyd

Denne strategien er viktig helt fra starten av fordi den gjør barnet ditt oppmerksom på lyd som hun kanskje ikke hører av seg selv. Jo mer dette gjøres parallelt med å utvikle lytteferdigheter, jo raskere vil barnet ditt utvikle evnen til å høre lyder fra ulike retninger. Snu barnet ditt mot lydkilden. Barnet ditt vil vise at hun kan lokalisere lyden ved å stirre, bevege på øynene, peke, snu hodet sitt etc. Vær oppmerksom på disse signalene, og forsterk denne ferdigheten ved å bekrefte lydkilden og si hva det er. Det er viktig å benytte seg av alle muligheter til å lage koblinger mellom lyden og det den representerer, for eksempel *Se opp på himmelen, se opp. Der er det et fly*.

15 Sørg for at bare en person snakker av gangen

Grunnlaget for talespråklig konversasjon er at én og én snakker av gangen. Blant voksne skjer det stadig vekk at folk prater i munnen på hverandre. Voksne kan imidlertid takle dette og klare å skille de ulike samtalepartneres stemmer fra hverandre. For et lite barn er det mer avansert å lytte til flere av gangen. Barnet ditt bør derfor få informasjon fra en av gangen, slik at budskapet blir tydelig.

16 Bruk repetisjon

De fleste små barn trenger å høre språk repetert i mange ulike sammenhenger før de oppfatter, forstår og bruker det. Repetisjon er en naturlig strategi å bruke helt i begynnelsen av språkutviklingen. Instinktmessig repeterer foreldre informasjon til babyene sine. Barn med hørselshemming trenger enda mer repetisjon.

Det kan hende du må si et nytt ord eller en ny frase femti ganger eller mer i meningsfulle situasjoner og i forskjellige sammenhenger før barnet ditt forstår det. Repetisjon av de samme lydene, ordene og frasene nær mikrofonen på hørselshjelpemiddelet vil gjøre budskapet mer tilgjengelig. Det er viktig å variere opplevelsene slik at repetisjonen ikke blir kjedelig. Hvis du for eksempel ønsker at barnet ditt skal høre fraser koblet med spesielle leker, si da disse frasene mange ganger før hun får se leken. Første gangen en spesiell leke blir introdusert kan den gjemmes under en eske. Neste gang kan den dukke opp fra bak putene i sofaen. En annen gang kan den komme frem fra vaskekurven. Du kan bevare ditt barns interesse ved å repetere språket mange ganger i ulike situasjoner.

Når barnet ditt blir eldre kan repetisjon fortsatt brukes som en teknikk, dersom hun ikke forstår eller når hun hører en stemme for første gang. Det er imidlertid det eldre barnets ansvar å høre etter og forstå beskjeder og oppgaver første gangen hun hører dem. Dersom informasjon stadig repeteres kan barnet komme til å utvikle en uvane med å ikke høre etter eller oppfatte første gang noe blir sagt. Når barnet ditt klarer oppfatter etter å ha hørt bare én gang skal du forsterke dette ved å rose henne. På denne måten lærer hun å ikke forvente at ting blir repetert.

17 Bruk fraser og enkle setninger

Det er viktig å bruke fraser og korte, enkle setninger i begynnelsen for deretter å fortsette med vanskeligere setninger etter hvert som ditt barns språk utvikler seg. Den grunnleggende språkstrukturen består av en setning, og det er viktig at de voksne bruker dette fremfor enkeltord. For eksempel, før barnet ditt skal skru av korken på en flaske, si *Skru den av* istedenfor bare *Av*. Man ser av og til en tendens til å redusere budskapet til enkeltord i en slags misforstått tro på at dette er til hjelp for det hørselshemmete barnet. Når du bruker en frase eller en enkel setning fremfor enkeltord vil du gjøre budskapet lettere tilgjengelig, fordi du gir barnet mer akustisk informasjon.

18 Bruk riktig navn på tingene

Barnet ditt trenger å høre nye ord og fraser igjen og igjen før hun gjør dem til sine og begynner å bruke dem. Det er lettere for henne å lære hva ting heter fra starten. Husk at det er viktig å bruke det riktige navnet på tingene.

19 Oppmuntre til å bruke stemmen

Noen barn kan komme til å trenge litt påvirkning eller påminnelse for å bruke stemmen sin. De følgende strategiene kan brukes for å oppmuntre til bruk av stemmen:

Se på barnet ditt på en begeistret eller ivrig måte for å signalisere at det er hennes tur til å snakke. Bruk dette sammen med ventestrategien (hvor den voksne venter med et ivrig eller begeistret uttrykk for å indikere at man forventer et stemmesvar). Beveg bare på en leke etter at barnet ditt har brukt stemmen. Dette virker veldig motiverende og er spesielt nyttig i forbindelse med sprett-opp-leker, hoppeleker etc. Hvis du ikke har dette tilgjengelig kan du vanligvis lokke frem stemmebruk ved rett og slett å bare holde opp en leke og forvente at barnet ditt bruker stemmen før du beveger på den. Du kan være modell, gi en respons og vis hva som forventes når en annen voksen eller et søsken beveger leken.

Du kan også bruke hånden din for å lokke frem stemmebruk. Plasser hånden din på en "vennlig, oppdragende måte" 15-20 cm foran barnets munn. Dette er et tegn på at det er hennes tur til å snakke. Denne strategien kan brukes i stimulus/respons-aktiviteter for å finne ut nøyaktig hva barnet ditt har hørt. Hånden kan også brukes som et tegn på turtaking og kan skape en forventning hos barnet ditt om at hun er deltager i samtalen.

20 Fang ditt barns oppmerksomhet

Barnet ditt vil lære mest i meningsfulle situasjoner og når hun er konsentrert. Hun vil bli mer mottagelig for læring hvis du følger hennes interesse og fanger hennes oppmerksomhet.

Det kan være nødvendig å skape situasjoner for å fange ditt barns oppmerksomhet. Alle barn elsker å vente på neste skritt, så prøv å fange interessen hennes ved å gjemme eller delvis gjemme lekene. Hvis dere leker med dukker kan du bruke morsomme stemmer når du får dem til å snakke. Å ha på seg noe rart, ha noe på veggen som fanger interessen, å samle på ødelagte eller uvanlige ting eller å ha noe som tilfeldigvis faller ut av boken kan være nyttig for å stimulere nysgjerrigheten og fange oppmerksomheten.

Du må ikke føle at det er nødvendig å skaffe tilveie dyrt utstyr eller det siste, nye på leketøysfronten. Helt vanlige ting som du finner hjemme kan være akkurat like attraktivt og spennende for barnet ditt. Det er måten lekene blir introdusert og brukt på som skaper engasjement hos barnet ditt og som igjen vil resultere i god læring.

21 Bruk auditive stimulus/respons-aktiviteter

Auditiv stimulus/respons er en måte å finne ut nøyaktig hvilke lyder barnet ditt kan høre i talefrekvensområdet. De følgende lydene brukes:

- vokalene /a/ /i/ /o/
- frikativene /s/ /sh/ og
- nasal /m/.

Auditiv stimulus/respons kan starte veldig tidlig. Dette går ut på at barnet holder en gjenstand mot øret og at hun svarer med en handling når hun har hørt lyden. Hun kan for eksempel putte ringer på en stang eller putte plastikkdyr oppi en balje med vann. Si lydene med klar, tydelig stemme nær mikrofonen på utstyret, men sørg for at hun ikke merker luftstrømmen.

I begynnelsen kan du ikke forvente at barnet ditt skal repetere lydene, bare respondere på dem ved å utføre en handling for å vise at hun har oppdaget dem. På et senere stadium blir det forventet at hun kan repetere lydene for å vise at hun kan skille dem fra hverandre.

Varier lengden mellom hver lydstimulus, slik at dette ikke blir rutinepreget for barnet ditt. Det vil kunne føre til at hun forventer at lyden kommer, istedenfor å lytte etter og oppfatte den. Med en baby kan det hende du må hjelpe henne og holde gjenstanden mot øret hennes og vise henne hvordan hun skal gi respons.

I forbindelse med hørselstesting og tilpasning av høreapparater vil det være til god hjelp dersom barnet ditt kan gi et pålitelig svar på en stimulus. Det vil også være til hjelp når implantatets taleprosessor skal justeres. I tillegg er auditiv stimulus/respons en god hjelp for raskt å sjekke at barnets utstyr virker og for å sjekke lytting når som helst. Hvis barnet ditt ikke er frisk kan det virke inn på lyttingen hennes. Dette kan du raskt finne ut av ved å sammenligne responsen med den responsen hun vanligvis gir.

På et senere stadium kan du bruke stimulus/respons aktiviteter for å for å fininnstille lyttingen i forhold til vanskeligere kontraster, for eksempel konsonanter som produseres på samme måte, men på ulike steder i munnen (pa/ta/ka). Dette kan også brukes for å vektlegge spesifikke språklyder, slik at barnet ditt kan flette disse lydene inn i sitt repertoar av lyder hun kan produsere.

Etter hvert som barnet ditt utvikler lytteferdigheter og hun klarer å uttrykke seg, kan stimulus/respons-aktivitetene brukes i forbindelse med lyttetrening på avstand fra den som snakker.

22 Få to voksne til å vise stimulus/respons-aktiviteten

Når dere skal begynne med auditiv stimulus/respons kan det hende at barnet ditt ikke skjønner hva som forventes av henne. Det kan også hende at hun ikke klarer å oppdage lydene på dette stadiet. Bruk to voksne som modeller for å vise hva som kreves – en til å gi stimulus og en til å respondere (svare). Den personen som lager lyden skal ikke svare, da dette vil skape forvirring om hva som forventes. Den voksne som svarer må peke på øret sitt og si med begeistret stemme *Jeg hørte det*. Når det er barnets tur bør den andre voksne holde en ring eller en gjenstand opp mot barnets øre i vente- og lyttestilling.

23 Gjør det morsomt

Dette er en veldig viktig strategi. Barn elsker å more seg. Enhver læringserfaring bør være hyggelig og morsom. Når barn er aktive deltagere og hygger seg vil den beste læringen oppstå. Barn undrer seg over mange ting i livet. De elsker å forutse, forutsi og vise frem. Barnet ditt kommer til å lære mye hvis hun får anledning til å utforske verden på denne måten. Når hennes fantasi fanges vil hun trives og være aktivt med.

24 Gi positiv forsterkning

Du skal alltid gi ros for å oppmuntre til repetisjon av en handling eller et verbalt svar. Barnet ditt kan ha vinket som svar på *Ha det*. Kanskje hun har hørt navnet sitt for første gang eller har prøvd å si sitt første spontane ord. Hun kan ha brukt flertallsform på riktig måte eller ha tatt imot en beskjed med tre ledd.

Det er mange ulike måter å gi belønning på. En effektiv belønning er verbal ros. Den må komme umiddelbart og være direkte. Det å vise barnet ditt glede rett etter en handling eller et svar vil oppmuntre til flere svar. Det er viktig at barnet ditt forstår at du ønsker å få den handlingen/det svaret igjen. Verbal belønning må uttrykkes på en måte som hun forstår, for eksempel 'du hører bra' etter en spesiell lytteoppgave. Et eldre barn kan få positiv forsterkning på talespråket sitt. *Jeg hørte den /s/-en i slutten av buss*. Det sa du kjempebra.

Det er bedre å rose den positive handlingen / svaret enn å hele tiden påpeke hva barnet IKKE gjør. Du og pedagogen må være flinke til å lokke frem ønsket respons gjennom lytting. Når dere roser barnets svar vil hun føle seg trygg i forhold til å øve på det og senere bruke det i samtale. I tillegg til den verbale rosen kan man gjerne gi fysisk ros ved å gi barnet et klapp på skulderen. Ros i form av gaver bør begrenses. Barn må gjøre ting ut fra at de er motivert selv. De trenger å være fornøyd med seg selv for en godt utført jobb. Å overdrive bruken av gaver som belønning vil ikke være noen god forberedelse for å klare seg i den virkelige verden, hvor det å kunne motivere seg selv som regel er nøkkelen til suksess.

25 Bruk pauser

Dette er en strategi som brukes for å betone/understreke det som blir sagt. På de tidlige stadiene skal du bruke en syngende stemme og snakke i fraser eller korte, enkle setninger. Ta en pause mellom frasene/setningene for å gi barnet ditt tid til å oppfatte før hun får høre det igjen. Denne strategien kan også brukes når barnet ditt har opparbeidet seg noen lytteferdigheter. Det kan brukes for å legge vekt på hoveddelen i en vanskelig beskjed eller når du skal introdusere nye ord, et nytt begrep eller en språklig struktur. Det vil gi barnet ditt tid til å oppfatte og forstå den nye informasjonen.

26 Bruk venting

Venting er en veldig nyttig strategi, spesielt i begynnelsen av språkopplæringen. Når du snakker til det lille barnet ditt skal du vente før du snakker igjen, for å gi henne tid til å gi et svar med stemmen. Mens du venter skal du prøve å snu hodet litt mot barnet for å gi signal om at du venter på et svar. Du kan i tillegg løfte litt på øyenbrynet, smile eller si for eksempel *mmm?*.

Til sammen legger disse strategiene grunnlaget for vokal turtaking. Du snakker, venter og lytter og når barnet ditt svarer gir du en passende respons. Dette er grunnlaget for samtale og bør introduseres veldig tidlig.

Noen ganger er foreldre til hørselshemmete så ivrige etter å føre barna sine med så mye språk som mulig at de glemmer å gi barnet tid til å svare. Spesielt i begynnelsen vil du måtte gi mye språklig tilførsel, nærmest løpende kommentere alt hva som skjer i ditt barns liv. Av og til må du imidlertid stoppe opp og vente, slik at barnet ditt kan svare, ellers vil hun aldri få mulighet til å lære å snakke. Det å snakke er like viktig som det å lytte. Barn må få mulighet til å øve på begge deler, slik at de lærer hvordan de skal bli flinke til å kommunisere.

27 Vær en god språkmodell

Det å være en god modell er en av de viktigste, naturlige strategiene som du og familien bør bruke gjennom hele språklæringsprosessen. Det å være en god modell betyr simpelthen bare å bruke riktig grammatikk og uttale når du snakker til barnet ditt og å gjenta hennes ytringer. Det betyr at du alltid skal snakke tydelig og bruke et språk som passer i sammenhengen.

Å være modell kan også brukes når nye ferdigheter skal innlæres. En pedagog kan be deg om å gi et svar eller du kan gjøre dette med et annet familiemedlem. Hvis barnet ditt for eksempel har problemer med å ta imot en beskjed kan pedagogen få deg til å vise hva som skal gjøres. På denne måten lærer barnet hva som forventes og hun har muligheten til å lykkes når det blir hennes tur.

28 Fremme taleutviklingen

Du skal hele tiden modellere riktig tale for barnet ditt. Etter hvert som hennes talespråk utvikler seg fra babling til uforståelig tale og videre til ett- og toordsytringer vil hun ikke klare å uttale ordene helt riktig. Tale er en utviklingsmessig prosess og ulike fonemer (språklyder) dukker opp til ulik tid. Dette har å gjøre med at barnet ditt ved å øve stadig får bedre kontroll over taleorganene sine, for eksempel tungen og leppene (Se Enhetlig Utviklingsskala, sidene 27-38)

Etter hvert som ditt barns motoriske ferdigheter blir bedre vil også uttalen utvikles helt til hun kan si ordene riktig. For å fremme taleutviklingen skal du alltid modellere på riktig måte for barnet ditt. Bruk *Lytte* strategien for å innstille henne på lytting for riktig artikulering før du gjentar ordet. Legg vekten på lyder som hun utelater. Dersom noe er vanskelig for barnet ditt kan du bruke "auditivt bombardement", og spille spill med fokus på de spesifikke lydene. Innarbeid de nye lydene som dukker opp i stimulus/respons bableaktiviteter.

29 Utvide og utvikle språk

Strategien som går ut på å utvide og utvikle språk brukes for å gi næring til språkutviklingen. Dette gjøres ved å introdusere språk som er litt vanskeligere enn det barnet ditt selv klarer å uttrykke akkurat nå.

På de tidlige stadiene skal du bruke en syngende stemme på fraser og korte setninger. Etter hvert som barnet ditt begynner å bable skal du og andre gjenta bablingen og legge til noe nytt, slik at barnet ditt får høre ulike fonemkombinasjoner. Du skal også snakke om det barnet ditt gjør. Etter hvert som barnet ditt babler mer og mer skal du fortsette å bruke enkelt språk for å beskrive hva hun gjør. Husk å bruke akustisk fokusering på nøkkelordene. Når barnet ditt har begynt å bruke uforståelig tale og ett og annet ord skal du utvide ordet og sette det inn i en frase eller setning. Hvis barnet ditt for eksempel peker på et bilde og sier *Ball* kan du utvide med *Ja, det er en ball*. Du kan også utvide ved å legge til noe, *Du har jo en ball. Hvor er ballen din? Det er en stor ball*. Husk å øke vanskelighetsgraden på det du sier etter hvert som barnets språk utvikler seg.

30 Utvid ordforrådet

Barnet ditt vil ikke lære å lytte ved å høre på samtaler, TV eller radio. Hun vil bare lære nye ord og strukturer ved å få direkte hjelp fra deg og andre voksne/søsken. I de daglige rutinene er det mange muligheter til å utvide ordforrådet, for eksempel kategorier: møbler – bord/stol/sofa, skrivebord/kjøkkenbenk; mengdebegreper: haug/mye/bit/litt/del/noe; motsetninger: ren/skitten, stor/liten, opp/ned, inne/ute; kjønn: ku/okse, han/hun, mann/kvinne. Det er viktig å tilføre nye ord, slik at ditt barns ordforråd hele tiden øker. Hvis barnet ditt for eksempel kan ordet *stor* har du muligheten til å utvide dette ved å bruke synonymer som *vid/kolossal/enorm* etc. Når barnet ditt er blitt flink til å lese og lytte kan hun etter hvert tilegne seg nye ord og strukturer på egen hånd, men frem til den tid kommer er hun avhengig av deg og resten av familien.

31 Bruk omformulering

Omformulering eller det å si ting på en litt annen måte kan brukes når du ser at barnet ditt ikke forstår det som blir sagt. Du kan for eksempel si *Vil du ha den svære bamsen?* Hvis barnet ditt ikke svarer kan du omformulere deg og si *Den svære bamsen er den store bamsen. Vil du ha den svære bamsen?*

32 Bruk spørsmål

Å stille spørsmål er en vanlig strategi for å sjekke hva barnet forstår, og for å oppmuntre barnet til å bruke stemmen.

På de tidlige stadiene i språkutviklingen kan barn forstå og bruke enkle *hv*-spørsmål som *Hva er det?* og *Hvor?* De bruker også *ja/nei*-spørsmål. Bruk *Hvor*-spørsmålet for å fremme bruk av preposisjoner, for eksempel *på*, *i*, *bak*. *Hvor*-spørsmål kan også flettes inn i ulike varianter av gjemsel. *Hva er*-spørsmålet kan brukes for å utvide barnets ordforråd fordi hun da spør hva ting heter.

Det er viktig at du ikke hele tiden stiller spørsmål som bare forutsetter ettords-svar, for eksempel *Hva er det?* og *ja/nei*-spørsmål. Spørsmål som *Hva er det?* bør bare stilles når du virkelig ønsker et svar. Det skal ikke brukes for å teste barnet ditt hele tiden.

Etter hvert som barnet ditt utvikler seg kan du bruke vanskeligere spørsmål, slik at hun lærer seg å argumentere, uttrykke meninger, tanker og følelser, og utvikle ferdigheter innenfor problemløsning, forutsigbarhet og forståelse for årsak-virkning. Eksempler på dette er *Hvorfor?* *Hva kommer til å skje, tror du?* *Hva skjer hvis...?* *Hva burde han gjøre?* etc. (se Enhetlig Utviklingsskala, sidene 27-38 for utviklingen av spørsmålsform.

33 Bruk ufullstendige setninger

I denne strategien begynner du en setning og lar barnet fullføre den, for eksempel *Lille Trille satt på.....; Månen lyser om natten og solen lyser om.....*. Dette er en uformell måte å vurdere ditt barns språklige ferdigheter, begreper og lytteevne på.

34 Bruk naturlig stemme

I de tidlige stadiene skal du bruke en syngende stemme og akustisk fokusering overfor barnet. Etter hvert som ditt barns lytteferdigheter utvikler seg skal du bruke en mer naturlig stemme og mindre akustisk fokusering. Barnet ditt trenger å høre naturlig betoning, riktig trykk, intonasjon, hastighet og rytme dersom hun skal utvikle naturlig tale med god intonasjon.

35 La barnet ditt få tid til å oppfatte

Hvis barnet ditt ikke umiddelbart tar imot beskjednen eller svarer deg, er det bedre å vente framfor å omformulere seg eller gjenta informasjonen. Barnet ditt vil som regel ha hørt beskjednen, men trenger tid til å oppfatte den. Gjenta informasjonen hvis du ikke får noe svar etter en kort pause.

36 Gi en beskjed gjennom lytting kun én gang

Etter hvert som barnet ditt utvikler stadig bedre lytteferdigheter, skal hun venne seg til at beskjeder bare blir sagt én gang. Barnet ditt vil lære at det er hennes ansvar å lytte og ta imot budskapet første gang noe blir sagt. Bruk vente-strategien og gi barnet ditt tid til å bearbeide informasjonen. Hvis barnet ditt ikke svarer etter at beskjednen er gitt en gang må hun be om å få den gjentatt.

37 Bruk oppklaring

Når barnet ditt blir eldre kan du finne ut om hun har forstått budskapet ved å spørre *Hva hørte du?* Dette gir henne ansvar for å lytte og ta imot informasjonen. Hun bør lære seg hvordan hun skal be om oppklaringer, for eksempel *Det hørte jeg ikke; Unnskyld?; Si det en gang til, vær så snill; Hva sa du?; Kan du være snill og gjenta det?* hvis hun ikke har forstått eller hørt budskapet. Denne strategien kan avsløre om barnet ditt har vanskeligheter med språket eller med begrepet.

Alle disse strategiene kan brukes for å lette prosessen med å lære å lytte. DVD-en Babyers Babling, Småbarns Småprat og Store Barns Skravling viser foreldre og pedagoger som bruker disse strategiene hjemme og på klinikken for å utvikle talespråk gjennom lytting.

Utviklingsskalaen

Språket setter oss i stand til å forstå og uttrykke ideer, tanker, meninger og følelser.

I språkutviklingen kommer det å forstå det som blir sagt (reseptivt språk) alltid før utviklingen av uttalt (ekspressivt) språk. Et lite barn vil snu seg mot moren når hun roper på henne eller vinke ha-det når hun blir bedt om det, lenge før hun kan si sitt eget navn eller selv si ha-det. I tillegg til å kunne forstå og uttrykke språk, er det også viktig å lære seg pragmatiske ferdigheter for å kunne bruke språket riktig i ulike sosiale sammenhenger og for ulike formål.

Fra fødsel til skolealder skjer det en enorm utvikling i et barns liv. Babyen vokser fra å være et totalt avhengig vesen til å bli en kompetent kommunikator, en uavhengig tenker som kan begynne å ta imot formell læring ved skolestart.

De følgende tabellene er en enhetlig skala som markerer de typiske stadiene i utviklingen av lytting, reseptivt og ekspressivt språk, tale, kognisjon og sosial kommunikasjon. Tabellene er blitt laget ut fra en mengde ulike kilder:

- Cottage Acquisition Scales for Listening, Language and Speech
- Preshool Language Scale – 4 (PLS 4)
- The Bzoch-League Receptive-Expressive Emergent Language Scale Second Edition (REEL – 2)
- The Early Learning Accomplishment Profile Kit (E-LAP)
- The Learning Accomplishment Profile Revised Edition Kit (LAP-R)
- The Rosetti Infant-Toddler Language Scale
- St. Gabriel's Curriculum

Et barn med hørselshemming følger disse utviklingstrinnene. Hun vil imidlertid trenge mer talespråksstimulering enn hørende barn, og så tidlig som mulig. Språk, tale, kognisjon og pragmatiske ferdigheter må utvikles samtidig gjennom lytting, og dette må baseres på et systematisk opplegg som følger de typiske utviklingstrinnene.

Det er viktig å huske på at de ferdighetene som er listet opp på de følgende sidene er basert på et gjennomsnitt. Det er betydelige forskjeller på tidligste og seneste tidspunkt barn når de ulike milepælene. Barnet ditt har kanskje ikke nådd en milepæl innen angitt tid, men det betyr ikke at hun ikke kommer til å nå den. Disse utviklingsskalaene må kun betraktes som veiledende. De er tatt med for å være til hjelp i arbeidet med å lage individuelle planer for hvert enkelt barn.

0 til 3 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Bevissthet på lyd - o Svarer på lyd ved å smile, snu på hodet, være stille, skvette - o Reagerer på høye lyder - o Kjenner igjen morens (omsorgspersonens) stemme	- o Skvetter av brå, uventede lyder - o Reagerer på ansiktet til den som snakker - o Reagerer på snakking ved å bli stille eller smile - o Roer seg av kjent stemme	- o Gråter for å uttrykke sult og sinne - o Begynner å bruke stemmen for å uttrykke velbehag - o Bruker av og til stemmen for å svare på lyden av stemme.	- o Skriker/gråter - o Begynner å bruke stemmen til annet enn gråt, for eksempel kurring, gurgling	- o Bevissthet om kjente personer/situasjoner - o Ser kort på gjenstander/ansikter - o Forutser sikre hendelser, for eksempel mating	- o Synes som om hun lytter til den som snakker - o Har korte glimt av øyekontakt, men ved 3 mnd. ser hun som regel direkte på ansiktet til den som snakker, lokaliserer taleren med øynene og begynner å se på munnen heller enn hele ansiktet - o Svarer med smil/gurgling, spesielt til moren/ omsorgspersonen

4 til 6 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Lyder begynner å få mening - o Lytter mer årvåkent - o Begynner å knytte mening til lyd, reagerer for eksempel av og til på sitt eget navn - o Reagerer på stemmemodulering - o Begynner å lokalisere stemmekilden ganske nøyaktig - o Lytter til sin egen stemme	- o Lokaliserer ofte lydkilden ved å bevege på hodet eller øynene - o Reagerer av og til på eget navn - o Skiller mellom sint og vennlig tonefall, for eksempel gråter som respons på en sint stemme - o Slutter vanligvis å gråte som svar på stemme	- o Bruker stemme i forbindelse med ønsker og behov - o Bruker stemmen som respons på synging - o Spruter små bobler, gurgler, hyl og skråler - o Bruker stemmen som respons på tale - o Begynner å variere stemmebruken for å uttrykke glede og ubehag - o Bruker stemmen når hun er alene eller sammen med andre	- o Ler - o Spruter små bobler - o Gurgler - o Hyl og skråler - o Begynner å endre varighet, tonehøyde og intensitet (prosodiske trekk) - o Bruker vokalen [a], som i far - o Produserer lyder med konsonanttrekk – friksjonslyder, nasal [m] - o Leker med å lage lyder	- o Ser på gjenstander og tar etter dem - o Begynner å lære om årsak-virkning, leker for eksempel med rangle - o Kjenner igjen velkjente personer - o Tar gjenstander til munnen (putter ting i munnen)	- o Opprettholder øyekontakt - o Elsker å bli snurret rundt og rundt - o Produserer ulik stemme til ulike formål - o Imiterer ansiktsuttrykk - o Tar initiativ til å bruke stemmen og til å samhandle med voksen - o Begynner å forstå vokal turtaking, bruker for eksempel stemmen som svar på den voksnes stemme

7 til 9 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Lokaliserer lydkilden helt nøyaktig - o Skjelner prosodiske aspekter som varighet, tonehøyde og intensitet - o Har lengre oppmerksomhets-spenn - o Kobler mening til ord - o Skjelner mellom vokaler og stavelser	- o Ser ut til å kjenne igjen navn på familie-medlemmer i sammenhengende tale, selv når den personen det er snakk om er utenfor synsvidde - o Svarer med riktige armbevegelser til ord som opp, høy, ha-det - o Liker musikk eller synging - o Ser ut til å lytte til hele samtaler mellom andre - o Stopper som regel opp aktiviteten når ens navn blir sagt - o Ser ut til å gjenkjenne noen vanlige objekter ved å lokalisere dem når det blir satt navn på dem - o Stopper stort sett opp aktiviteten som svar på "nei" - o Vil opprettholde interesse opp til et minutt når hun ser på bilder eller i bøker sammen med voksen	- o Repeterer konsonant-vokal stavelser i babling [pa pa] [ba ba] - o Begynner å svare med bruk av stemmen når eget navn blir sagt - o Leker flere leker, for eksempel Bake-kake, Borte- titt-tei, klapper i hendene etc og bruker stemmen mens hun leker - o Prøver å "synges" - o Bruker stemmen for å hilse på en velkjent voksen - o Roper for å få oppmerksomhet - o Høy stemmebruk	- o Babler med konsonant/vokal [pa pa] [ba ba] - o Klikker med tungen - o Bruker en "syngende" stemme - o Imiterer intonasjonsmønstre - o Bruker mest lave, sentrale vokaler [o] (vått) [æ] (bæææ) [a] (far) - o Bruker noen konsonanter [p, b, m, d]	- o Imiterer fysisk handling - o Gjenkjenner velkjente objekter - o Flytter en gjenstand fra hånd til hånd - o Holder én kloss mens hun tar en annen - o Smiler til seg selv i speilet - o Elsker ulike gjemme-leker - o Gir, peker, viser - o Tar ringer av en pinne	- o Begynner å forstå at kommunikasjon er en to-veis-prosess - o Viser et ønske om å samhandle med mennesker - o Blir mer livlig sammen med mennesker hun kjenner - o Viser forventning ved aktiviteter - o Nikker, vinker og klapper - o Roper for å få oppmerksomhet - o Ber om ting ved å strekke seg og peke - o Liker tøyse-lek - o Fortsetter å utvikle turtakings-ferdigheter - o Begynner å få interesse for bøker ved å se på bilder i en bok sammen med voksen

10 til 12 måneder

Lyttning	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Kobler mening til flere ord - o Lytter til egen og andres stemmer - o Lokaliserer lyd fra (en viss) avstand - o Skiller ut talerens stemme fra konkurrerende stimuli (bakgrunnsstøy)	- o Ser ut til å like å lytte til nye ord - o Klarer stort sett å lytte til tale uten å bli forstyrret av andre konkurrerende lyder - o Gir av og til leker og objekter til voksen på verbal oppfordring - o Tar av og til imot enkle beskjeder, for eksempel <i>Sett den ned.</i> - o Reagerer på musikk med kropps- eller hånd bevegelser i tilnærmet takt - o Viser forståelse av verbale oppfordringer med passende hånd- og kroppsgester. - o Viser økt oppmerksomhet for tale over lengre tidsrom	- o Bruker uforståelig tale med fire eller flere stavelser – korte, setningslignende konstruksjoner uten egentlige ord - o Begynner å bruke uforståelig tale med mønstre som ligner voksen intonasjon når hun leker alene - o Imiterer bevegelses-sanger som "Ro din båt" - o Snakker til leker/ objekter og bruker lange verbale mønstre - o Responderer ofte på sanger eller rytmer med å bruke stemmen - o Imiterer handling kombinert med lyd - o Kan kanskje si de første ordene, for eksempel <i>Ha-det, mamma</i>	- o Imiterer lyder og antall stavelser som andre bruker - o Bruker prosodiske trekk - o Repeterer lengre stavelsseskjeder - o Systematisk variasjon mellom vokaler og konsonanter [ba di ba di] - o Bruker for det meste plosiver og nasaler [p, b, d, m]	- o Gjør motstand når leker blir tatt bort - o Relaterer en handling til et objekt, for eksempel skje forbindes med å røre, bil med å dytte (ev noe som går fremover) - o Responderer på latter ved å gjenta handling - o Tar pinner fra et pinnebrett - o Setter sammen to identiske objekter - o Prøver å bygge tårn med to klosser	- o Begynner å forstå spørsmål og svar, rister for eksempel på hodet for nei - o Fortsatt utvikling av forståelse for interaksjon - o Forstår hilsninger - o Fortsatt utvikling av turtakings-ferdigheter - o Bruker stemme for å svare når moren roper - o Viser ønske om å skifte aktivitet - o Reagerer på latter ved å gjenta handling - o Begynner å lede andre ved å dytte og dra - o Bruker stemmen sammen med gester for å protestere - o Liker å leke, tar selv initiativ

13 til 15 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Kjenner igjen flere ord - o Oppfatter enkelt språk - o Auditivt minne om en gjenstand i slutten av en frase/ setning - o Skiller mellom kjente fraser - o Tar imot beskjeder med ett ledd	- o Forstår flere nye ord hver uke - o Følger beskjeder med ett ledd i leken - o Forstår enkle hvor-spørsmål, for eksempel Hvor er pappa? - o Kjenner igjen og viser forståelse for mange objekter ved å peke - o Forstår flere velkjente fraser - o Begynner å kjenne igjen navn på ulike kroppsdeler, for eksempel øyne, hender - o Liker rytmer	- o Bruker syv eller flere ord konsekvent - o Bruker stemme og gester for å få ønsket objekt - o Fortsetter å bruke uforståelig tale samtidig som flere og flere korrekte ord utvikles - o Legger inn pauser og intonasjon i den uforståelige talen - o Etterligner nye ord spontant - o Synger	- o Imiterer vekslende vokaler (+) - o Sier enkeltord tilnærmet riktig - o Bruker mest vokaler i lek med stemmen - o Bruker flere fremre plosiver [p, b, d], nasaler [m, n] - o Bruker frikativ [h]	- o Opprettholder interesse for et ønsket objekt i to minutter eller mer - o Plasserer sirkel på formbrettet - o Bygger tårn med to klosser - o Begynner å tegne på papir med tykke fargeblyanter - o Imiterer flere handlinger, for eksempel klapper på dukken - o Kan bruke objekter på riktig måte - o Tar lokket av esken for å finne en glemte leke	- o Fortsetter å utvikle øyekontakt med den som snakker over et lengre tidsrom - o Tar turer etter hvert som det ekspressive språket utvikles - o Involverer andre ved å vise frem ting, for eksempel sko/klær under lek - o Begynner å forstå hv-spørsmål

16 til 18 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Skiller mellom flere fraser - o Gjenkjenner og forbinder flere ord til riktig objekt, for eksempel leker, kroppsdeler, mat, klær - o Imiterer ord som hun hører	- o Forstår flere enkle spørsmål - o Begynner å forstå lengre fraser med nøkkelordet i midten av setningen - o Utvikler ordforråd for å kategorisere - o Gjenkjenner flere kroppsdeler - o Finner velkjente objekter som er utenfor synsvidde - o Forstår 50 eller flere ord - o Gjenkjenner noen plagg, leker og mat	- o Den uforståelige talen forsvinner - o Utvider ordforrådet, 10 eller flere ord som har mening - o Mindre bruk av gester – kommunisere ved å snakke - o Imiterer ord som hun hører - o Ber om mer	- o Økning av enkeltord som sies tilhørmet riktig - o De fleste vokalerne er på plass - o Produserer fortsatt stort sett fremre konsonanter [p, b, d, m, n, h]	- o Imiterer sirkler når hun rabler - o Plasserer tre til seks nopper på noppbrettet - o Henter frem en ønsket leke fra et gjemmede - o Plukker opp små objekter - o Snur flaske opp-ned for å få en leke - o Peker på bilder i en bok og begynner å bla - o Har etablert objektpermanens	- o Ber om et objekt eller hjelp fra voksen ved å bruke gester og stemme - o Tar initiativ til vokal samhandling - o Foretrekker å være sammen med velkjente personer - o Er skeptisk overfor fremmede - o Hermer etter andre barn

19 til 24 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Auditivt minne av to objekter - o Skiller mellom sanger - o Forstår en mengde fraser - o Skiller beskrivende fraser fra hverandre - o Følger en beskjed som består av to ledd, for eksempel <i>Hent ballen din og kast den.</i> - o Gjenkjenner ut fra kategori	- o Utfører på anmodning to ting med et objekt - o Velger to velkjente objekter - o Forstår handlingsfraser - o Peker på mange ulike kroppsdelar, for eksempel mage, ben - o Begynner å forstå personlige pronomenar – min, mine, du - o Gjenkjenner nye ord hver dag - o Forståelsen øker – oppfatter enkel syntaks - o Forstår 250-300 ord ved 24 mnd.	- o Imiterer av og til 2-3 ordsfraser - o Bruker jevnlig nye ord - o Øker ekspressivt ordforråd til 30 ord eller flere - o Prøver seg på "fortelling" – lange, uforståelige ytringer for å formidle et budskap - o Begynner å bruke eget navn når hun snakker om seg selv - o Bruker eiendomspronomenen – min, mitt, mine - o Kan stille "hvor"-spørsmål <i>Hvor bil?</i> - o Kan bruke 2-3 ordsfraser med substantiver, noen verb og noen adjektiver ved 24 mnd.	- o Ord omtrent riktig - o Erstatte /r/ med /l/, - o Bruker prosodiske trekk - o De fleste vokaler og diftonger er på plass - o Konsonanter dukker opp [k, g, t, ng] - o Konsonantene [p, b, m, h, n, d] er etablert - o Konsonanter blir ofte utelatt i midten og slutten av ord	- o Imiterer symbollek, for eksempel huslige aktiviteter - o Bruker et objekt som symbol for et annet - o Plasserer triangel, sirkel og kvadrat på formbrett - o Imiterer vertikale streker - o Trer treperler - o Begynner å rive papir - o Imiterer stabling av bokser - o Begynner å kategorisere objekter i leken - o Bruker to leker sammen - o Stabile klosser/ bygger tårn - o Gjør ferdig enkle tilpasnings puslespill - o Aktiverer mekanisk leketøy	- o Begynner å utvikle mer selvillit og er glad for å være sammen med andre mennesker - o Tar initiativ til "late-som"-lek - o Svarer på henvendelser fra voksne - o Øver seg på voksen-lignende samtaler om kjente tema - o Bruker ord for å påvirke/samhandle - o Ber om informasjon, for eksempel <i>Hva er det?</i> - o Utvikler turtaking i samtale

25 til 30 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Auditivt minne om ting i ulike språklige sammenhenger - o Lytter til velkjente sanger på kassetts /CD - o Forstår lengre ytringer - o Lytter på avstand	- o Begynner å forstå komplekst språk - o Forstår vanskelige handlingsfraser - o Forstår funksjoner, for eksempel <i>Hva drikker vi av?</i> – peker på koppen - o Begynner å forstå størrelsesforskjeller, for eksempel <i>stor/liten</i> - o Begynner å forstå preposisjoner, for eksempel <i>i, på, under</i> - o Reseptivt ordforråd øker - o Begynner å forstå mengdebegreper, for eksempel <i>en, alle</i> - o Forstår pronomener, for eksempel <i>han, hun, de, vi</i>	- o Bruker 2-3 ords fraser mer konsekvent - o Bruker noen personlige pronomener, for eksempel <i>meg, deg</i> - o Bruker to eller flere ord for å be om hjelp, for eksempel <i>vaske hender</i> - o Begynner å bruke de mest vanlige fargenavnene - o Refererer til seg selv med pronomenet <i>meg</i> - o Gjentar to tall ved telling - o Svarer på hv-spørsmål, for eksempel <i>Hva er det? Hva gjør...? Hvem?</i> - o Sier frem barnerim og -regler, synger favoritt sangene - o Forstår og svarer på kan du - o Bruker nektelser, for eksempel <i>ikke gjør, nei</i>	- o Elsker å eksperimentere med prosodiske trekk - o Begynner å bruke trykk på riktig måte - o Repeterer ord og fraser - o Konsonanten [f] dukker opp - o Konsonanter, for eksempel [m, p, b] brukes i slutten av ord - o Ord/fraser forkortes – konsonanter midt i ord blir ofte utelatt - o Tendens til overtydelig uttale av ord - o Ulik uttale av samme ord skjer ofte - o Hvisker	- o Fortsetter med symbollek, for eksempel snakker i telefonen - o Fullfører handlinger, for eksempel klapper i hendene (og andre hånleker) - o Bruker leker på riktig måte - o Holder på med aktiviteter som hører sammen i leken - o Snur én side av gangen i boken - o Imiterer loddrette, vann rette streker og sirkel - o Setter sammen like; bilde til bilde, form til form - o Setter to deler av en helhet sammen - o Forstår tallbegrepene <i>en</i> og <i>to</i>	- o Liker å snakke, later for eksempel som hun har en samtale i telefonen - o Begynner å utvikle parallell-lek med andre barn - o Bruker mer språk i leken - o Deler leker med andre - o Ber om hjelp ved å bruke to eller flere ord - o Bruker lengre ytringer

31 til 36 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Fortsetter å utvide auditivt minne – auditivt minne av tre gjenstander med ulike språklige trekk - o Setter to informasjonledd i rekkefølge - o Hører på historier på kassett/CD - o Følger to-tre leddede beskjeder	- o Forstår de mest vanlige verbene, ev de fleste vanlige verb - o Forstår og svarer på vanskeligere språk og beskjeder - o Utfører to-tre verbale ordrer i en setning - o Forstår flere preposisjoner, for eksempel i, på, under - o Får mer innhold i begrepene - o Kjenner igjen deler av en gjenstand - o Forstår tidsbegreper som i dag, i går, i morgen - o Forstår <i>Hva mangler?</i> <i>Hvilken hører ikke til?</i>	- o Kan ordforråd om kjønn - o Snakker om hva hun har tegnet - o Sier både for- og etter navn når hun blir spurt - o Kobler sammen ting - o Bruker 3-4 ords enkle setninger i samtale - o Begynner å bruke vanskeligere språk - o Stiller spørsmål, for eksempel hvem, hva, hvor, hvorfor - o Bruker pronomen, for eksempel han, hun, de, vi, du, meg - o Bruker noen flertallsformer - o Bruker eiendomspronomen - o Bruker flere negasjoner, for eksempel ikke, ingen, ikke noen - o Begynner å bruke og/fordi - o Kan navnet på tre eller flere farger	- o Konsonanter i midten av ord fremdeles ikke på plass - o Konsonanter i slutten av ord stort sett på plass - o Konsonantene [s, l, r, sj] dukker opp - o Vokaler og diftonger er etablert - o Utelater enkelte trykksvake deler i talen - o Uttalen blir mer korrekt - o Hvisker ofte	- o Deler leker og tar tur på mer hensiktsmessig måte - o Utvikler parallell-leken - o Begynner å interessere seg for tegning og skrivning - o Begynner med fantasileker - o Setter sammen seks fargekort - o Sorterer og kategoriserer, for eksempel pinner og klosser - o Sier hva gjenstanden heter når en del vises på et bilde - o Tilføyer to kroppsdelar som mangler på en tegning - o Viser interesse for hvorfor og hvordan ting virker - o Setter sammen to-tre puslespillbiter - o Tegner kryss ved å se etter (herme)	- o Tar tur og deler - o Sier frem vers - o Synger sanger med gester og bevegelser, endrer av og til på slutten - o Holder på med i ate som aktiviteter - o Begynner å spørre andre om lov - o Uttrykker følelser - o Tar initiativ til samtale - o Bruker spørsmål i mange ulike hensikter, for eksempel for å få informasjon, for å be om noe

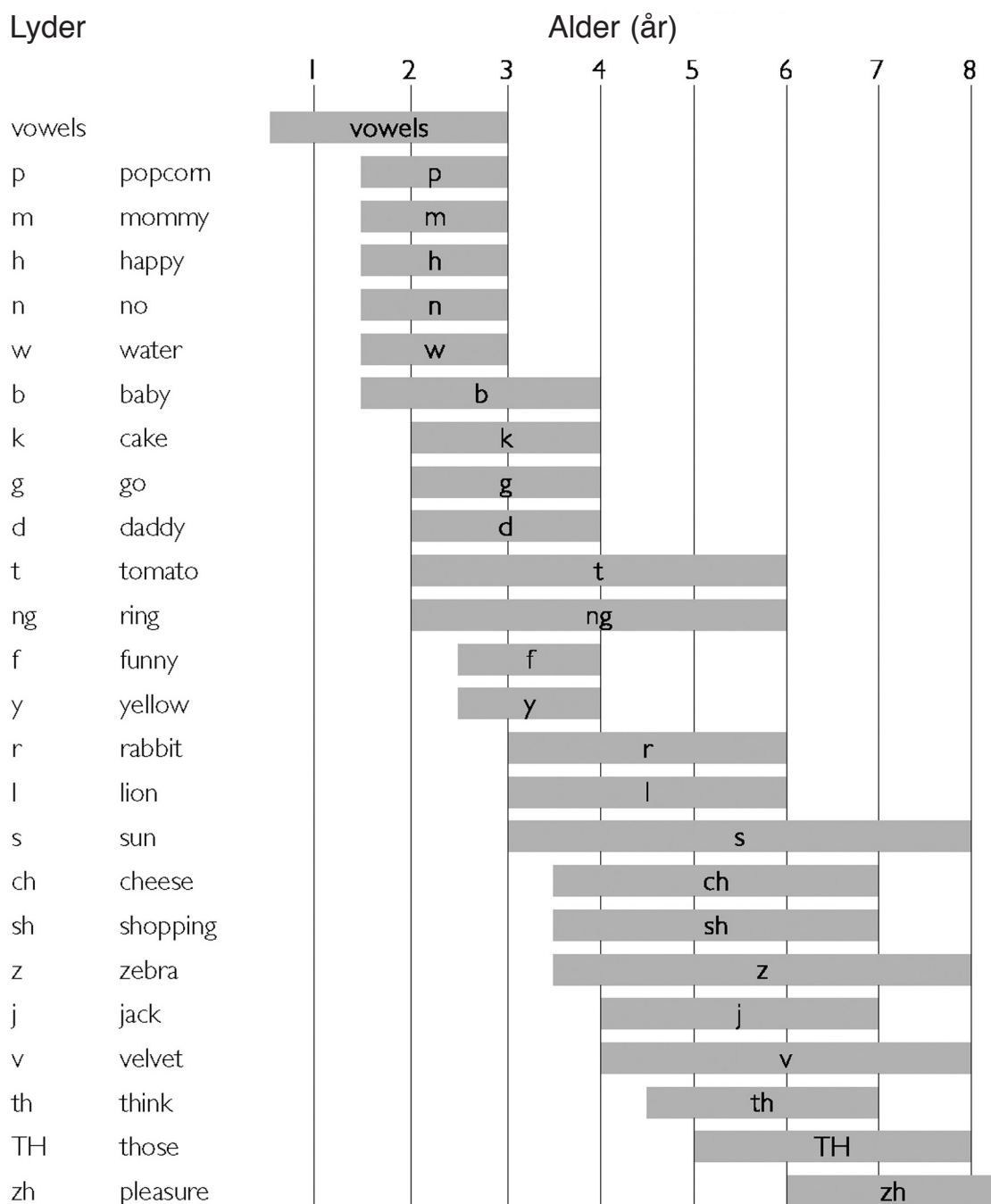
37 til 42 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Auditivt minne utvides til fem gjenstander - o Tar imot tre eller flere deler av informasjon i rekkefølge - o Gjenforteller en kort historie - o Følger tre beskjeder - o Oppfatter vanskelige setningsstrukturer - o Har auditivt minne for seksords-setning	- o Kan følge med på en historie som varer i 10-15 min - o Forstår mer og mer komplisert språk - o Forstår vanskeligere begreper, for eksempel i forbindelse med kvalitet, overflate og kvantitet - o Forstår hva dag/natt innebærer, for eksempel skiller dag- fra nattaktiviteter - o Følger beskjeder som inneholder begreper som tom/full, lik/forskjellig - o Forstår stedspreposisjoner, for eksempel <i>ved siden av</i> - o Begynner å forstå sammenligninger, for eksempel <i>Jeg er høyere enn deg</i> - o Forstår omtrent 900 ord	- o Bruker mange riktige grammatiske strukturer/regler i samtale (flertall, eiendomspronomen, preposisjoner, adjektiv) - o Bruker 'når' og 'hvor mange'-spørsmål - o Bruker derfor/fordi - o Beskriver hva gjenstander kan brukes til - o Begynner å svare på 'Hva skjer hvis'-spørsmål - o Svarer på <i>Hva mangler?</i> - o Kan si hvilken som ikke hører til og svare på <i>Hvorfor?</i> - o Prøver å svare på problemløsnings-spørsmål, for eksempel <i>Hva skjer hvis?</i> - o Bruker omtrent 500 forståelige ord	- o Bruker noen sammensetninger, for eksempel [mp, pt, br, dr, gr, sm] - o Har fremdeles noen erstatninger - o Uttalen av ord er sikrere/likere fra en produksjon til den neste	- o Begynner med en-til-en-korrespondanse - o Følger beskjeder som inneholder begreper som tom, full, lik, forskjellig - o Utvikler vanskeligere begreper, for eksempel innenfor kvalitet, kvantitet, overflate - o Sammenligner gjenstander - o Begynner med enkel problemløsning - o Utvikler fantasien	- o Tar turer - o Leker godt med andre barn - o Viser forståelse for andres følelser/behov - o Bruker enkel samtale i samhandling - o Tar initiativ til samtale - o Liker rollelek

43 til 48 måneder

Lytting	Reseptivt språk	Ekspressivt språk	Tale	Kognisjon	Sosial kommunikasjon (pragmatikk)
- o Oppfatter lengre og vanskeligere språkstrukturer, for eksempel <i>Kan du finne noe som bor i trærne, har fjær og gul kam?</i> - o Tar imot beskjedner som inneholder vanskeligere begreper, for eksempel <i>Sett den tykke blå firkanten bak den tomme muggen</i> - o Gjenforteller lengre fortellinger på en detaljert måte – fem eller flere setninger - o Har auditivt minne for åtte-ordssetning	- o Fortsetter å utvide forståelsen for nye ord - o Forstår entall/flertall - o Forstår forskjellene på fortid/nåtid/fremtid - o Kan fylle inn siste ordet i kjent tekst - o Finner ut hvilke gjenstander som mangler - o Forstår dag/morgen/etter-middag/kveld/natt - o Lager sammenligninger ang. fart/vekt - o Forstår 1500-2000 ord	- o Bruker hans/hennes/ deres - o Mer konsekvent bruk av flertall – både regelmessig og uregelmessig - o Snakker om bilder og bøker - o Bruker mer avansert rollelek - o Bruker negasjon og noen hjelpeverb, for eksempel kan ikke, vil ikke skal ikke - o Bruker sammenligninger - o Trekker slutninger - o Bruker muntlige (hverdagslige) uttrykk - o Bruker spørsmål med Hvor mye? og Hvordan? - o Bruker 800-1500 ord - o Bruker med komplekse språkstrukturer - o Spontane ytringer er stort sett grammatisk riktige	- o Færre utelatelser og erstatninger - o Flere konsonanter er etablert - o Flere konsonant-kombinasjoner dukker opp i begynnelsen og slutten av ord - o Normal hastighet og rytme - o Bruker riktig lydstyrke/stemme-styrke - o Bruker riktig intonasjon - o Se vedlagt diagram for Språklyder, side 39	- o Tegner enkle gjenstander - o Forstår tidsbegreper, for eksempel i dag/i morgen/i går/ morgen/etter-middag/kveld - o Teller fingre og tær - o Kobler en gjenstand med et yrke, for eksempel termometer/lege - o Fortsetter å utvikle fantasien - o Konsentrasjonsevne øker - o Kopierer enkle strektegninger - o Setter sammen mønstre - o Trekker slutninger	- o Selvtillit og tro på seg selv øker - o Forespørsler fra andre, for eksempel butikkansatt - o Bruker intonasjon riktig - o Tar initiativ til samtaler - o Tilpasser seg endringer i samtaletema - o Bruker språk for ulike kommunikative hensikter, for eksempel å skaffe seg informasjon, gi informasjon, uttrykke følelser/behov, forhandling

Talelyder (gjelder engelsk talespråk)*

* Typisk gjennomsnittlig øvre alder for konsonantproduksjon (engelsk talespråk)

Takk til

Source: Estabrooks, W. (1998) Cochlear Implant for Kids, © 1998 Warren Estabrooks and The Alexander Graham Bell Association of the Deaf. Inc. Trykket med tillatelse.

Auditiv habilitering i praksis

Innledning

DVD-en *Lytt, Lær og Snakk* følger de typiske stadiene i barns utvikling innenfor områdene lytting, språk, tale og kognisjon.

Målet med DVD-en er å vise foreldre og fagfolk strategier som vil fremme utvikling av talespråk gjennom lytting. DVD-en viser anvendelige metoder du kan bruke hjemme for å utvikle ditt barns språk gjennom lytting. Det er tatt med klipp fra undervisningstimer (terapitimer) og hjemmefra for å vise eksempler på veiledning og oppfølging hjemme.

Merk at en tidligere versjon av dette heftet er laget med tanke på 3 videoer og ikke en DVD. I og med dette vil en del referanser på DVD-en være til videoene.

Babblers Babbling, viser hvordan en baby utvikler seg fra diagnosen hørselshemmet blir gitt til 15 måneders alder. Dette er en veldig viktig tid for dere som foreldre med tanke på å knytte bånd til babyen deres. Etter å ha fått diagnosen hørselshemmet kan det hende at dere slutter å snakke til babyen, fordi dere tenker at hun ikke kan høre hva dere sier uansett. Det er viktig at dette ikke skjer. Tidlig verbal kommunikasjon mellom dere og babyen bør etableres helt fra starten og fortsette gjennom hele babyens utvikling.

Kapittel 1 Babblers Babbling viser deg hvordan man skal etablere kommunikasjonsstrategier som er forløpere for samtale, som for eksempel blikkontakt og turtaking. De viktigste elementene i dette kapittelet er å skape forståelse for at babyen skal ha på sitt hørselstekniske utstyr alle våkne timer og at du må være nær mikrofonen på apparatet når du snakker. Det blir også lagt stor vekt på å bruke god intonasjon, dvs. en "syngende" stemme.

Kapittel 2, Småbarns Småprat, viser barns utvikling fra 16 til 30 måneder. I denne perioden skyter språkforståelsen fart. Dere foreldre skal være tydelige, gode språkmodeller. Barnet deres lytter for å lære å forstå språket og hun kommuniserer sine ønsker og behov. Hun utvikler seg fra å bruke uforståelig tale til å kunne si enkeltord og enkle fraser. Deretter kommer to- og treordsetninger. Kapittelet viser fire småbarn og deres foreldre som legger til rette for utvikling av ferdigheter innenfor lytting, språk, tale og kognisjon.

Kapittel 3, Store Barns Skravling, viser siste fase og hva foreldre kan tilføre barnet sitt i perioden fra 31 måneder frem til skolestart. I denne perioden befestes barns reseptive og ekspressive språk. De går fra å snakke i enkle setninger til å få et fullt utviklet språk. Talen blir tydeligere. De er i stand til å klare vanskeligere lytteoppgaver, som for eksempel å lytte i bakgrunnsstøy.

De blir lyttende, tenkende og snakkende personer.

Lyttestadiene

Lyttestadiene som et barn går igjennom er satt opp under:

Bevissthet på lyd

Bevissthet på lyd er det første skrittet i retning av å lære å lytte. Barnet ditt begynner å oppdage lyder rundt seg. Det er viktig å observere barnets reaksjon (et smil eller en øyebevegelse) for å avgjøre om hun har begynt å oppdage lyder. Denne ferdigheten er grunnlaget for prosessen med å lære å lytte.

Koble sammen lyd med mening

På dette stadiet begynner barnet ditt å koble lyd med den tilhørende gjenstanden og/eller begynner å gjenkjenne kjente fraser. Lydene begynner nå å bli betydningsfulle.

De best hørbare lydene blir innført, for eksempel /aaa/ for flyet, /tøff-tøff-tøff/ for toget eller blås, blås, blås på uroen. Hele tiden er det viktig å observere barnet ditt for å se om hun gjenkjenner det hun hører. Du kan for eksempel si *Blås, blås, blås på uroen* og *Blås på uroen over sengen* hver gang du passerer den. Etter mange repetisjoner vil barnet ditt se på uroen når det hører *Blås, blås*. Dette betyr at hun har begynt å koble sammen lyd og mening.

Imitasjon og utvidelse

På dette stadiet vil barnet ditt imitere det språket hun hører. Hun vil fortsette å imitere selv etter at hun har begynt å produsere ord og fraser spontant.

Auditiv forståelse

Auditiv forståelse er evnen til å oppfatte og gjenkalle det språket hun har hørt. Det innebærer lang- og korttidsminne og mer avanserte auditive ferdigheter som ordning og auditiv assosiasjon. Dersom barnet ditt skal bli dyktig til å kommunisere på talespråk må auditiv forståelse utvikles.

Velutviklede lytteferdigheter

Etter hvert som ditt barns evne til å forstå språk gjennom lytting øker og hun mestrer åpen taleoppfattelse, kan vanskeligere lytteoppgaver innarbeides. Det kan være å lytte på avstand, lytte i bakgrunnsstøy, lytte til et avspilt signal med og uten bakgrunnsstøy og å snakke i telefon.

Lyttenivåer

De følgende lyttenivåene kan være nyttige å bruke for å gi tilbakemelding til pedagogen. Lyttenivåene utgjør en omfattende sjekkliste for lyttestadiene som skal utvikles i årene frem til skolestart.

Lytting (nivå I-VIII)

(v = oppnådd, + = i ferd med å dukke opp/under utvikling, - = ikke utviklet)

Nivå I Bevissthet på lyd

✓	+	-

- Reagerer på, sterke og mørke lyder som tromme, bjelle eller smell fremført innenfor en radius av 1 meter fra øret.
- Reagerer på musikk som har utpreget takt, som for eksempel en livlig marsj.
- Reagerer på sterke *innendørs* omgivelseslyder når oppmerksomheten rettes mot lyden (for eksempel hurtigmixer, mixmaster, støvsuger, TV etc.)
- Reagerer på *utendørs* omgivelseslyder (bil, fly, brannbil, ambulanse, politibil, fuglesang etc.) når oppmerksomheten rettes mot lydene.
- Gir uttrykk for at noe er hørt ved å peke på øret, nikke på hodet, bruke stemme eller smile.
- Viser en bevissthet på musikk, innendørs/utendørs meningsfulle omgivelseslyder eller tale *uten at oppmerksomhet rettes mot lyden*.
- Legger merke til den akustiske feedback som oppstår når proppen på høreapparatet er delvis ute.
- Sier ifra hvis høreapparatet eller cochlea implantatet ikke virker.

Nivå II Lyd har mening

✓	+	-

Reagerer på:

- Musikk ved å danse, synge eller klappe.
- Noen enkle talelyder kombinert med gester (Hysj!, Ha-det, Nei, nei eller Kom).
- Eget navn

Kobler sammen:

- En spesiell lyd med en gjenstand i omgivelsene (Jeg hører det; det er mammas bil)
- En spesiell lyd med en hendelse (Det er mammas bil... Aha, mamma er hjemme! Vi skal spise).
- *Lære å lytte etter lyder* med en leke, en gjenstand eller en hendelse.

Snakkesløyfe

[illegible]

- Imiterer grovmotoriske bevegelser som passer til aldersnivået (Bake kake søte, Borte-titt tei, Hermeleken, Kongen befaler).
- Reagerer på musikk med å klappe, danse, svinge eller synge.
- Bruker mer stemme når høreapparat eller CI er på.
- Imiterer latter, gråt, hosting eller roping.
- Imiterer mammas lek med stemme (henvende seg til hverandre med stimulerende rytmiske mønstre og endringer i stemmens tonehøyde).
- Sjekker høreapparat eller CI med stemme når dette er skrudd på.
- Øver seg på mer stemmebruk med vokaler som ah, oo og ii.
- Imiterer morens bablelek, innlemmer nye intonasjons/rytmiske mønstre.
- Prøver å etterligne nye ord og korte fraser ved å bruke de konsonantene som er blitt øvd på (me me me/ma ma ma; Mamma, mer; Den er min; Mer melk etc).
- Imiterer nye bablelyder som passer til lyttealderen.
- Henvender seg frem og tilbake i stemmeleker/sangleker som "Hva sier den kua som går i enga...", innlemmer intonasjonsmønstre og vokallyder.

Nærmer seg:

- Det tidsmessige mønsteret i en kort frase.
- Tidsmessig og intonasjonsmessig mønster i en kort frase.
- Tidsmessig mønster, intonasjon, trykk og artikulasjon i en kort frase.
- Imiterer hvisking.

kjelne

✓	+	-

Reagerer av og til på tilstedeværelse eller fravær av følgende lyder (først innendørs, så utendørs):

- Klapping, ting som lager lyd.
- Musikk.
- Omgivelseslyder innendørs.
- Omgivelseslyder utendørs.
- Tale.

Skjelner:

- Sterke og svake lyder på områdene som er beskrevet over.
- Høye og lave lydaspekter innenfor områdene som er beskrevet over.
- Raske og langsomme lyder.
- En vedvarende eller en avbrutt lyd.

Nivå IV

[illegible]

Evne til å skjelne:

- Sint eller blid stemme og reagere riktig.
- Mammas og pappas stemme.
- En manns-, kvinne- eller barnestemme.
- To mørke lyder; senere tre mørke lyder (tromme, bjelle, fløyte).
- Imiterer vokallydene ah og oo; senere ah, oo og ii.
- Imiterer konsonant- og vokallydene koblet til lastebiler, biler, brannbiler, fly, båter, motorsykler etc.
- Gjenkjenner eget navn fra det mest ulike navnet til et annet familie medlem ut fra antall stavelser, vokal- og konsonantforskjeller.
- Oppdager det viktigste signalet fra annen stille bakgrunnsstøy.
- Imiterer enkelte kjente beskjeder med naturlige gester (lukk øynene dine; ikke rør den).
- Skjelner kjente ord på grunnlag av stavelseslengde (en kontra tre stavelser, en kontra to kontra tre stavelser).
- Kjente ord ut fra vokal- og konsonantforskjeller (hatt, sko, bil), men med samme antall stavelser.
- Imiterer en to-treordssekvens.
- Imiterer fraser på basis av rytmisk struktur og kjente ord ("opp sklien", "inn i bilen", "til butikken").
- Imiterer ulike korte setningsmønstre (eksklamasjon/utrop, uttalelse eller spørsmål på bakgrunn av intonasjons- og rytmemønstre).
- Mellom ord som inneholder ulike vokaler, men som begynner eller slutter på samme konsonant (bil, båt, ball).
- Imiterer en tre-fireordssekvens.
- Skjelner mellom fraser eller setninger som ligner hverandre (en stor blå lastebil, en liten blå bil).
- Mellom rimord (sko, to, do).
- Små, men viktige forskjeller i setninger (i/på, en/den, han/hun).
- Mellom konsonantklasser i stavelser (sha, ma, ta kontra si, ti, bi)
- Innenfor konsonantklasser (pa, ta eller ka) (bu, du, gu).
- Husker og kan nesten setninger med syv-ti ord.

Nivå V Lokalisasjonsferdigheter

✓	+	-

- Lokaliserer en lyd som presenteres i ørehøyde innenfor en radius av 1 meter forfra eller på en av sidene, men ikke bakfra.
- Lokaliserer en lyd som presenteres i ørehøyde innenfor en radius av 1 meter bak seg.
- Forstår og bekrefter kraftige omgivelses-, musikk- eller talelyder innenfor 2 meter, deretter 3 meter, så 4 meter og tilslutt fra alle retninger i rommet.
- Forstår lyder som kommer fra et spesielt sted eller retning fra et annet rom.
- Forstår lyder som kommer fra et spesielt sted eller retning utendørs.

Nivå VI Avstands- og retningslytting

✓	+	-

- Viser bevissthet på kraftige lyder i alle retninger på 1, 2 og 3 meter.
- Skjelner mellom kraftige lyder i alle retninger med økende intervaller på 1 meter.
- Skjelner mellom andre aspekter ved lyd (høy eller lav, sterk eller svak, rask eller sakte etc.) i alle retninger med økende intervaller på 1 meter.
- Reagerer på eget navn på stadig større avstand fra alle retninger.
- Reagerer på enkelte korte, kjente beskjeder på stadig større avstand fra alle retninger på bakgrunn av rytmisk struktur og intonasjonsmønstre.
- Skjelner mellom kjente ord med ulik stavelseslengde på stadig større avstand.
- Skjelner mellom kjente ord ut fra vokal- og konsonantforskjeller på stadig større avstand.
- Skjelner mellom kjente ord ut fra vokal- og konsonantforskjeller (hatt, sko, bil) på stadig større avstand fra alle retninger.

Nivå VIII Auditivt minne og rekkefølge

[illegible]

Kan navnet på følgende vigtige personer, steder og ting:

- Familie.
- Kroppsdelar.
- Klær.
- Mat.
- Leker.
- Andre ting som brukes.
- Rom i huset.
- Følelsesord (glad, lei seg, syk, trett, sulten, jeg liker, jeg liker ikke, jeg er glad i etc.).
- Vanlige beskrivende adjektivfraser (Den er pen! Æsj, så ekkelt! Det er fint!).
- Produserer egne 2-ords sekvenser.
- Kjenner og kommer med nøkkelord i favorittregler eller korte historier som har mange gjentakelser.
- Kan telle på rams 1,2... så 1,2,3... osv, og hele tiden legge til et nytt tall.
- Produserer egne 3- eller 4-ords fraser eller setninger i telegramstil.
- Synge Bæ bæ lille lam
- Synge Hurra for deg.
- Synge årstidssanger eller regler.
- Produserer 3-, 4-, eller 5-ords sekvenser (bruker muligens ikke voksen syntaks).
- Kan si alder, adresse og/eller telefonnummer.
- Kan mors, fars og søskens navn, søskens aldre og foreldrenes yrker.
- Beskriver hendelser på omtrent slik de skjedde.

Babyers Babling

Å hjelpe pedagogen

(baby i denne sammenhengen er både spedbarn og småbarn)

Dette kapittelet på DVD-en er det første i serien *lytte, lære og snakke*. Den kartlegger babyers utvikling fra diagnose til 15 måneder innenfor områdene lytting, språk, tale, kognisjon og pragmatikk. Deler fra terapitimer /undervisningstimer og fra hjemmet viser strategier som kan brukes for å utvikle lytting og tale. (Se Strategier for utvikling av lytteferdigheter, side 17)

Foreldre og fagfolk jobber i felleskap og gir hverandre tilbakemelding om babyens utvikling. Ettersom foreldrene er sammen med babyene mesteparten av tiden når de er så små, blir foreldrene de viktigste språkmodellene. Kvaliteten på stimuleringen er helt avgjørende. Dette kapittelet fokuserer på en-til-en-interaksjonen mellom forelder og baby.

Ferden begynner

Ferden begynner med diagnose og tilpasning av hørselsteknisk utstyr. Babyen din kan være kandidat til å få cochlea implantat avhengig av graden av hørselstapet. Prinsippene og strategiene er de samme, uansett om babyen din har høreapparater og/eller cochlea implantat. Helt fra starten bør babyen din ha på høreapparatene og/eller cochlea implantatet hele dagen for å få maksimal lydstimulering.

Det kan bli utfordrende for deg når babyen din lærer seg å ta av høreapparatene og/eller cochlea implantatet. Hvis du konsekvent setter på utstyret igjen med en gang, vil babyen din lære seg at hun må ha det på. Gi babyen din en leke eller mat i hånden for å avlede henne mens du setter på utstyret. Du kan også få henne interessert i en aktivitet og snakke til henne mens hun leker.

Når babyen din blir mer interessert i omgivelsene vil hun bli mer opptatt av lekene sine og det er da mindre sannsynlig at hun fjerner hørselsutstyret. Etter hvert som hun lærer å lytte vil hun heller ikke ønske å ta det av, fordi utstyret i stadig større grad blir hennes bindeledd til en verden av lyd (til alle lydene i omgivelsene).

Hvis babyen din fortsetter å ta av seg utstyret må du sjekke at hun ikke har voks eller infeksjon. Bestill en time på Hørselsentralen for å forsikre deg om at babyen din har riktig tilpassede apparater og/eller riktig justert program.

Tilknytningen mellom foreldre og barn

Det naturlige båndet mellom deg og babyen din bør ikke bli forstyrret av diagnosen hørselshemming. Alle de tingene du gjør naturlig, som å etablere øyekontakt, begynne turtaking og å bruke en syngende stemme skal du fortsette med. Så fort utstyret er tilpasset kan babyen din begynne å lære å lytte. Nå skal du holde babyen nær deg og snakke med vanlig stemme mot mikrofonen på høreapparatet og/eller cochlea implantatet.

Ved å bruke en syngende stemme vektlegges de prosodiske trekkene tonehøyde, varighet og intensitet. Dette gjør talen mer hørbar. Babyen vil respondere ved å se på ansiktet ditt. Dette er starten på å opprette øyekontakt, som er en viktig del av det å etablere kommunikasjon. Snakk til babyen din om ting i hennes umiddelbare nærhet og gjør henne oppmerksom på lydene rundt henne. Hun kan svare med kurring og gurgling. Ved å gjøre dette konsekvent vil babyen din bli stille når du snakker og hun vil begynne å se mer oppmerksomt på ansikter.

Kapittelet viser samhandling mellom en mor og hennes baby. Moren holder sønnen inntil seg og ser på ansiktet hans. Hun snakker direkte til ham, synger og gjør de riktige tingene. Selv om han ikke ser rett på henne hele tiden vil plasseringen og den auditive påvirkningen hjelpe ham til å rette blikket mot morens ansikt. Når han snur seg bort snakker moren om de tingene han ser på, for eksempel et bilde av et tog på veggen.

Hjemme er det mange muligheter til å bruke strategiene med å snakke nær mikrofonen, etablere øyekontakt og bruke en syngende stemme. Bleieskift er eksempel på et ideelt tidspunkt, ettersom dette er noe du veldig ofte gjør sammen med babyen din. Bruk korrekte fraser og riktige betegnelser på gjenstander og kroppsdeler.

Babyer elsker å høre synging og de vil le og gurgle, spesielt hvis syngingen kombineres med bevegelser. Sanger, rim og regler er glimrende for å få i gang samhandlingen og forsterke båndet mellom deg og babyen din. De fremmer også utvikling av de prosodiske trekkene ved talen som tonehøyde, varighet og intensitet.

Kapittelet viser en mor som leker en kilelek med sønnen sin og det er tydelig at han storkoser seg. Moren snakker om leken og sønnen bruker stemmen for å vise at han liker det. Hun bruker riktige betegnelser på kroppsdeler, noe som viser at hun gir sønnen alle muligheter til å høre språk. På dette tidlige alderstrinnet er det avgjørende at språk blir repetert.

Et stille miljø

I de første stadiene når barnet skal lære å lytte er det veldig viktig å legge til rette for et stille miljø. Ideelle lytteforhold betyr at det ikke skal være bakgrunnsstøy som TV, radio eller husholdsmaskiner som vaskemaskin og oppvaskmaskin. I de rommene hvor barn og foreldre oppholder seg kan gardiner og gulvtepper redusere gjenklngen.

Talespråket vil bli mer hørbart for babyen din når du skaper et stille miljø og snakker nær mikrofonen.

Bevissthet på lyd

Med en gang barnet ditt har fått tilpasset høreapparater og/eller cochlea implantat bør alle som har med henne å gjøre begynne å legge merke til hvordan hun reagerer på lyd. Det kan hende hun skvetter av brå lyder, blir stille når du snakker til henne eller at hun snur seg mot lyden. Bruk navnet hennes når du henvender deg til henne, og etter hvert vil hun lære å respondere. Du må ikke variere måten du sier navnet hennes på, ettersom hun trenger å høre det om og om igjen før hun gir respons. Du må alltid ha en grunn for å kalle på henne. Gi henne ros når hun snur seg eller svarer med stemme. Når hun begynner å respondere fast på stemmen din kan du be andre familiemedlemmer om å kalle på henne, slik at hun lærer å svare på ulike stemmer.

Du kan gjøre babyen din oppmerksom på mange forskjellige lyder i omgivelsene, slik at hun begynner å forstå at lyder kan forbindes med noe og at de har mening. For å gjøre dette kan du snu henne mot lydkilden, peke på øret, si *Hør*, og fortelle hva som laget lyden. For eksempel med et fly kan du snu babyen din mot flyet og si hva det er. Si *Hør, jeg kan høre et fly. Det er høyt oppe i luften. Se på flyet. Kan du høre flyet?* Dette er en viktig strategi for å utvikle evnen til å lokalisere lyd. I filmen bruker en mor denne strategien når noen banker på døren.

Vokal Turtaking

Etter hvert som babyen din begynner å høre sin egen stemme vil hun eksperimentere med vokaliseringer. Dette er et bra tidspunkt for å utvikle vokal turtaking. Lytt til måten hun vokaliserer på, vent til hun er ferdig, gjenta lydene og legg til flere lyder som ligner på ord. Ved å gjenta dette ofte vil turtakingsferdigheter bygges opp.

Filmen viser en mor som venter på at barnet skal slutte å vokalisere, slik at hun kan svare. På de tidlige stadiene er det ypperlig å bruke denne ventestrategien. Det vil bidra til at babyen din utvikler vokal turtaking og det skapes en forventning, slik at hun vil svare på stemmen din. Turtaking er et viktig skritt i utviklingen av kommunikasjonsferdigheter. Nå etableres grunnlaget for samtale.

Performativer (symbollyder)

Performativer, eller symbollyder, er lyder som kan knyttes til kjente ting i babyens liv. De brukes fordi de dekker et språks talelyder og legger grunnlaget for å lære å lytte i forbindelse med tale- og språkutviklingen. (Se *Lære å Lytte-Lyder*, side 65).

DVD-en viser en pedagog som introduserer noen slike lyder sammen med leker som passer til. Hver lyd presenteres gjennom lytting først og pedagogen bruker et lytte- tegn (signal) for at babyen skal fokusere. Hun gjentar lyden flere ganger før hun viser leken. Pedagogen bruker moren som modell til å si lyden, og hun beveger bare på leken så lenge moren bruker stemmen. Så gjentar hun det samme med babyen. Dette er en fin måte å oppmuntre babyen til å vokalisere på.

Du må alltid presentere lyden og samtidig si hva leken heter, for eksempel *Bussen kjører, brrmm, brrmm, klovnen sier ha ha ha, viften går rundt og rundt*. Si lyden før babyen din ser leken. Med en gang babyen din ser leken gjentar du lydene mens hun leker med den. Bruk vente-strategien etter at du har sagt lyden, slik at babyen din får mulighet til å imitere den. Bruk det språket som kjennes naturlig, men husk at det viktigste er å fokusere på symbollydene. På de tidlige stadiene skal du bruke lyder som har ulik lengde, slik at babyen din lærer å diskriminere. På denne måten legger du til rette for at hun kan lykkes. For eksempel sier kua *møøøø* i motsetning til anden, som sier *gakk-gakk*. Etter mange repetisjoner vil barnet ditt sakte, men sikkert forbinde lyden med leken.

Benytt alle muligheter til å bruke disse lydene med barnet ditt. Det er veldig viktig med repetisjon. Bruk bilder, bøker, leker, dyr og konkrete for å styrke lydene og de begrepene som hører til. Bruk for eksempel lyder og språk som passer når dere leker med en buss og når dere ser en buss på veien.

På DVD-en er det en mor som bruker spise- og leketiden til å styrke noen av symbollydene hun har lært i terapitimen. Hun bruker en syngende stemme og snakker nær mikrofonen. Babyen synes det er morsomt å lære disse lydassosiasjonene og de blir mer meningsfulle når de brukes i hverdagen.

Det er viktig å observere barnet for å fastslå om hun forbinder symbollyden med leken. Bruk vente-strategien for å gi henne tid til å vise at hun kjenner igjen lyden ved å strekke seg etter den riktige leken eller snu seg mot den. Dersom hun gjør dette betyr det at hun forbinder mening og lyd. På dette stadiet kan det også hende at hun begynner å bruke den riktige lyden spontant.

Med en gang barnet ditt kjenner igjen en symbollyd er det neste steget å kjenne igjen navnet på gjenstanden uten hjelp fra symbollyden. Bruk ordet i en setning. I begynnelsen bruker du akustisk fokusering, for eksempel *Hvor er **bussen** din?* Gi barnet tid til å svare. Hvis hun ikke forstår kan du gjenta setningen med symbollyden for å hjelpe barnet, for eksempel *Hvor er bussen din, som sier brmm, brmm?*

Ettersom babyen din blir mer oppmerksom vil hun forstå mer av verden rundt seg. Hun kan forstå en kjent hilsen, for eksempel *ha-det* og det kan hende hun bruker stemmen mer for å uttrykke ønsker og behov. Auditiv bevissthet, øyekontakt og turtakingsferdigheter øker. Hun er interessert i mennesker, stemmer og leketøy. Det er viktig å oppmuntre til fortsatt lytte-utvikling, slik at barnet ditt lærer at lyder har mening.

Enkle fraser

Samtidig som du bruker symbollyder kan du introdusere enkle fraser som er naturlige å bruke i samtale med små barn i forbindelse med daglige rutiner og lek. For eksempel *børst, børst, børst håret ditt; vi går opp, opp, opp; åpne døren, åpne den opp, tøm, tøm, tøm det ut; ta den av*. I disse frasene flettes mange ordklasser inn, som for eksempel substantiv, verb og pronomener. Å lære seg å kjenne igjen, forstå og bruke slike fraser er et viktig skritt i språkutviklingen.

På DVD-en er det en mor som repeterer fraser mens hun kler på barnet sitt og henter noe å drikke. Hun er nær mikrofonen og bruker en syngende stemme. Legg merke til om barnet ditt begynner gjenkjenne noen enkle fraser. Det kan hende hun prøver å ta av hatten når hun hører at det blir sagt. Bruk vente-strategien for å gi henne tid til å svare ved å utføre handlingen eller ved å bruke stemmen. Dette er begynnelsen på det å ta imot enkle beskjeder gjennom lytting. Husk at du skal godta det hun sier og så si det på riktig måte. Repeter frasene mange ganger i ulike sammenhenger. Et barn med hørselshemming må høre ord og fraser om og om igjen før hun begynner å forstå dem.

Rundt ditt barns første fødselsdag begynner vokaliseringene hennes å endre seg fra babling til uforståelig tale. Dette betyr at hun fortsetter å bable vokal- og konsonant-repetisjoner, men at hun også begynner å komme med noen enkeltord. Disse er forsøk på å si ord og uttalen er ofte uklar. Som foreldre forstår dere ordene og dere modellerer dem med riktig uttale. Det er viktig å fortsette å snakke i enkle setninger, ikke i enkeltord. Etter hvert som barnet forstår mer og mer må du være bevisst på å utvide språket. Barnet ditt trenger å høre gode, tydelige språkmodeller i meningsfulle situasjoner. Bruk vente-strategien, slik at barnet ditt får tid til å svare og oppmuntre hennes forsøk på å kommunisere. Etter hvert som barnet ditt gjenkjenner flere ord og fraser kun gjennom lytting kan du begynne å bruke en mindre syngende, mer naturlig stemme.

Auditiv stimulus/respons

Etter hvert som barnets lytteferdigheter utvikles skal det introduseres en strukturert auditiv stimulus/respons-aktivitet, for å være sikker på at hun hører en rekke ulike lyder. For å utvikle lytte- og taleferdigheter er det viktig å vite nøyaktig hvilke lyder barnet ditt kan høre. Ettersom hun nå kan strekke seg etter og gripe ulike gjenstander kan hun læres opp til å holde en leke opp mot øret og legge den i en eske når hun hører en lyd. Barnet ditt må lære seg å vente og bare plassere leken ETTER at hun har hørt lyden. I begynnelsen må du og pedagogen være modeller og vise hvordan barnet skal svare, for å lære henne hva hun skal gjøre. Dere kan også bytte på å gi lydstimulusen, fordi dette vil utvikle ditt barns evne til å lokalisere lyd. For å bevare barnets interesse er det lurt å bruke mange ulike leker i denne aktiviteten, for eksempel plastikleker i vann, popp-opp-leker eller lekebiler i nedkjørselen på en garasje.

Lings seks lyder brukes som stimuli (/oo/ /ii/ aa/ /m/ /sh/ /s/). Disse dekker taleområdet fra lav til høy frekvens. Hvis barnet ditt kan lytte ut alle disse lydene betyr det at hun har mulighet til å høre de fleste språklydene.

På DVD-en er det en mor som viser hvordan man skal svare på lydstimulusen. Moren holder en gjenstand mot øret og når pedagogen sier lyden svarer hun med å si *Jeg hørte det*, så putter hun leken i esken. Det er tydelig at barnet hennes oppdager lydene, fordi hun snur seg mot stemmen.

For barnet ditt er det neste steget at hun selv legger leken i esken når hun hører stimulusen. Det er mulig at barnet ditt bruker stemmen sin når dere jobber med denne aktiviteten. Det er viktig at hun lærer å være stille mens hun venter på å høre lyden. Dette kan også vises gjennom modellæring. Moren kan bruke stemmen og pedagogen kan si *Sh, mamma. Hør!*

Husk å si disse lydene med varierende lengde av pause mellom hver lyd. Dette er for at barnet ditt skal lære å lytte og gi nøyaktige svar. Det er viktig at hun ikke venter seg til å svare på en regelmessig rytme, men at hun lytter etter lyden.

Denne aktiviteten er ikke bare viktig for å oppdage og gjenkjenne talespråkslyder. Den er også viktig for å sjekke at høreapparatet og/eller cochlea implantatet fungerer som det skal. Barnet ditt vil også ha behov for å mestre dette i forbindelse med hørselstester og når taleprosessoren skal justeres. Det er viktig at barnet ditt kan gi pålitelige svar.

I kapittel 2, *Småbarns småprat*, vil du få se et lite barn som går fra å bare reagere på lydene til å faktisk gjengi dem. Oppmuntre barnet ditt til å gjøre dette, fordi du på den måten vil få nøyaktig informasjon om hva hun hører.

Auditivt minne – utvelgelse av gjenstand

DVD-en viser en pedagog som ber et lite barn om å velge en leke gjennom å lytte når lekene skal ryddes bort. Barnet klarer å identifisere katten. Å velge én gjenstand i en setting med lukket taleoppfattelse er begynnelsen på å utvikle auditivt minne. I starten skal ordet plasseres i slutten av en setning, for eksempel *Vi rydder bort katten*. Neste skritt er å plassere ordet i midten av setningen, for eksempel *Nå vil katten gå hjem*. Du må være sikker på at barnet ditt har oppfattet ordet eller symbollyden i slutten av setningen før du går videre og plasserer ordet i midten av setningen. I begynnelsen kan ordet bli akustisk fokusert ved at du legger trykk på det, men dette bør gradvis avta, slik at du etter hvert bruker vanlig stemme.

Det er mange muligheter til å utvikle auditivt minne på en morsom måte hjemme. Dyrene kan legge seg for å sove, kjøretøyene kan parkeres og lekene kan legges i fargerike esker.

Utviklingen av auditivt minne vil bli beskrevet videre i *Småbarns småprat*.

Etter hvert som barnet ditt modnes vil også hennes kognitive evner utvikles. Hun liker godt å delta i aktiviteter og hun begynner å herme etter rutiner, som for eksempel å vaske dukken sin. I leken vil du se at hun bruker objekter på riktig måte. Konsentrasjon og oppmerksomhetsspenn øker. Vokaliseringene hennes kan nå begynne å inneholde noen vekslende stavelser og noen etterligninger av ord. Hun kan også kopiere ulike intonasjonsmønstre. Hun begynner å bli bevisst på å rette samtalen mot andre, og den vokale turtakingen er i utvikling. Hun oppfatter enkelt språk gjennom å lytte. Hun kan for eksempel gjenkjenne noen ord og enkle fraser, begynne å ta imot enkle beskjeder og hun har auditivt minne om én eller flere gjenstander.

Etter hvert som barnet ditt begynner å bruke stemmen med hensikt skal du svare med utvidet språk, introdusere nye ord og bruke korrekte grammatiske strukturer.

Du spiller en nøkkelrolle i denne fantastiske perioden i ditt barns utvikling. Lytteferden har begynt.

Flere ideer for babyer

Disse tilleggsideene foreslås for å vise deg hvordan ditt barns språk kan utvides og hvordan du kan hjelpe barnet ditt gjennom de ulike stegene ifølge Utviklingsskalaen.

Aktiviteter

Disse aktivitetene følger rekkefølgen på DVD-en

Strategiene

Strategiene gjenspeiler strategieksempelene som blir vist på DVD-en.

Ferdigheter og begreper

Ferdighetene og begrepene passer til det stadiet babyen din har nådd.

Kjernespråk

Dette er det språket/de ordene som blir repetert mange ganger for å hjelpe babyen din å få tilgang til spesifikke lyder, ord eller setninger som hun lærer på sitt nivå i lytteutviklingen. Etter hvert som barnet ditt lærer å lytte vil hun ikke trenge å høre like mange repetisjoner av nye ting.

Utvidet språk

Bruk utvidet språk i tillegg til kjernespråket. Dette vil gi barnet ditt et rikt språkmiljø.

Tilsvarende aktiviteter

Dette er forslag med tanke på å bruke kjernespråk og utvidet språk i mange forskjellige daglige rutiner og aktiviteter.

Hva kommer så...

Dette viser progresjonen for de nærmeste stadiene på Utviklingsskalaen innenfor de fire områdene lytting, språk, tale og kognisjon.

Disse ideene er bare forslag. Det er mulig du vil foretrekke å bruke et annet språk som er kjent og aktuelt i deres familiesituasjon.

Å lage noe å drikke

Strategier

- Vær nær mikrofonen når du snakker.
- Skap et rolig miljø.
- Bruk fraser og enkle setninger.
- Bruk repetisjon.
- Beskriv hva du gjør.
- Fang babyens oppmerksomhet.
- Etabler felles oppmerksomhet.
- Etabler øyekontakt.
- Gjenta babyens vokaliseringer.
- Legg til mer babling.
- Bruk en syngende stemme.
- Følg babyens blikkretning.
- Observer babyens respons på lyd.

Ferdigheter/begreper og språk

- Etablere lydbevissthet.
- Utvikle forbindelse mellom lyd og mening.
- Utvikle forståelse for hva gjenstander heter.
- Utvikle forståelse for handlingsverb.
- Utvikle vokaliseringer.
- Lokalisere lyd ved å snu på hodet.
- Ta etter, få tak i og holde.
- Begynne med turtaking.
- Utvikle øyekontakt.
- Utvikle felles oppmerksomhet.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Mmm, jeg er tørst.
- Jeg vil ha noe å drikke.
- Åpne opp døren. Åpne den. Åpne opp døren.
- Lukk døren. Dytt på den. Dytt på den. Dytt den igjen.
- Deilig vann, nam nam.
- Ta av lokket. Ta det av.
- Snu den rundt. Rundt og rundt. Rundt og rundt.
- Hell vannet. Hell hell hell vannet. Hell vannet.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Åpne opp skapet. Åpne døren.
- Mamma vil ha noe å drikke. Jeg er tørst.
- Pappa, vil du ha noe å drikke?
Pappa vil ha noe å drikke. Han er også tørst.
- Hent koppene.
- Åpne/lukk døren.
- Hvor er vannet?
- Åhh, vannet er kaldt.
- Det er i kjøleskapet. Vannet er i kjøleskapet.
- Ta ut vannet.
- Hell vannet i glasset.
- Tørk det opp, tørk, tørk, tørk.
- Å nei! Jeg sølte.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Lage/hente hva som helst av mat/drikke.
- Ta mat ut av kjøleskapet/skapene.
- Sette på plass varene fra butikken.
- Sjekke skap/kjøleskap for å se hva som trengs.
- Helle vann, for eksempel i badekaret, på kjøkkenet og i leken.
- Sette inn i oppvaskmaskinen.
- Vanne i hagen.
- Mate kjæledyrene.
- Ta lokk av esker.
- Skru på vifter/lys/maskiner.

Hva kommer så...

- Hjelpe til å utvide oppmerksomhetsspennet.
- Introdusere nye ord for ulike drikker.
- Introdusere nye verb, for eksempel ryste, vispe.
- Bruke spesifikke fraser i mange situasjoner, for eksempel ta av lokket (på drikkeflaske, bokser med mat, esker med leker).
- Utvikle begreper varm/kald, inn/ut, inni/utenpå.
- Oppmuntre barnet til å vokalisere før hun får noe å drikke.
- Oppmuntre barnet til å respondere på eget navn.
- Snakke i enkle fraser og setninger.
- Bruke flere ulike bablelyder med konsonanter og vokaler.
- Bruke Lære å Lytte-lydene.
- Utvikle auditivt minne for å ta imot enkle beskjeder, for eksempel vink ha-det.

Høytlesning

Strategier

- Vær nær mikrofonen når du snakker.
- Barnet skal først lytte.
- Bruk en syngende stemme.
- Bruk repetisjon.
- Vent, slik at barnet kan svare.
- Skap rolige omgivelser.
- Fang barnets oppmerksomhet.
- Følg barnets blikkretning.
- Observer babyens reaksjon på lyd.

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle felles oppmerksomhet.
- Etablere bevissthet på lyd.
- Forbinde mening og lyd.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Bla til neste side. Bla om, bla om.
- Åpne opp boken. Åpne den opp. Åpne den.
- Lukk boken.
- Lukk den igjen. Lukk den igjen.
- Se på
- ____ sier ____ (symbollyd). For eksempel Duen sier kurr, kurr, kurr. Se på duen, den sier kurr, kurr, kurr.
- Se på klovnen. Han sier ha ha ha/ha ha ha. Han ruller, rundt, rundt, rundt.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Her er en fin bok. Kom, skal vi se. Åhh, den handler om...
- La oss se hva som er på neste side.
- Se, så fin....
- Se der! Hva er det der oppe? Det er en due. Den er grå. Den sier kurr, kurr. Den flyr.
- Se på geita. Geita spiser gress. Den er sulten.
- Se på den morsomme klovnen. Han er morsom. Han ler. Hva gjør han? Han ruller rundt.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Se på bilder, i blader og i forskjellige bøker sammen.
- Synge sanger og leke handlingen fra bilder i boken.
- Bruke bevegelsessanger/rim og fingerleker.
- Lese bøker hvor noe skjer/popp-opp-bøker/bilder som beveger seg.

Hva kommer så...

- Oppmuntre til vokaliseringer.
- Utvikle vokal turtaking ved å repetere babyens vokaliseringer.
- Gi enkle forklaringer på ting i bøker og i huset.
- Bruke fraser og enkle setninger.
- Begynne med spørsmål, for eksempel hvor? og svar med en preposisjonsfrase, for eksempel Hvor ble det av katten? Han er på sengen.

Forsterke performativene

Strategier

- Barnet skal lytte først.
- Bruk repetisjon.
- Bruk akustisk fokusering.
- Bruk lytte-tegnet
- Vær nær mikrofonen når du snakker.
- Ha det gøy.
- Skap et rolig miljø.

Ferdigheter/begreper og språk

- Forbinde lyd og mening.
- Utvikle ordforråd om gjenstander og symbollyder.
- Utvikle turtaking.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Dette er en fugl. Den sier kvitt, kvitt.
- Hør! Nå kommer bussen. Den sier brmm, brmm.
- Jeg kan høre bilen. Den sier brrr, brrr.
- Nam nam, vi skal spise mat.
- Her er maten din, nam nam.
- Dette er en katt. Mjau, mjau, mjau sier katten.
- Dette er en klovn. Hallo!Hallo!

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Se på fuglene. De flyr, kvitt kvitt kvitt.
- Kjøretøy, for eksempel se på den røde brannbilen, ee-oo. Den kjører fort. Den skal ut og slukke en brann, ee-oo, ee-oo.
- Dette er en buss. Det er en buss. Se på alle menneskene/mennene/barna som kjører buss.
- Hør, det er pappas bil. Tuut-tuut, jeg hørte at han tutet. Pappa kommer. Her er bilen, brr, brr.
- Bondegårdsdy, for eksempel Dette er en ku. Den bor på gården, mø mø. Den spiser gress, nam nam. Kua gir oss melk, mø mø.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

Gi barnet så mange erfaringer som mulig med Lære- å Lytte-Lydene:

Fugler i hagen	Mat
Mobiltelefoner	Handling
Bøker	Blåse bobler
Kjæledyr	Vaske opp
Lek	Kjøretøy
Bading	

Hva kommer så...

- Velg en gjenstand som representerer den lyden som blir repetert sist i setningen, for eksempel Hvor er katten som sier mjau, mjau? (lukket taleoppfattelse)
- Velg en gjenstand og bruk denne lyden kun én gang i slutten av setningen, for eksempel Hvor er geita, som sier mæææ? (lukket taleoppfattelse)
- Begynn lukket taleoppfattelse med tre gjenstander og utvid til seks.
- Beskriv gjenstander og deres funksjon, for eksempel Se på hjulene på bussen. De går rundt og rundt. Det er en stor buss.
- Her er koppen din. Du kan drikke av koppen.
- Finn gjenstander som passer sammen (ev to like).

Fruktsalat

Strategier

- La barnet lytte først.
- Vær en god modell/bruk korrekt språk.
- Bruk utvidet språk.
- Bruk lytte-tegnet
- Bruk en annen voksen/søsken som modell.
- Fang barnets oppmerksomhet.
- Bruk akustisk fokusering.
- Vær nær mikrofonen når du snakker.

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle forståelse for funksjoner/hvordan ting brukes.
- Forstå ord som beskriver deler av en gjenstand, for eksempel skall, frø.
- Forstå enkle fraser.
- Begynne å ta imot enkle beskjeder.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Jeg har en banan.
- Liker du bananer?
- Jeg liker bananer, nam nam.
- Det er en liten/stor banan.
- Ta av skallet. Ta det av. Ta det av.
- Jeg har en kniv.
- Skjære, skjære, skjære med kniven.
- Skjær bananen.
- Lukt på bananen, mmm-nam nam.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Jeg har et jordbær/en kiwi/en ananas.
- Se på frøene.
- Se på skinnet. Det kjennes glatt/ru/som pels.
- Hva trenger jeg for å skjære?
- Jeg trenger en kniv. Med kniv kan jeg skjære bananen.
- Jeg trenger en bolle.
- Vi skjærer opp all frukten. Del opp kiwien. Del den.
- Legg all frukten i bollen.
- Er skinnet ekkelt? Liker du det ikke?
- Åhh, du vil ikke lukte på det.
- Vi spiser ikke skinnet. Skinnet kaster vi.
- Det smaker deilig/godt/nydelig/vondt.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Lage teselskap.
- Lage smørbrød/popcorn.
- Pynte kjeks/kaker.
- Leke med dukkehus – vinduer/dører/pipe/gjerde. Puten skal ligge på sengen. Vi sover i sengen. Sengen skal være på soverommet.
- Leke med kjøretøy/fremkomstmidler – hjul/ratt/vindusviskere/ vingene på flyet.
- Kroppsdeler – for eksempel mennesker og dyr.
- Gjenstander i huset – for eksempel bordben, dørhåndtak, grytelokk.

Hva kommer så...

- Sett navn på alle deler av de gjenstandene barnet ditt er interessert i.
- Snakk om hva mange ulike ting brukes til.
- Bruk færre symbollyder.
- Utvikle auditivt minne i lukket taleoppfattelse med ord i slutten av setningen. Velge en gjenstand, for eksempel Hvor er ...?
- Ta imot en beskjed (lukket taleoppfattelse).
- Utvikle turtaking.
- Legg vekt på preposisjonene i, på, under, for eksempel Toget er på sporet.
- Utvikle begrepene samme/forskjellig (lik/ulik).

Lære å Lytte-Lyder*

Lyd

a (eventuelt a(r))
 tøff-tøff
 poff, poff
 brmm
 brr-tut-tuut
 tikk takk
 au
 ba-bu-ba-bu
 hi hi
 ha, ha, ha
 gå
 ho, ho, ho
 ja hu!
 uii
 uææ-uææ
 hei!
 mjau
 vov-vov, (voff-voff)
 mø
 nææh
 bæ
 nøff-nøff
 kvakk-kvak
 uhu uhu
 hopp hopp
 kvirevitt kvirevitt (eventuelt pip-pip)
 kykeliky
 kra-kra
 rundt og rundt
 mmm
 s
 sh!
 la
 opp, opp, opp
 brum-brum

Leke

fly
 tog
 bobler,
 buss
 bil
 klokke
 falle, skjære (få vondt?)
 ambulanse
 apekatt
 klovn, latter
 bevegelsen
 Julenissen
 cowboy
 skli, ake
 baby dukke
 speil
 katt
 hund
 ku
 hest
 sau
 gris
 and
 ugle
 hare/kanin
 fugl
 hane
 skjære/kråke
 vindmølle, snurrebass, hjul
 mat/alt som smaker godt
 slange
 sove-leker
 vugge babyen
 alle opp-aktiviteter
 bjørn

Med takk til

* Bearbeidet fra: Estabrooks, W. (1998) Cochlear Implant for Kids, © 1998 Warren Estabrooks and The Alexander Bell Association of the Deaf. Inc. Gjengitt med tillatelse.

Småbarns småprat

Dette kapittelet er det andre i serien Lytt Lær og Snakk. Det fortsetter "lytte- og språk"-ferden, en utforsking av småbarns talespråkutvikling fra 16 til 30 måneder. Det viser hvordan foreldre overfører det de lærer hos pedagoger til hverdagslivet hjemme.

Dette er en viktig tid for dere som foreldre, fordi dere er nøkkelpersoner når det gjelder barnets språkutvikling. Barnet deres forstår mer og mer språk og dere må gi utvidete språklige innspill. Dere må være tydelige språkmodeller og gi barnet korrekt språk å lytte til. Nå er tiden for å lytte til barnet deres, snakke med henne og gi henne mange varierte erfaringer. Husk at barnet fortsatt lærer å lytte, så det er viktig at dere ikke har for mye bakgrunnsstøy, men prøver å ha et stille, rolig miljø i hjemmet.

Lek

Det å leke med barnet kan være en av de beste måtene å skape gode situasjoner for talespråk. Når barnet er interessert i aktiviteten vil hun også lære mest. I denne alderen utvider barnet sitt oppmerksomhetsspenn og hun er i stand til å opprettholde interessen over lengre tid.

Nå er tiden kommet for å kommentere hva hun gjør og hva hun sier. Hvis hun ikke klarer å uttrykke det hun ønsker kan du være språkmodell og gi henne en frase eller en enkel setning. Gjenta dette mange ganger sånn at hun lærer å lytte og assosiere aktiviteten med frasen/ setningen. Senere begynner hun å bruke noe som ligner dette på en meningsfull måte i riktig sammenheng. For eksempel, når dere leker at dere har et te-selskap repeterer du frasen *Helle te* når andre familiemedlemmer eller dukkene får en kopp te. Innarbeid ordet *Helle* inn i andre fraser i andre sammenhenger, for eksempel å helle melk til frokost eller når dere baker. På denne måte lærer ikke barnet ditt bare å lytte til et enkeltord, men hun lærer også hvordan hun kan bruke ordet i mange ulike sammenhenger.

DVD-en viser en mor som bruker handlingsord og fraser når hun og datteren bader en dukke. Hun gir riktig, tydelig språk i enkle setninger når hun snakker om hva de gjør og hun bruker riktige benevninger for objekter og handlinger. Hun bruker beskrivende ord som *skitten*, *våt* og *klam* for å utvide datterens begreper. Datteren er aktivt med og koser seg fordi leken er meningsfull for henne. Moren lar barnet føre an, men hun tar også initiativet til noen aktiviteter for å utvide datterens erfaringer.

Legg merke til at moren bruker vente-strategien for at datteren skal få tid til å bearbeide informasjonen og til å svare. Hun bruker strategien som går ut på å gi respons bare etter at datteren har sagt noe. For eksempel heller hun bare te etter at datteren sier *Helle*. Dette kalles å "snakke på oppfordring" og det skapes en forventning hos barnet om at hun skal svare.

Husk at du hele tiden skal utvide barnets ordforråd. Med en gang hun forstår og bruker et bestemt ord eller frase er det på tide å innføre en ny. For eksempel når hun kan ordet *stor*, introduserer du *svær* eller *enorm*; hvis hun kan *den/det går rundt og rundt*, introduserer du *den/det snurrer*.

Den neste delen viser hvordan moren bruker en enkel aktivitet som å skifte batterier i en leke til å lære barnet mer språk. Moren gjentar nøkkelfraser og hun snakker til datteren hele tiden mens de holder på. Dette er en god situasjon for å lære språk og det er også en veldig god måte å lære om årsak- og virkningsforhold. Dette er et skritt på veien for å lære seg å løse problemer. Hjemme finnes det mange muligheter til å utvikle denne ferdigheten, for eksempel når dere leker med batteri- eller mekanisk drevne leker, bygger opp og raser ned tårn, legger glasur på kaken eller planter i hagen.

Bruk lek for å gi barnet ditt mange situasjoner hvor hun kan lære språk og utvikle kognitive ferdigheter. Det kan føre dere inn i fantasiens verden. Barnet ditt er i ferd med å utforske sin verden. Hun er ivrig etter å lære. Bruk hver eneste mulighet!

Auditivt minne – enkle beskjeder

Etter hvert som ditt barns auditive forståelse av språk utvikles vil hun forstå flere enkle beskjeder. På dette stadiet vil hun bare klare å følge én beskjed, men etter hvert som hun modnes vil hun være i stand til å ta imot flere. I det tredje kapittelet er det eksempler med barn som tar imot mer sammensatte beskjeder.

Det å ta imot beskjeder kan bli flettet inn i både lek og hverdagslige rutiner. For eksempel kan dyrene få noe å drikke, dukken kan plasseres i forskjellige rom i huset, bilen kan settes i garasjen, ulike plagg kan bli hentet eller mat kan bli hentet i kjøleskapet. Barnet ditt kommer til å vise deg at hun forstår i mange ulike situasjoner; for eksempel går hun antageligvis mot badet når hun hører *På tide å bade*, eller hun vil hente kattens matfat når hun ser katten og hører *På tide å gi katten mat*. Dette er en overgang til åpen taleoppfattelse.

På DVD-en er det ulike eksempler på småbarn som tar imot beskjeder. I den delen der et barn bader bruker moren mange ulike handlingsfraser i en meningsfull sammenheng og hun venter slik at datteren kan bearbeide dem. Barnet begynner å ta imot beskjeder. For eksempel når moren sier *Rist, rist, rist* på talkumet så rister barnet talkum over dukken. På dette stadiet vil barnet trenge noe supplering fra moren, men dette er et mellomstadium.

Barnet i den neste delen tar imot en rekke beskjeder kun gjennom lytting. Både når hun spiser frokost og når hun hjelper til å fylle oppvaskmaskinen tar hun imot enkle beskjeder. Dette viser auditiv bearbeiding, utvikling av auditivt minne og begynnelsen på åpen taleforståelse. For eksempel peker hun på kinnene, vasker munnen, snur flasken opp-ned og lukker døren på oppvaskmaskinen når hun blir bedt om å gjøre disse tingene. Foreldrene bruker hverdagslig språk og gir henne beskjedene kun en gang.

Dagligdagse rutiner

Andre deler av DVD-en viser hvordan du kan bruke hverdagslige rutineaktiviteter som påkledning, spising og matlaging for å "modellere" utvidet språk, utvikle lytteferdigheter og innføre nye begreper. Foreldrene på DVD-en gir ikke bare kjernesetninger som blir gjentatt – de bruker også utvidet språk for å bygge ut barnets ordforråd og setningsstruktur. De legger til rette for et stimulerende språkmiljø. Etter hvert som barnet tolker mer gjennom lytting vil hun etter hvert lettere plukke opp språket rundt seg (på en mer tilfeldig måte). Foreldrene snakker med nesten normal hastighet og rytme. De forventer at barnet vil lytte og forstå naturlig tale og språk. De vil kun endre tempo/rytme eller bruke akustisk fokusering når barnet ikke forstår eller hvis det er nye ord, nye eller vanskelige begreper, eventuelt om det er spesielle språklyder som skal forsterkes.

Frokosten

Strategiene og samspillet som du ser i denne delen kan brukes til alle måltider. Gjennom hele frokosten hjelper faren til å utvikle samtaleferdigheter ved å svare på datterens ytringer med enkle setninger for deretter å tilføre ny informasjon.

Barnet viser at hun forstår kjente fraser og at hun kan ta imot én beskjed. Hun bruker ett-ords ytringer. Faren utvider sitt barns språkforståelse ved å bruke en mengde ulike språkstrukturer og nytt ordforråd, for eksempel adjektiver (*varm, klumpete havregrøt*), nektelse (*den er ikke tom*) og hv-spørsmål (*hvor er sommerfuglspennen din?*).

For å skape interesse og fremme en språklæringssituasjon er det et sted på DVD-en hvor faren med vilje søler havregrøt på brettet på den høye stolen. Dette blir ofte kalt å sabotere. Det kan brukes for å utvide/utvikle språk. Det kan også brukes i mange ulike situasjoner for å oppmuntre til samspill. En leke kan for eksempel legges i feil eske, favoritteddybjørnen kan miste øyet sitt eller barnet kan få en bolle når hun ber om en kopp.

Påkledning

Strategien som går ut på å gi barnet ditt valg er med på å utvikle uavhengighet og er en måte å introdusere *enten/eller*-spørsmål og – strukturer på. Når barnet kler på seg, leker eller leser en bok, er det mer sannsynlig at hun vil være interessert i aktiviteten lenger hvis hun har valgt den selv.

I denne delen gir moren barnet et valg mellom to topper/skjorter å ha på seg. Hun beskriver dem og hun forventer at datteren skal si noe/bruke stemmen for å fortelle hvilken hun vil ha. Så snakker hun om den som datteren valgte. Gjennom hele denne delen snakker foreldrene om hva de gjør, og de forventer at barnet deres skal bruke stemmen for å være en deltager i samtalen. De bruker riktig benevnelse på alle plaggene og de bruker passende handlingsfraser, for eksempel *Putt bena i buksene, Ta opp armene*. De utvikler begreper gjennom å snakke *om av/på, opp/ned* og *like/forskjellige*.

På DVD-en gir moren datteren valget mellom to ting gjennom lytting med lukket taleoppfattelse. Neste skritt er å utvide antall valg til tre. På et senere stadium vil moren gi barnet et valg i en situasjon med åpen taleforståelse. Mens hun jobber på kjøkkenet vil hun for eksempel kunne si *Vil du ha på deg den rosa eller den grønne genseren din i dag?*

Rydde inn i oppvaskmaskinen

Gjennom en enkel aktivitet som å rydde inn i oppvaskmaskinen kan du innarbeide en mengde språkstrukturer og introdusere nye ord som barnet ditt trenger å høre på dette stadiet. Mange andre daglige rutiner gir tilsvarende muligheter for språklæring. Husk å gjøre det meste ut av en hver mulighet gjennom hele dagen.

DVD-en viser en mor som rydder inn i oppvaskmaskinen sammen med datteren sin for å utvikle språk, begreper og auditivt minne. Datteren tar imot en og en beskjed om gangen og hun bruker ett-ords ytringer. Moren benytter muligheten til å:

- benevne kjøkkenutstyr og bestikk (substantiver) for eksempel *bolle, tallerken, kopp, kniv, gaffel, skje*.
- snakke om hvor i oppvaskmaskinen de forskjellige tingene skal (preposisjonsfrase), for eksempel *bollen skal settes oppe*.
- beskrive tingene (adjektiver), for eksempel *kniven er skarp*.
- snakke om de tingene som ikke skal vaskes i maskinen (nektende), for eksempel *stekepannen skal ikke settes inn*.
- gi en beskjed (auditiv forståelse), for eksempel *Lukk døren*

Vanne plantene

Her er moren og barnet i hagen og lærer forskjellen på blomster og trær. Moren bruker denne muligheten til å introdusere et nytt ord (*syrin*) og en nektende setning (*Det er ingen blomster*). Hele tiden setter hun ord på det de gjør.

Etter hvert som barnet ditt modnes vil den uforståelige talen gå over til å bestå av stadig flere ett- og toordsytringer. Hun vil også etterligne fraser. Hun er innstilt på å lytte og å forstå språk gjennom lytting. Du må hjelpe barnet ditt til å utvide ordforrådet og språkstrukturene hennes. Du må fortsette å utvide barnets auditive minne og oppmuntre henne til å snakke. Bruk modellerings- og utvidelsesstrategiene. Bruk ventestrategien for å gi barnet ditt tid til å fortolke det stadig mer innviklede språket hun hører. Gi henne tid til å snakke. Gi henne korrekt uttale av ord og fokuser spesielt på de språklydene som skal utvikles.

De neste delene av DVD-en viser hvordan en mor bruker disse strategiene til å utvide sønnens tale- og kommunikasjonsferdigheter. De viser også hvordan hun overfører det hun har lært i terapitimen til daglige samspillssituasjoner med sønnen sin. I treningstimen bruker pedagogen mange ulike måter å trene på enkelte språklyder, for eksempel /s/:

- kort med /s/-ord
- sanger med mange s'er
- lese en bok om besøk i Zoo

Det er også aktiviteter for å utvikle toledet auditivt minne og for å utvide ordforrådet.

Baking

Moren baker muffins for å forsterke noen av de ovennevnte målene. Hun bruker naturlig stemme og hun forventer at barnet lytter, tar imot beskjeder og kommenterer det som skjer. Barnet sitter ved siden av henne, slik at han kan lytte og se på det som skjer. Han er veldig engasjert og oppmerksom. Moren hjelper sønnen med å helle, røre og bake. Hun bruker språk som forklarer rekkefølge for å introdusere hvert steg, så som *nesten*, *etterpå* og *så*. På hvert steg forklarer hun hva de gjør, utvider språket, modellerer sønnens ytringer og kommenterer det han sier. Hun bruker utrop som *Åhh* for å opprettholde interessen hans, men hun legger samtidig til noe for at han skal lære. Hun utvider ordforrådet, for eksempel bruker hun *røre* istedenfor *rundt* og *rundt*. Hun bruker mengdebegreper *Det er nok*, modifisering *For stor* og sammenligning *Den ser ut som en bakke*.

Denne femtenminutters aktiviteten ga en flott læringsopplevelse. Sønnen var oppslukt og mor benyttet seg av dette ved å bruke et rikt språk og ved å introdusere nye begreper. Barnet bearbeidet språket gjennom lytting.

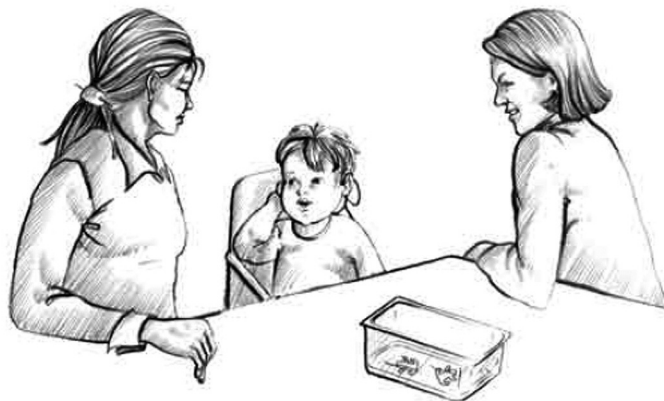
Formings-aktiviteter

I denne aktiviteten får barnet lære om Farsdag når moren og barnet lager et kort til faren. Barnet vil forstå denne spesielle dagen litt bedre for hvert år. Moren har mye forskjellig formingsmaterieell for å gjøre aktiviteten spennende, for eksempel silkepapir, maling og fargestifter. På en tilfeldig måte lærer hun barnet hva fargene heter, men dette er ikke hovedfokus i spillet. Når de lager kortet bruker hun fargene som adjektiver. Fokuset er på vektlegging av /s/-lyder i ord, for eksempel *stjerne*, å utvide ordforrådet *knoker/ledd* og å ta imot to beskjeder, når hun sier *Jeg la den på hånden din, men på en eller annen måte havnet den på armen din*. Barnet peker på de riktige kroppsdelene.

Barnet bruker uforståelig tale og ett- eller toordsytringer. Moren gjentar de to ordene han sier og legger til flere, slik at han hører en utvidet setning. For eksempel når gutten sier *Hvor stjerne?* svarer moren med *Hvor er stjernen? Jeg vet ikke, men vi har mange flere* bruker hun modellerings- og utvidelsesstrategiene på en fremragende måte.

Auditiv Stimulus/Respons

I det første kapitlet på DVD-en viser man blant annet hvordan man introduserer en stimulus/respons-aktivitet til en baby. Her holder barnet en ting selv, og gir pålitelig respons når pedagogen sier en lyd. Hun både oppdager og identifiserer lydene. Hun gjentar det hun har hørt. Dette viser at hun kan gjenkjenne lydene ved lytting uten å ha visuelle holdepunkter.

Det er viktig å utvikle denne ferdigheten. Talebabling (baleleker) kan nå brukes i stimulus/respons-aktiviteten for å øve på spesifikke språklyder. Dette vises i det tredje kapitlet.

Auditivt minne – Å velge mellom ting

I Babyers Babling ble de første stegene i utvikling av auditivt minne ved å velge gjenstander beskrevet. Etter hvert som barnet ditt utvikler den auditive språkforståelsen kan det auditive minne utvides. Dette kan gjøres ved å la barnet få flere beskjedder å følge, eller flere ting å velge mellom.

Med en gang barnet ditt kan oppfatte enkle ord og velge gjenstander, lar du henne begynne å velge mellom to ting. Husk at barnets evne til å uttrykke seg ikke vil være på samme nivå som forståelsen hennes. På dette nivået vil hun ikke være i stand til å gjenta hele setningen, men hun vil svare med å utføre riktige handlinger. Begynn med lukket taleoppfattelse med bare tre eller fire leker, og utvid antall leker etter hvert som ditt barns auditive minne utvikles.

Det er mange ulike kombinasjoner og ordklasser som kan flettes inn i valgaktivitetene:

Substantiv og substantiv	Finn <u>bilen</u> og bussen. Hent en <u>kniv</u> og en <u>skje</u> .
Adjektiv og substantiv	Jeg vil ha den <u>store skjeen</u> . Hvor er <u>mammadinosaturen</u> ?
Substantiv og preposisjonsfrase	Legg <u>babyen</u> i <u>sengen</u> . Sett kua på <u>lastebilen/tilhengeren</u> .
Substantiv og verb	Få <u>fisken</u> til å <u>svømme</u> . <u>Del eplet</u> .
Substantiv og eiendomspronomen	Hvor er sokkene mine?

Det å utvikle auditivt minne kan lett flettes inn i lekesituasjoner, høytlesing og daglige rutiner.

Høytlesing

Det å bli glad i bøker vil gi barnet ditt muligheten til å møte en fantasiverden og en verden utenfor hennes umiddelbare nærhet. Barn på denne alderen elsker å få favoritthistoriene sine fortalt om og om igjen. De vil ofte sitte lenge og lytte og gjerne delta i gjenfortellingen av historien.

Du kan nå introdusere den lytteferdigheten som kalles 'auditiv avslutning'. Du kan begynne med barnets yndlingsdel av fortellingen, for eksempel *Jeg skal puste og pese, jeg skal blåse huset ditt.....* Å vente på at barnet ditt skal fullføre setningen er en nyttig strategi for å øve på å lytte og for å finne ut hva barnet forstår.

Gjennom høytlesing får du muligheten til å introdusere nye ord, nye språkstrukturer og ferdigheter som rekkefølge og forutsigelse. Bruk mange spørsmål for å se om barnet ditt har forstått enkeltdeler i historien. Pass på at du ikke faller i fellen og bare spør *Hva er det?* Da kan barnet ditt svare med ett ord og dette bidrar ikke til å utvikle barnets språk- eller tenkeevne. Det er bedre å stille åpne spørsmål som *Hva skjedde? Hvor? Hva tror du kommer til å skje?* Dersom barnet ditt ikke har noen løsning kan du bruke en annen voksen eller et søsken som modell slik at hun kan høre forskjellige svarmuligheter og lære hvordan hun kan svare på denne typen spørsmål. Dette vil legge grunnlaget for kritisk tenkning.

Det å kommentere er en god strategi. Hvis du sier *Jeg tror Peter Pan så Kaptein Krok på sjørøverskuta* skaper du en forventning om at barnet vil kommentere det du har sagt. Bruk også kommentarer som *mm*, *oj oj*, *neimen* og *wow* for å oppmuntre barnet ditt til å komme med sine kommentarer. Dette gir mulighet til å utvide språket ytterligere. Bruk setninger som begynner med *Se på* og *Fortell meg*. Dette er en annen nyttig strategi, som kan gi barnet ditt muligheten til å komme med sine egne ideer. Disse kan deretter utvides.

På DVD-en ser man en pedagog og et barn som leser fortellingen om Peter Pan. Pedagogen viser hvordan man kan bruke forklaringer og åpne spørsmål for å utvide barnets forståelse av fortellingen.

Hjemme leser moren og gutten en bok. Han velger favorittboken, en bok som har en fast rytme med ord som rimer. Moren bruker gode spørsmålsteknikker og utvider sønnens språk ved å beskrive hvordan en av personene tenker og føler. Hun modellerer problemløsning for å øve opp tenkeevnen hans. Han koser seg mens de holder på med dette.

Barna på DVD-en lytter og lærer gjennom forskjellige meningsfulle aktiviteter. De er engasjerte og de har det morsomt. Dette er den mest effektive måten for å lære å lytte og snakke.

Kapittelet viser utviklingen av språkforståelse og uttrykksevne fra 16 til 30 måneder. Ved to og et halvtårsalder har barnet et auditivt minne om to eller flere gjenstander, kan ta imot to beskjeder og kan høre på avstand. Barnet produserer selv to- og treordsytringer. Det barnet sier er ofte en etterligning av noe den voksne har sagt, men det er også mange spontane ytringer. Barnet forstår de tidlige preposisjonene som for eksempel *under*, *i* og *på* og kan svare på hv-spørsmål som for eksempel *hvem*, *hva* og *hvor*. Talen blir stadig tydeligere, men det er fremdeles konsonantutlatelser og –erstatninger.

Barnet er kommet godt i gang på sin lytte- og språklæringsferd.

Flere ideer for småbarn

Disse tilleggsideene er forslag til hvordan språket kan utvides og hvordan du kan hjelpe barnet ditt gjennom de ulike stegene på Utviklingsskalaen (Integrated Scales of Development).

Aktivitetene

Aktivitetene har samme rekkefølge som på DVD-en.

Strategiene

Strategiene gjenspeiler strategieksempelene som blir vist på DVD-en.

Ferdigheter og begreper

Ferdighetene og begrepene passer til det nivået barnet ditt er på.

Kjernespråk

Dette er det språket som blir gjentatt mange ganger for å gi barnet tilgang til spesifikke lyder, ord eller setninger som hun lærer på akkurat dette stadiet i sin lytteutvikling. Etter hvert som barnet ditt lærer å lytte vil hun ikke lenger ha behov for så mange repetisjoner av nye ord.

Utvidet språk

Utvidet språk må brukes i tillegg til kjernespråk. På denne måten gir du barnet ditt et rikt språkmiljø.

Tilsvarende aktiviteter

Dette er forslag til å bruke kjerne- og utvidet språk på mange forskjellige måter i daglige rutiner og aktiviteter.

Hva kommer så...

Dette viser progresjonen, de neste stegene på den enhetlige utviklingsskalaen innenfor de fire områdene lytting, språk, tale og kognisjon.

Disse ideene er kun ment som forslag. Du kan bruke andre uttrykk, som er kjent og gangbart i din familie.

Å spise frokost

Strategier

- Modellere riktig språk.
- Bruke utvidet språk.
- Bruke repetisjoner.
- Introdusere nye ord/utvide ordforrådet.
- Gi barnet tid til å svare.
- Oppmuntre til turtaking.

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle forståelse for beskrivelse.
- Ta imot en beskjed, for eksempel Hvor er kinnene dine?
- Utvikle begreper, for eksempel av/på, tom/full, varm/kald/lunken.
- Forstå navn på ulike kroppsdelar.
- Mindre og mindre uforståelig tale.
- Dukker opp flere og flere enkeltord.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Frokosttid.
- Her er grøten/yoghurten din.
- Hent skjeen din.
- Her er skjeen din.
- Åpne opp munnen – her kommer grøten/yoghurten.
- Det er mer grøt igjen. Ta litt til.
- Det er ikke noe mer grøt igjen. Alt er borte.
- Bollen er tom/full.
- Vil du ha noe å drikke? Her får du vann.
Ta en slurk. Drikk opp.
- Det er deilig med vann/grøt/yoghurt.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Jeg er sulten. Er du sulten?
- Nå skal vi spise frokost.
- Hva vil du ha til frokost/formiddagsmat?
- Vil du ha...?/Vil du ha...eller...?
- Jeg vil ha.../Jeg liker ikke.
- Du liker havregrøt.
- Grøten/havregrøten/yoghurten er varm og klumpete/kald og deilig.
- Det smaker søtt/deilig/vondt/forferdelig.
- Hvor er skjeen?
- Nei, ikke en teskje. Den er for liten.
Jeg vil ha den store skjeen.
- Oj oj oj! Du sølte melk. Tørk opp med kluten.
- Tørk deg rundt munnen.
- Serviettholderen/bollen/glasset er nesten tomt.
Det er ikke fullt lenger.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Måltider – middag, formiddagsmat, frokost, kveldsmat.
- Å ha piknik, bursdagsselskap, ferie noe.
- Leketid – "late-som" teselskap/ mate dyrene på gården/ vannlek.
- Høytlesing.

Hva kommer så...

- Bruke adjektiver, for eksempel størrelse, form, farge.
- Utvide mengdebegrepene, for eksempel ikke mye, det er nok, det er for mye, det er snart tomt.
- Gi valgmuligheter, for eksempel vil du ha bringebærmelk eller appelsinjuice?
- Bruk pronomener – meg, mitt, mine, du, ditt, dine.
- Modeller enkle setninger.
- Lag par av en konkret figur og tilsvarende bilde i en bok.
- Utvikle auditivt minne i aktiviteter med lukket taleforståelse:
 - ✓ velg ut to ting ved å bruke 'og'.
 - ✓ velg ut fra en beskrivende frase.
 - ✓ ta imot to enkle beskjeder.

Sette inn i oppvaskmaskinen

Strategier

- Oppmuntre til felles oppmerksomhet.
- Utvid ordforrådet.
- Modeller riktig språk.
- Bruk utvidet språk.
- Sørg for rolige omgivelser.
- Bruk repetisjon.

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle kategorisering.
- Utvikle begreper, forståelse for åpen/lukket, topp/bunn.
- Ta imot beskjed med preposisjonen 'i', for eksempel Sett skjeen i oppvaskmaskinen.
- Utvikle forståelse for årsak og virkning.
- Lære nye ord, for eksempel stråle, oppvaskmaskin.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Åpne/lukke døren.
- Hvor er den store/lille/blå bollen/tallerkenen/koppen/skjeen?
- Her er den store/lille/blå bollen/tallerkenen/koppen/skjeen.
- Sett bollen/koppen/skjeen/tallerkenen i oppvaskmaskinen.
- Hvor er koppen din?
- Åh, den er på benken/bordet.
- Her er koppen. Sett den inn. Sett den inn i oppvaskmaskinen.
- Sett den på hyllen på toppen/på bunnen.
- Snu den (rundt).

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Her er alle skjeene/gaflene/knivene.
- Sett dem i oppvaskmaskinen.
- Her er tallerkenen og koppen din.
- Sett inn pappas krus. Snu det opp-ned.
- Tallerkenene er veldig skitne.
- Oppvaskmaskinen gjør dem rene igjen.
- Hvor er vaskepulveret?
- Rist på boksen og hell pulver i maskinen. Oppvaskmaskinen er full.
- Vi skrur på oppvaskmaskinen.
- Kan du høre det? Den bråker.
- Snart er alt sammen rent.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Vaske leker.
- Rydde klær.
- Rydde.
- Lese en bok om kjøkkengjøremål.
- Ta et bad.
- Vaske bilen.
- Pakke en koffert.
- Pakke en piknik-kurv, skolesekk eller matpakke.
- Handle mat – putte varer i handlekurven.
- Rydde på plass varene når man kommer hjem.

Hva kommer så...

- Bruk beskrivende språk, for eksempel en plastikk-kopp, bollen med kaninen på.
- Utvikle språk som kategoriserer, for eksempel tallerkenene skal i oppvaskmaskinen/ klærne skal i vaskemaskinen/ kniver, gafler og skjeer hører sammen.
- Utvikle forståelse for objektenes funksjon, for eksempel kniven er skarp, vi bruker den til å skjære med.
- Introdusere eiendomspronomen, pappas/pappa sin kopp, mammas brøds_kive
- Bruke vanlig hastighet og rytme.
- Bruke mindre akustisk fokusering.
- Utvikle auditivt minne med to gjenstander og med ulike språklige trekk, for eksempel Putt den store bollen inn i oppvaskmaskinen. Putt bollen og skjeen i oppvaskmaskinen. Sett bollen på den øverste hyllen.
- Ta imot en toleddet beskjed, for eksempel Sett inn flasken din og lukk igjen døren.

Lage muffins

Strategier

- Modeller riktig språk.
- Bruk utvidet språk.
- Sørg for rolige omgivelser.
- Legg vekt på å kun lytte.
- Bruk repetisjon.
- Fang barnets oppmerksomhet.
- Få aktiviteten til å bli morsom.

Ferdigheter/begreper og språk

- Ta imot to beskjeder.
- Utvikle spørsmålsstrukturer/former.
- Begynnende rekkefølge-forståelse.
- Begynnende forståelse for mengdebegreper.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Kom, skal vi lage muffins!
- Vi trenger en bolle og en skje. Hvor er skjeen?
- Hva mer trenger vi?
- Åpne opp pakken med muffins-mix.
- Tøm muffins-mixen opp i bollen. Tøm, tøm, tøm.
- Hva trenger vi nå? Hva skal vi gjøre nå?
- Hvor mye vann trenger vi?
- Rør rundt og rundt i deigen/røren.
- Skru på ovnen.
- Vær forsiktig, den er varm.
- Hell røre oppi muffinsformene.
- Det er nok.
- Bruk den store skjeen.
- Den er for stor.
- Nå putter vi brettet inn i ovnen.
- Inn med muffinsene.
- Nå må vi rydde opp.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Disse muffinsene er kjempegode.
- Jeg elsker muffins.
- Liker du muffins?
- Jeg liker sjokolademuffins.
- Dette er mine yndlingsmuffins.
- Hva slags muffins liker du best?
- Åpne opp pakken og tøm i røren.
- Tøm alt oppi bollen. Sørg for at pakken blir helt tom. Bland det sammen.
- Rør med en stor skje.
- Bland det godt sammen.
- Hva trenger vi nå?
- En kopp vann og et egg. Hvem vil kakke/knuse egget?
- Åh åh, det kom eggeskall i røren. Jeg må ta det ut.
- Du er veldig flink til å blande.
- Ta litt røre på skjeen.
- Ta det oppi muffinsformene. Bare litt. Vi vil ikke at de skal bli for store.
- Jeg skal sette dem i ovnen.
- Vær forsiktig, så du ikke brenner deg.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Alle slags matlagingsaktiviteter, for eksempel lage gele/ grøt/havregrøt/ smørbrød/ skjære opp grønnsaker/ ta glasur på kake.
- Alle typer aktiviteter, som består av flere ledd i rekkefølge, for eksempel kle på seg, pusse tennene, re opp sengen, rydde vekk leker, rydde, enkle historier og enkle lekeaktiviteter.
- Lage opplevelsesbøker med bilder eller tegninger i rekkefølge av noe barnet ditt liker å gjøre, for eksempel en tur i svømmehallen, handle, leke, pynte seg, en tur i parken/Zoologisk hage.

Hva kommer så...

- Auditivt minne med to gjenstander i ulike ordklasser, inkl. preposisjoner og pronomener, for eksempel Hun ligger på sengen. Sett bollen i vasken.
- Auditivt minne med tre gjenstander.
- Introdusere funksjonsspørsmål Hva bruker vi for å...?
- Utvikle form- og størrelsesbegreper.
- Introdusere språk for å snakke om rekkefølge Først, neste, så etc.
- Begynne å lytte på avstand.
- Modellere uttale av nye ord – fremhev for å oppmuntre barnet til å imitere.
- Introdusere flere mengdebegreper, for eksempel noen, alle, halv.
- Akustisk fokusering av spesifikke talelyder i ord og fraser.
- Utvikle "delingsord", for eksempel en pose med...., en flaske med....
- Utvikle åpen taleoppfattelse – ta imot én beskjed, velge én gjenstand.

Lage Farsdagskort

Strategier

- Bruk auditivt "bombardement."
- Modeller riktig språk.
- Bruk utvidende/utfyllende språk.
- Bruk normal hastighet og rytme.
- Vent, slik at barnet kan oppfatte/ta imot ny informasjon.
- Gi tid til å svare (responstid).

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle tallbegreper.
- Utvikle bruk av farger som adjektiver.
- Ta imot to beskjeder.
- Utvikle formbegreper.
- Forstå preposisjoner, for eksempel på toppen, i midten.
- Svare på hv-spørsmål, for eksempel Hva er det?
Hvor er den...? Hva brukes den til?
- Forstå størrelsesbegreper, for eksempel stor og liten.
- Bruke to ord sammen (toords ytring).

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Vi skal lage et kort til pappa.
- Hent maling og pensler.
- Brett kortet og klipp det.
- Klipp ut kortet. Klipp det forsiktig.
- Skal vi male en slange? Jeg bretter.
- En grønn slange.
- Nei, det ikke grønt – det er blått.
- Hvor er den grønne?
- Det er riktig. Den er grønn.
- Mal slangen.
- Jeg klipper ut et hjerte.
- Hvor skal vi sette det fast?
- Hent limet.
- Lim det på - lim, lim.
- Fest det, fest det, fest det på.
- Vi har to hjerter – ett, to.
- Ett på toppen og ett i midten.
- Fargelegg hjertene røde.
- Hvor er rødfargen?

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Her er litt papp og cellofan i forskjellige farger.
- Hvilken farge vil du ha?
- Åh, rosa. Du vil ha rosa. Det er en fin farge. Jeg tror det er yndlingsfargen min.
- Er det din yndlingsfarge?
- Jeg bretter på midten, så kan du klippe ut.
- Jeg bretter det forsiktig. Vil du prøve å klippe det ut?
- Klipp det ut, vær forsiktig, saksen er skarp.
- Hva skal vi gjøre først?
- Hva har du lyst til å gjøre?
- Jeg klipper ut et stort hjerte. Det vil pappa like.
- Åh, du har tegnet et hus. Det er ingen vinduer eller dører på huset. Det trenger noen vinduer og dører.
- Mal/fargelegg døren rød og vinduene blå.
- Vi lager en hage rundt huset.
- Pappa kommer til å like dette kortet.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Alle typer formingsaktiviteter, for eksempel maling, tegning, klipping, liming og stempling.
- Lage en scene med hage/park/strand.
- Lage et dukkehus/en gård/en garasje.

Hva kommer så...

- Utvikle begreper om rekkefølge.
- Utvikle preposisjoner som angir plass, for eksempel i midten, ved siden av.
- Begynne å telle.
- Introdusere pronomener, for eksempel hun/han/de.
- Bygge opp/gradvis øke ordforrådet, for eksempel synonymer, deler av helheten
- Bruke akustisk fokusering i forhold til spesifikke lyder.
- Bruk et mangfold av talelyder i ord og setninger, som barnet trenger å høre – akustisk bombardement.
- Flett inn flere hv-spørsmål, for eksempel hvem, hva, hvor.
- Modellér uttale.
- Utvikle auditivt minne for tre gjenstander – lukket taleoppfattelse.
- Utvikle åpen taleforståelse – en beskjed, en gjenstand.

Store Barns Skravling

Dette er det siste kapittelet i Lytte, Lære, Snakke. Det følger barnets utvikling fra 31 måneder frem til skolestart. I denne perioden styrker og befester barn sine reseptive og ekspressive språklige ferdigheter. De beveger seg fra å bruke to ord og enkle setninger, til å uttrykke seg ved å bruke komplekse grammatikalske strukturer. De begynner å bruke fortids- og fremtidsform (av verbet) og de bruker mange ulike spørsmålsformer. De lærer å gjenfortelle historier, beskrive gjenstander, mennesker og episoder og å være med i samtaler. Talen blir tydeligere og de blir små skravlebøtter.

Barnas lytteferdigheter utvikler seg også. De beveger seg fra å lytte i stille miljø til å lytte i miljø med bakgrunnsstøy. Deres auditive minne utvikler seg fra å kunne følge to beskjeder til å kunne ta imot flerleddete beskjeder. De kan hente informasjon fra kassett/CD og fra TV og de kan lære å snakke i telefonen. De er mer bevisste på verden utenfor deres nære miljø.

Dette kapittelet viser hvordan du kan fortsette å utvide ditt barns talespråklige ferdigheter gjennom lytting.

Utvide språket

Barnet ditt utvider sitt reseptive og ekspressive språk. Du må utvide hennes språklige inntrykk, slik at hun hører en mengde ulike grammatikalske strukturer. Du må hele tiden utvide ditt barns språk gjennom meningsfull samhandling og oppmuntre henne til å utvikle seg fra å bruke enkle til å bruke mer komplekse setninger.

DVD-en viser eksempler med foreldre som utvider sitt barns språk. For eksempel viser filmsnutten fra hagen en mor som introduserer nye ord og utvikler strukturer og begreper ved å følge barnets interesse. Hun snakker om plantedeler, *knopper* og *stilk*. Hun bruker språk som:

- Ikke alle blomstene er åpne (negativ)
- Det kan være edderkopper inni der (hjelpeverb)
- Alle de er åpne og de der er lukkede/Jeg tror den der trenger masse vann/De blir nydelige blomster når de åpner seg opp (komplekse setninger med flertall)
- Det er ikke så mange knopper. Det er noen få (sammenligning)

Moren er språkmodell for sønnen i egnede situasjoner, slik at sønnen etter hvert kan lære å bruke dette selv.

Små hjelpere

Språklæring skjer best når barn er deltagere i meningsfull samhandling.

Ved å tilby barn varierte aktiviteter og erfaringer kan man skape virkelig gode muligheter for læring. Barn i denne alderen liker godt å hjelpe foreldrene med ting i huset. La dem hjelpe til, gi dem mange ulike oppgaver og utnytt disse mulighetene til å utvikle barnas lytte- og talespråksferdigheter. Sett ord på det de gjør, for eksempel når de vasker opp, setter inn i oppvaskmaskinen, lager formiddagsmat, henter noe å drikke og når de lager mat. Gi dem egen kost og brett til å feie med og en spade til å grave med. La dem hjelpe til med å re opp sengene, tørke støv og arbeide i hagen. Antakeligvis gjør de ikke jobben spesielt godt, men disse aktivitetene gir veldig gode muligheter for å utvide språket.

DVD-en viser et barn som hjelper moren sin med noen av disse oppgavene. Moren bruker utvidet språk, for eksempel *Legg buksene i pappas bunke, Sett den på oppvaskstativet, vær så snill*. Hun bygger opp datterens ordforråd, for eksempel *Skyll den, Vri opp svampen*. Hun forventer at datteren tar imot to beskjeder *Hent smør og ost i kjøleskapet*.

Tid for lek/leketid/lek

Barn utvikler fantasi og forestillingsevne gjennom rollelek. De elsker å leke med dukker og actionfigurer. Disse kan gi muligheter for kreativ lek, utvikle tenkeevner og øve språk. Ulike typer rollelek kan bidra til at barnet ditt utvikler pragmatiske ferdigheter (språkbruk) som er helt sentrale hvis hun skal kunne kommunisere på en hensiktsmessig måte.

DVD-en viser et barn i rollelek, hvor hun later som hun går og handler for moren og har et teselskap.

Leken gir også mange muligheter for å videreutvikle lytteferdigheter og å utvide språk og begreper. DVD-en gir mange eksempler på dette:

- En mor forklarer ordet *enskinnetog* ved å beskrive forskjellen mellom vanlig tog og tog som går på én skinne.
- En far lærer datteren sin begreper i forbindelse med kortspill – *Hvem skal begynne, synes du? Jeg skal stokke kortene, Velg et kort, Legg kortene utover sånn*.
- En mor introduserer ordet *Antarktis* og snakker om hvor pingvinene bor for å utvide sønnens kunnskaper.
- En mor øver på en adjektivfrase med sønnen sin – *Mannen med en gul/rød/blå hatt*.

Vær bevisst på å utvide ditt barns ordforråd hele tiden. Bruk for eksempel synonymer som *eske*, *boks* eller *kasse*. Bruk overbegreper som *'musikkinstrumenter' om fioliner, trompeter og trommer*.

Tale

Ved fire-femårsalder er de fleste talespråkslyder relativt godt etablert. Barna vil likevel trenge å øve på å lytte til og bruke spesifikke språklyder i ord og fraser. Etter hvert som lytteferdighetene blir bedre bør også talen bli bedre. Det finnes mange ulike strategier du kan bruke for å hjelpe barnet ditt til å lytte ut spesifikke språklyder.

Auditivt bombardement

Dette betyr gjentatt auditiv eksponering av en spesifikk lyd, som barnet har problemer med å produsere, for eksempel /p/. En morsom måte å gjøre dette på er for eksempel å lese historien om *De tre små grisene* og gjenta *Jeg skal puste og pese, pust pust pust, pes pes pes, til huset ditt faller ned*. En annen måte kan være å lage en pappacollage med bilder av mange forskjellige pappaer. Mens dere sitter og klipper i blader og limer på bildene kan du gjenta målordet i en frase eller en enkel setning mange ganger.

Bableleker

Språklyder bør i så stor grad som mulig introduseres gjennom bruk av leketøy og ved å knytte sammen de lydene som hører til i leken. Av og til kan det imidlertid være nødvendig å jobbe mer målrettet med enkeltlyder. En rask og effektiv måte å gi den nødvendige repetisjonen kan være gjennom bableleker.

DVD-en viser en pedagog som benytter seg av auditiv stimulus/respons for å øve på å lytte ut repetisjon av konsonanter. Barnet vet at han skal holde leken på øret. Dette er et signal om at han er klar til å lytte. Han gjentar lydene, for eksempel /la la la la/, /pa pa pa be be be/ og /ma ma ma ko ko ko/. Disse lydene bør deretter øves i ord og fraser. /ma ma ko ko/ kan bli det er *mamma sin sko* og /ka ka go go/ kan bli *Kaken er god*.

Bableleker er også en ypperlig måte å fininnstille lyttingen for å hjelpe barnet ditt til å skille mellom stemt-ustemt, for eksempel /bi bi bi/ /pi pi pi/ og ulike artikulasjonssteder, for eksempel /ti ti ti/ /ki ki ki/. Å leke med rimord er en annen måte å jobbe med fininnstilt lytting og tale trening på.

Sørg for at du kan tilføre barnet mange ulike muligheter slik at barnet kan få produsere lyden i fraser og setninger.

Akustisk fokusering

Dette er en utmerket teknikk for å fokusere på enkelte språklyder i begynnelsen, slutten og midten av ord.

På DVD-en ser man en mor og et barn som leker med klistremerker av sjødyr. Hun bruker akustisk fokusering på /s/-lyden når de snakker om dyrene. Når barnet ditt klarer å si /s/ kan hun øve på ordene i fraser og setninger når hun holder på med ulike lekeaktiviteter. Når barnet ditt bruker lyden riktig i spontan tale skal du ikke fortsette med akustisk fokusering.

Etter hvert som barn modnes kan de lære å rette på sin egen tale selv. Et eksempel på dette vises på DVD-en. En pedagog har flettet målllyden /t/ inn i en aktivitet for å trene auditivt minne. Hver gang barnet skal gi beskjeder må hun produsere denne lyden, for eksempel *Ta ut krokodillen og sett den på den tykke firkanten*. Pedagogen bruker vente-strategien istedenfor å rette på henne med en gang når hun sier lyden feil. Dette fører til at piken retter på seg selv.

Du må følge nøye med på barnets (ut)tale inntil hun kan rette på seg selv. Den beste måten å gjøre det på er ved å bruke lytting. På DVD-en ser man en far som retter på datteren sin på en veldig naturlig måte når de spiller spill. Når hun sier ordet *trodde* feil sier han det på riktig måte. Deretter gjentar hun det riktig ved å lytte til faren.

De fleste språklydene er vanligvis godt etablert innen barnet begynner på skolen. Dette vil kun skje dersom det auditive habiliteringsprogrammet fokuserer systematisk på språklyder gjennom lytting. DVD-en viser at dette kan gjøres på en morsom og naturlig måte.

Auditivt minne

De to foregående kapitlene viste hvordan babyer og småbarn utvikler auditivt minne. De gikk fra å oppfatte én gjenstand til å oppfatte to gjenstander i lukket taleoppfattelse og de begynte med åpen taleoppfattelse.

Barns auditive minne kan utvides til tre eller flere gjenstander i ulike språklige sammenhenger med lukket taleoppfattelse. Følgende eksempler med auditivt minne om tre gjenstander er i lukkede lytteaktiviteter:

- Tre substantiv – Hent hårbørsten, sjampo og håndkle (før dusjing).
- To adjektiv og et substantiv – den myke hvite hunden (valgt ut blant flere dyr med ulike kjennetegn, for eksempel en myk hvit katt, en myk sort hund, en glatt sort katt etc).
- To substantiv og et verb – Selen og delfinen svømmer.
- Substantiv, preposisjon og substantiv – Dukken er bak sofaen.
- Substantiv, konjunksjon og substantiv – Sett lastebilen og bilen på veien.
- Substantiv, nektelse og substantiv – Sett lastebilen, ikke bilen, på veien.

Fra dette nivået utvikler barnet seg til å mestre fire og fem gjenstander med lukket taleoppfattelse.

Øk vanskelighetsgraden i oppgaver med lukket lytting

kjent vokabular	➡	mindre kjent vokabular
rolige omgivelser	➡	mer bråkete omgivelser
få gjenstander å velge mellom	➡	flere gjenstander å velge mellom
flere hint/hjelp	➡	færre hint til ingen hint
auditiv fokusering av nøkkelord	➡	normalt trykk og intonasjonsmønstre
gi oppgaven mer enn en gang dersom barnet ber om forklaring	➡	gi oppgaven kun én gang
oppfatte én gjenstand	➡	oppfatte fem gjenstander
enkle setningsstrukturer	➡	mer komplekse setningsstrukturer
levende stemme	➡	stemme på kassett/CD (avspilt stemme)

Med en gang barnet ditt kan ta imot to beskjeder eller velge to gjenstander i en lukket lyttesituasjon kan du begynne å forvente at hun kan ta imot kjente beskjeder eller velge en kjent gjenstand i en åpen lyttesituasjon. Hun kan oppfatte en veldig kjent beskjede eller velge en veldig kjent gjenstand når hun deltar i en rutineaktivitet. Når dere for eksempel lager mat

kan du spørre barnet etter en leke hun kjenner veldig godt. Dette spørsmålet må komme uventet og være utenfor den sammenhengen dere er i. Den samme progresjonen for utvikling av lytting i lukkede situasjoner kan også følges når det gjelder utvikling av lytting i åpne situasjoner (se tabellen på forrige side).

Dette kapittelet viser barn som tar imot kompliserte beskjeder, hvor for eksempel beskrivelser brukes, *Gi meg noe som går på vannet og har seil* (lukket taleoppfattelse) til *Jeg tenker på noe som begynner på /r/, som kjører til månen og som har med seg astronauter* (åpen taleoppfattelse).

Auditive bearbeidingsferdigheter som for eksempel auditivt minne er nødvendig for barn som skal begynne på skolen. Det å bearbeide komplisert språk, ta imot beskjeder med mange ledd og å huske detaljer er en del av hverdagen på skolen.

Dette kapittelet viser et barn som tar imot beskjeder med mange ledd i en lukket lyttesammenheng. Pedagogen snakker fort og lavt og det forventes at barnet oppfatter informasjonen uten repetisjon. Barnet spør om å få tur. Ved å bytte roller får barnet anledning til å øve på å bruke den komplekse strukturen.

Spill kan være en morsom måte å utvikle disse ferdighetene på, for eksempel brett-, kort- og ordspill som kan spilles i bilen, når man venter på å komme inn på Hørselssentralen, eller når man venter på maten på restaurant. Her er noen eksempler:

Jeg ser en.....som er... (gjettelek)

Alfabetleker

Da jeg handlet kjøpte jeg.....

Jeg tenker på noe som.....

Rytmeleker

Kategoriseringsleker

Gjett hvem/Hva er jeg?

Hvilken er forskjellig? Hvilken hører ikke til og hvorfor?

Motsetninger

Auditiv inndeling

Auditiv inndeling er en viktig ferdighet å utvikle. Det er nødvendig at barna lærer seg å gjenfortelle historier, vitser og gåter og å ta imot beskjeder som kommer i rekkefølge. På et senere stadium, som for eksempel på skolen, er det viktig at de kan huske informasjon og gjenfortelle ting de har hørt. Denne ferdigheten kan utvikles ved å bruke barnerim og -regler, sanger, leker og historier.

Barn elsker å høre favorittfortellingen gang på gang og de vil begynne å gjenfortelle den til foreldrene og andre familiemedlemmer. Du kan oppmuntre barnet ditt til å være de ulike personene i fortellingen. Dette gir henne mulighet til å bruke forskjellig tonehøyde, stemmekvalitet og intensitet. På denne måten vil hun lære prosodi og det gir henne mulighet til å uttrykke følelser, så som sinne, skuffelse, overraskelse, redsel eller glede.

Hjelp barnet ditt til å utvikle seg fra å lytte til mange repetisjoner til å lytte til en historie kun én gang. Deretter kan hun gjenfortelle den i deler og ta med så mange detaljer som mulig. For å gjøre dette kan du bruke dukker, bilder eller leker når du forteller historien. Still spørsmål for å hjelpe barnet ditt å gjenfortelle den i riktig rekkefølge. Gå videre med å la barnet ditt gjenfortelle historien selv uten hjelp av spørsmålene, men fremdeles med bruk av dukkene, bildene eller lekene. Utvid til åpen lytting uten noe hjelp eller støtte, og etter hvert kan du også øke lengden på historien hun skal gjenfortelle.

DVD-en viser en liten pike som får støtte når hun skal gjenfortelle *De tre små grisene*. En annen del viser et barn som begynner på den mer avanserte ferdigheten det er å gjenfortelle en avspilt historie. På dette nivået er det ikke forventet at han skal kunne gjenfortelle historien, men svare på spørsmål om den. Etter hvert vil han kunne gjenfortelle en historie uten støtte. Det å kunne lytte til en avspilt historie er en nyttig ferdighet for barn som skal begynne på skolen, ettersom dette ofte inngår i skoledagen/undervisningen.

Erfaringer utenfor hjemmet

Det finnes mange ypperlige språklæringsmuligheter utenfor hjemmet. Man kan gå i parken, besøke biblioteket, gå i ulike typer butikker, ta buss, tog, båt eller en biltur, dra på fisketur, besøke et museum eller dra på stranden.

Det å lage "erfaringsbøker" fra disse utflyktene er en kjempeflott måte å introdusere og utvide språk på. De blir et redskap for å bruke mange ulike tider av verb og nye ord og de kan brukes til å utvikle kunnskap om rekkefølge. Boken kan illustreres med enkle tegninger, bilder, fotografier og andre minner. Det er viktig at barnet får være med på å lage boken. Senere kan boken brukes når barnet skal begynne å lære å lese. Barn elsker å lese om seg selv og sine erfaringer. Den kan også være et nyttig redskap til bruk i samtale.

Avanserte lytteferdigheter

Barnets lytteferdigheter er fremdeles i utvikling. I starten på ferden mot å lytte og lære, er et stille miljø det ideelle for å utvikle ferdigheter som oppdagelse, diskriminering, identifikasjon og forståelse. Etter hvert må dette utvides til å lære å lytte på avstand, lytte i bakgrunnsstøy, lytte til kassett/CD og å snakke i telefon. DVD-en viser eksempler på barn som utvikler disse ferdighetene.

Å lytte i støy

Det er viktig å ha et stille miljø for å lære å lytte i de tidlige stadiene. Barna trenger likevel å utvikle evnen til å lytte i med bakgrunnsstøy som en forberedelse til førskole og skole. Gi barnet ditt mange muligheter til å lære å lytte i støy. For at hun skal lykkes er det viktig å snakke om kjente temaer og hun bør få et begrenset antall valg. Radio eller TV kan brukes som bakgrunnsstøy. Du kan utvide ditt barns ferdigheter ved gradvis å øke volumet og å gå over til åpen lytting.

DVD-delen viser en liten gutt sammen med dagmammaen sin ved andedammen. Dagmammaen bruker denne situasjonen til å introdusere nye ord og til å utvide språket hans. På grunn av bakgrunnsstøyen snakker hun tett inntil mikrofonen på guttens taleprosessor.

DVD-en viser et barn som lærer den avanserte ferdigheten å lytte til en avspilt historie med bakgrunnsstøy. På dette nivået lytter barnet til historien setning for setning, men vil etter hvert gjenfortelle hele historien.

Å snakke i telefonen

For noen barn med hørselshemming er det mulig å snakke i telefonen. Denne ferdigheten skal ikke påbegynnes før barnet kan ha en åpen samtale uten noen visuelle holdepunkter.

Når man skal begynne å øve på å snakke i telefonen skal man begynne med en kjent samtalepartner og bruke lukket samtale med tre eller flere spørsmål/ytringer av varierende lengde. Introduser ulike måter å starte og avslutte samtalen på. Øk antall setninger i øvelsen etter hvert. Gå over fra lukket til åpen samtale ved å innføre et uventet spørsmål eller en uventet kommentar. Dette kan gradvis bygges opp til barnet ditt kan snakke med mange av familiemedlemmene.

DVD-en viser et barn som har gått gjennom disse stegene og som nå snakker med tanten sin. Hun er virkelig et lyttende barn.

Samtale

DVD-en viser et barn som har en samtale med faren sin. Hun viser særdeles gode lytteferdigheter så som åpen lytting, auditivt minne og auditiv inndeling. Hun bruker komplekst språk og har en rekke pragmatiske ferdigheter. Hun kan for eksempel ta initiativ til å starte på et samtaleemne, holde fast ved emnet og hun mestrer det å bytte samtaleemne.

Barnet har mange års erfaring med intensiv lytte- og taletrening. Hun er et barn som kan kommunisere. Hun er dyktig til å lytte, og talen hennes blir stadig tydeligere. Hennes begreper om form, størrelse, overflate, mengder og farger er i utvikling. Disse må styrkes før hun begynner på skolen. Hun utvikler sine samtaleferdigheter i mange ulike sammenhenger, og hun kan forutsi hva som vil skje. Hun kan snappe opp informasjon fra TV-en og hun klarer å lytte i bakgrunnsstøy.

Hun er kreativ i lek og hun bruker fantasien sin. Hun er et lyttende, tenkende og snakkende barn. Denne delen av lytteferden er over. En ny ferd skal begynne.

Flere ideer for store barn

Disse tilleggsideene foreslås for å vise deg hvordan språk kan utvikles og hvordan du kan hjelpe barnet ditt gjennom de forskjellige trinnene i Utviklingsskalaen.

Aktiviteter

Aktivitetene kommer i samme rekkefølge som på DVD-en.

Strategier

Strategiene avspeiler strategieksempelene som vises på DVD-en.

Ferdigheter og begreper

Ferdighetene og begrepene henvender seg til det stadiet barnet ditt har nådd.

Kjernespråk

Dette er det språket som repeteres mange ganger for å hjelpe barnet ditt til å få tilgang på spesifikke lyder, ord eller setninger som hun holder på å lære i sin lytteutvikling. Etter hvert som hun lærer å lytte vil hun ikke ha behov for at nye ord repeteres så mange ganger.

Utvidet språk

I tillegg til kjernespråk bør det brukes utvidet språk. Dette vil gi barnet ditt et berikende språkmiljø.

Tilsvarende aktiviteter

Dette er forslag i forbindelse med å bruke kjerne- og utvidet språk i en rekke daglige rutiner og aktiviteter.

Hva kommer så....

Dette viser utviklingen i de neste stegene av Utviklingsskalaen innenfor områdene lytting, språk, tale og kognisjon.

Disse ideene er bare forslag. Du kan bruke språk som er kjent og relevant i deres egen familiesituasjon.

Å utvikle auditivt minne

Strategier

- Bruk repetisjon av nytt språk.
- Bruk utvidet språk.
- Benytt lytting først.
- Bruk en voksen som forbilde/modell å lytte til.
- Gi beskjed via lytting én gang.
- Vent, slik at barnet kan svare.
- Legg til rette, slik at barnet ditt lykkes.

Ferdigheter/begreper og språk

- Utvikle treleddet auditivt minne – lukket taleoppfattelse: for eksempel hent luen, skoene og jakken.
- Velge gjenstander ut fra beskrivelse, for eksempel gi meg den som kan kjøre på vannet.
- Forstå nye begreper, for eksempel bred/smål.
- Forstå nye ord.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Jeg har en stor, gul lastebil/veldig gammel bil/liten gul lastebil/rød racerbil/veldig gammelt tog.
- Se på den brede/smale veien.
- Bilene kjører på veien.
- Vær forsiktig, kjør pent. Ikke kjør for fort.
- Sett den store gule lastebilen på den brede veien.
- Sett den store røde bilen på den smale veien.
- Hvilken av dem kjører fortest på veien?

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Dette er en veldig bred vei.
- Det er en motorvei. Det er en sånn vei vi kjører på når vi skal til onkel..... Man kan kjøre fortere på motorveien, men man må ikke kjøre for fort.
- Se på den smale veien. Du må være forsiktig på den smale veien.
- Snu bilen rundt. Du må være på høyre side av veien.
- Se opp for veiarbeiderne. De reparerer veien.
- Ser du han som holder opp et skilt? Det betyr stopp, så vi må vente her til han sier at det er klart. Vi vil ikke at det skal skje en ulykke.
- Den store gule gravemaskinen graver et hull. Se hvordan sjåføren plukker opp jord. Så tipper han jorda over på lasteplanet.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Bruk hvilken som helst aktivitet hjemme, men sørg for at du har mange ulike leker/ting som barnet ditt kjenner i ulike farger/størrelser/kategorier.
- Å sortere vasken: gi meg pappas rød treningsbukse og den røde T-skjorten hans; legg sokkene og T-skjortene i kurven/i skapet/i vaskemaskinen.
- Å leke med forskjellige lekebiler: Sett den røde lastebilen med tipp på den brede/smale veien.
- Å kjøre den store sorte bussen oppover bakken/inn i garasjen.
- Å spille kort og leke med klistremerker.
- Å leke "late-som"-leker – handle/teselskap/dukkehus/på bondegården/spille favoritthistoriene/TV/video-rollefigurer.

Hva kommer så...

- Etablere treleddet auditivt minne – lukket taleoppfattelse:
 - o nektelse: Jeg vil ha den... og den...., ikke den.....
 - o mange ulike preposisjoner
i/på/under/ved/til/bak/mellom.
 - o pronomener, for eksempel du, dem, vi.
 - o verbfraser, for eksempel gutten/han sykler opp bakken.
 - o funksjonsord/fraser, for eksempel Jeg trenger noe du kan klippe gresset med og noe du kan grave med. Disse bør velges i riktig rekkefølge.
- Utvikle avanserte lytteferdigheter – lukket taleoppfattelse:
 - o ta imot enkle beskjeder i hagen/i butikken med bakgrunnsstøy
 - o følge kjente sanger på kassett/CD
- Utvikle lytting – åpen taleoppfattelse med:
 - o to kjente gjenstander, for eksempel Gå og hent din og din.
 - o to kjente beskjeder.
- Bytt om på rollene for å gi barnet øvelse.

I hagen

Strategier

- Bruk repetisjon av nytt språk.
- Bruk utvidet språk.
- Introduser nye ord.
- Gi barnet tid til å bearbeide og svare.
- Gi tydelig og riktig uttale.
- Bruk lytting med lukket taleoppfattelse.

Ferdigheter/begreper og språk

- Lager sammenligninger.
- Begynner med flertall.
- Utvider ordforrådet.
- Bruker 'hv'-spørsmål, for eksempel hvem, hva, hvor.
- Bruker flere konsonanter.
- Utvider begreper i forhold til kategorisering.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Se på de pene blomstene.
- Disse de gule og de er rosa.
- Denne blomsten har en stilk.
- Dette er blader som vokser på stilk.
- Alle blomstene er ikke åpne.
- Disse er åpne, men de er lukkede.
- De har ikke åpnet seg ennå.
- De er knopper.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Blomster og busker vokser. De har røtter.
- Noen planter kan vokse i pottar og noen i jorden.
- Knoppene kommer til å åpne seg senere og bli til nydelige blomster.
- Vær forsiktig når du plukker blomstene. Ikke brykk stilkene.
- Blomster trenger vann og sollys for å vokse.
- Disse har dødd, fordi jorden ble for tørr. Åhhh, så synd.

- Vi må vanne i hagen hver dag, så plantene ikke dør.
- Vi plukker noen av de rosa blomstene og setter dem i en vase.
- Dette er blomster og de vokser på en busk.
- Dette er en busk. En busk er som et lite tre.
- Vi plukker blomster og lager en bukett.
- Vi tar den med inn og setter den i en vase.
- Først må vi ha vann i vasen

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Snakke om små deler på tingen, for eksempel klokke (visere og urskive), kjele (tut og håndtak), TV (fjernkontroll, skjerm, bilde, bryter).
- Plante frø og små planter.
- Anlegge grønnsakshage.
- Stelle potteplanter.
- Presse blomster og blader.
- Lage et bilde med hageting, for eksempel blader, frø, gress.
- Lage blomsterkunstverk.
- Lage en erfaringsbok fra hagen/grønnsakshagen.

Hva kommer så...

- Utvikle fireleddet auditivt minne - lukket taleforståelse.
- Utvikle forståelse for 'hva mangler' av deler på en ting/gjenstand.
- Utvikle oppfatning om kategorier, for eksempel planter (blomster er planter, trær er planter), grønnsaker, frukt, fremkomstmidler, redskaper.
- Introdusere flere negativord, for eksempel ikke noe, ingen.
- Mer informasjon om hvordan og hvorfor ting virker.
- Introdusere sammenligninger, for eksempel jeg er høyere enn deg.
- Introdusere hvorfor og fordi.
- Utvikle inndeling av en kort historie.
- Utvikle tidsbegreper – i dag, i morgen og i går.
- Utvikle toleddet åpen taleoppfattelse (gjenstander, beskjeder), for eksempel Gå og hent pappas fotballcap. Finn et eple og legg det i matboksen din. Hent badedrakten din og gi den til mamma.
- Utvikle evnen til å lytte i støy – åpen taleoppfattelse, en gjenstand og en enkel beskjed.
- Begynn å lytte - åpen taleoppfattelse med kassett/CD.

Gjett hvem? Spill

Strategier

- Utvide språk.
- Vær modell - uttal ordene tydelig og riktig.
- Vær modell - bruk korrekt språk, for eksempel spørreformer.
- Bruk språket til oppklaringer.
- Vær modell for pragmatiske ferdigheter som å starte/avslutte et emne.
- Gi barnet tid til å bearbeide kompliserte lytteoppgaver og vanskelige begreper.
- Registrer korrekt bruk av komplekst språk.

Ferdigheter/begreper og språk

- Bruker riktig spørsmål og svar.
- Utvikler negasjoner.
- Utvikler beskrivelser.
- Trekker slutninger.
- Utvikler tenkeevner.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Hvem vil begynne?
- Du må stokke kortene først.
- Så må du velge et kort.
- Du velger et først og så er det meg.
- OK, jeg tror jeg tar dette.
- Ikke titt. Det er juks.
- Kan du reglene?
- Du må beskrive en person.
- Er personen din en mann eller en dame?
- Har personen din bart/rødt hår?
- Ja, det har hun/han – nei, det har hun/han ikke.
- Har personen din på seg hansker/en rar hatt?
- Ja, det har hun/han – nei, det har hun/han ikke.
- Det betyr at jeg må legge ned alle bildene av menn/damer med rødt hår.
- Den som ender opp med vinner spillet.
- Neste gang er det din tur.

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Hvem skal begynne, synes du? Den eldste eller den yngste?
- Jeg begynner, for jeg er eldst. Er det greit for deg?
- Kan du forklare reglene for?
- Jeg synes at dette er et kjempemorsomt spill.
- Jeg liker dette spillet. Jeg er sikker på at jeg kan slå deg.
- Velg et kort og putt det i sprekken foran på brettet
- Oj, det var ikke noe bra spørsmål. Jeg har bare lagt ned to bilder. Neste gang må jeg tenke meg om.
- Jeg beklager – jeg forsto ikke. Kan du være snill og si det igjen/si det om igjen, for jeg hørte deg ikke ordentlig.
- Jeg lurte på hva jeg skal spørre deg om neste gang. Jeg prøver å lure deg/jeg prøver å gjøre det vanskelig.
- Tror du det finnes noen i hele verden som har langt, krøllete lilla hår? Kanskje mormors frisør kan lage det på henne?
- Kan du beskrive en som bor på en annen planet?
- Jeg klarer ikke å beskrive denne her, for den er så rar.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Spille brettspill, for eksempel Ludo, Stigespillet, Kinasjakk, Damspill, Fire på Rad.
- Spille Bingo,
- Beskrive måter å gjøre ting på for en annen, for eksempel hvordan man lager milkshake/pusser tennene/bygger en Lego-konstruksjon/lager noe med hendene.
- Lære og forklare reglene i ulike spill og sportsgrener, for eksempel basketball/fotball/damspill/gjemsel.

Hva kommer så...

- Utvikle lytting – åpen taleoppfattelse av komplekst språk.
- Utvikle evnen til å lytte i støy.
- Utvikle evnen til å lytte til kassett/CD.
- Utvikle forståelse for regler i spill.
- Utvikle evnen til å forklare.
- Vær modell – gi riktig uttale av flerstavellesord.
- Registrer og vær modell for korrekt språk
- Utvikle begreper og forståelse for tall og bokstaver, skoleforberedende aktiviteter.
- Oppmuntre til problemløsning/trekke slutninger/det å forutsi noe.
- Introdusere fonembevissthet (bevissthet på språklidene)

Avspilt historie

Strategier

- Gi barnet hint og hjelp.
- Still spørsmål.
- Spol tilbake og hør på historien en gang til.
- Still oppklarende hjelpespørsmål, for eksempel Hva hørte du?
- Bruk en kort enkel historie.

Ferdigheter/begreper og språk

- Gjenforteller en historie selv.
- Lytter til en historie og få hjelpespørsmål.
- Svarer på tre spørsmål fra en avspilt historie.

Kjernespråk (utsagn fra den voksne)

- Sett inn kassetten/CD-en.
- Trykk på play-knappen.
- Hør hele historien først.
- Så hører du på spørsmålene.
- Svar på hvert enkelt spørsmål.
- Spol tilbake hvis du har lyst til å høre på historien en gang til.
- Er du klar?

Utvidet språk (utsagn fra den voksne)

- Sørg for at spilleren har strøm (kassett/CD?)
- Sett i kassetten/CD-en og trykk på play-knappen.
- Vi hører på historien og alle spørsmålene først. Så kan vi starte på nytt og høre på historien en gang til.
- Hvis det er en del av historien du ikke hører eller ikke forstår, må du si fra til meg. Da kan vi spole tilbake og høre på det en gang til.

Tilsvarende aktiviteter hjemme

- Høre på annen informasjon på kassetten/CD-en, for eksempel:
 - o Forklaringer.
 - o Ta imot beskjeder.
 - o Spørsmål.

Hva kommer så...

- Svare på flere spørsmål fra en avspilt historie.
- Gjenfortelle en historie uten hjelpespørsmål.
- Gjenfortelle en historie i riktig rekkefølge og få med så mange detaljer som mulig.
- Utvide lengden på historien.
- Øke vanskelighetsgraden på historien.
- Høre på en historie med svak bakgrunnsstøy på kassetten/CD-en.
- Snakke i telefonen.

Auditiv habilitering - Appendiks

Scales of Development and Assessment Tools

The following scales of development and assessment tools have been categorized by auditory perception, language, speech, play and basic concepts. They have been provided as a reference. A brief description accompanies each scale or test.

Auditory Perception (Listening)

Estabrooks, W. 1998, *Auditory-Verbal Ages and Stages of Development in (Levels I – VIII) in Cochlear Implants for Kids*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

This checklist outlines the development of listening from sound awareness to auditory comprehension including discrimination, identification, localization, auditory memory and sequencing, listening from a distance and listening in noise.

Tuohy, J., Brown, J. and Mercer-Mosely, C., 2001, *St. Gabriel's Curriculum for the Development of Audition, Language, Speech, Cognition*, Trustees of the Christian Brothers St. Gabriel's School for Hearing Impaired Children, Sydney, NSW, Australia.

This contains a hierarchical order for the development of auditory awareness and auditory memory progressing from closed set to open set. The curriculum also includes sections on the development of language, speech and cognition.

Wilkes, E.M. 1999, *Cottage Acquisition Scales for Listening, Language and Speech. Simple Sentence Level*, Sunshine Cottage School for Deaf Children, Texas, U.S.A.

This developmental checklist is for assessment and diagnostic planning for therapy. The listening section progresses from sound awareness to comprehension of paragraphs including phonetic listening skills. This instrument also includes listening, speech and cognition in an integrated approach.

Language

Bzoch, K. and League, R. 1991, *The Bzoch-League Receptive-Expressive Emergent Language Test (REEL-2)*, 2nd ed. Pro-Ed, Austin, Texas, U.S.A.

This scale designed for infants and toddlers up to 3 years, measures and analyzes emergent language for intervention planning. Results are obtained from a parent interview and are given in terms of an Expressive Language Age, a Receptive Language Age and a Combined Language Age.

Carrow-Woolfolk, E. 1999, *Test for Auditory Comprehension of Language (TACL-3)*, 3rd ed. Pro-ed, Austin, Texas, U.S.A.

This test is comprised of three subtests and measures comprehension of vocabulary, grammatical morphemes and elaborated phrases and sentences used by children from 3 to 9 years 11 months. The child has to select a picture from a choice of three to correspond to a word, phrase or sentence spoken by the examiner. Test scores are converted into standard scores, percentile ranks and age equivalents.

Dunn, L.M. and Dunn, L.M. 1997, *Peabody Picture Vocabulary Test (PPVT Forms IIIA and IIIB)*, 3rd ed. American Guidance Service, Circle Pines, MN, U.S.A.

This test measures a child's understanding of individual words (receptive vocabulary). It is designed for children from 2 years 6 months to 18 years. Raw test scores are converted into standard scores, percentile ranks and age equivalents.

Edwards, S., Fletcher, P., Garman, M., Hughes, A., Letts, C. and Sinka, I. 1997, *The Reynell Development Language Scales III (RDLS III)*, 3rd ed. NFER-NELSON London, U.K.

This test assesses receptive and expressive language using real objects rather than pictures for the child to interact with. It is designed for children aged from 15 months to 7 years. The comprehension scale comprises sections such as agents and actions, attributes, locative relations, vocabulary and complex grammar, and inferencing, etc. The expressive scale comprises sections such as verb phrases, auxiliaries, clausal elements, inflections, etc.

Fenson, L., Dale, P.S., Reznik, J.S., Thal, D., Bates, E., Hartung, J.P., Pethick, S. and Reilly, J.S. 1993, *The MacArthur Communicative Inventories: User's Guide and Technical Manual - Words and Gestures 8 to 16 Months. Words and Sentences*, Paul H. Brookes Baltimore, MD, U.S.A.

The words and gestures inventory is for parents to complete about their child's ability to understand and/or use words and gestures. It includes vocabulary categories (animals, toys, clothing, action words, etc.) and also asks about the child's gestures, games, routines, actions and objects, imitation skills and pretend play. The words and sentences inventory is to record the child's use of words in categories such as body parts, furniture and rooms, games and routines, etc. It also has a section on sentences and grammar. This examines the child's use of nouns and verbs, word endings and simple sentences.

Gardner, M.F. 2000, *Expressive One Word Picture Vocabulary Test*, 3rd ed. Academic Therapy Publications, Novato, CA, U.S.A.

This test examines a child's receptive vocabulary. It is designed for students from 2 to 18 years.

Gardner, M.F. 2000, *Receptive One Word Picture Vocabulary Test*, 3rd ed. Academic Therapy Publications, Novato, CA, U.S.A.

This test examines a child's receptive vocabulary. It is designed for students from 2 to 18 years.

Glover, M.E., Preminger, J.L. and Sanford, A.R. 1995, *The Early Learning Accomplishment Profile Kit (E-LAP)*, Kaplan Press, Lewisville, NC, U.S.A.

This is a criterion-referenced tool for young children from birth to 36 months. The book provides guidance in programming for infants, young children and children with special needs. The kit provides developmental data for gross motor, fine motor, cognitive, language, self-help, and social/emotional skill areas; learning activity cards; IFSP forms for individualized planning. It also specifies the materials, procedures and criteria for each item to be assessed.

Moog, J. and Kozac, V. 1983, *Teacher Assessment of Grammatical Structures (TAGS)*, Central Institute for the Deaf, St Louis, MO, U.S.A.

This assessment consists of rating forms to be completed by the therapist regarding hearing impaired children's understanding and use of grammatical structures in sentences of at least four words that contain a subject and a verb. The grammatical categories are noun modifiers, pronouns, prepositions, adverbs, verbs and questions.

Rossetti, Louis Ph.D. 1990, *The Rossetti Infant-Toddler Language Scale*, LinguSystems Inc, Moline, Illinois, U.S.A.

This criterion-referenced instrument assesses preverbal communication skills and verbal areas of gesture, pragmatics, play, interaction and attachment, language comprehension and language expression for children from birth to 3 years old. Behaviors are observed by therapists or caregivers.

Sanford, A.R. and Zelman, J.G. 1995, *Learning Accomplishment Profile. Revised Kit (LAP-R)*, Kaplan Press, Lewisville, NC, U.S.A.

This criterion referenced tool follows on from the E-LAP. It is a guide for individualizing educational programming for the age range 36-72 months. The book enables the teacher to identify appropriate learning objectives for each child and measures individual progress in the areas of cognition, language and personal-social. It specifies the materials, procedures and criteria for each item to be assessed.

Tuohy, J., Brown, J. and Mercer-Mosely, C. 2001, *St. Gabriel's Curriculum for the Development of Audition, Language, Speech, Cognition*, Trustees of the Christian Brothers. St. Gabriel's School for Hearing Impaired Children, Sydney, NSW, Australia.

This provides a developmental sequence for the structure of English from birth to 6 years. It outlines the receptive and expressive skills in three monthly intervals from birth to 12 months and then in six monthly intervals to 6 years. Grammatical structures are included. This curriculum also includes sections on the development of cognition, speech and audition.

Wiig, E.H., Secord, W. and Semel, E. 1993, *CELF-Preschool – Clinical Evaluation of Language Fundamentals – Preschool, Examiner's Manual*, The Psychological Corporation, San Antonio, Texas, U.S.A.

This test assesses receptive and expressive language deficits in children aged from 3 years to 6 years 11 months. Norm referenced scores are provided for six monthly age intervals. Expressive subtests include tests of word structure, referential word knowledge and sentence recall. Receptive subtests assess understanding of basic concepts, linguistic concepts and sentence structures.

Wilkes, E.M. 1999, *Cottage Acquisition Scales for Listening, Language & Speech (CASLLS)*, Sunshine Cottage School for Deaf Children, San Antonio, Texas, U.S.A.

This developmental checklist is for assessment and diagnostic planning for therapy. The language section includes steps from pre-verbal through to complex sentences including pragmatic development. This instrument also includes listening, speech and cognition in an integrated approach.

Zimmerman, I.L., Steiner, V.G., and Pond, R.E. 2002, *Preschool Language Scale-4, (PLS-4)*, The Psychological Corporation, San Antonio, Texas, U.S.A.

This is a standardized test of auditory comprehension and expressive communication for infants and toddlers. The auditory comprehension subscale assesses basic vocabulary, concepts and grammatical markers in preschoolers and higher-level abilities such as complex sentences, making comparisons and inferences, etc. in older children. The expressive communication subscale asks preschoolers to name objects, use concepts that describe objects, express quantity, use grammatical markers, etc. For older children it includes word segmentation, completing analogies, telling a short story in sequence, etc. This test also includes an articulation screener and a language sample checklist.

Speech

Goldman, R. and Fristoe, M. 2002, *Goldman Fristoe: Test of Articulation 2*, AGS Publishing, Circle Pines, MN, U.S.A.

This test provides information about a child's articulation ability by sampling both spontaneous and imitative speech production of students from 2 to 18 years. Pictures and verbal cues are used to elicit single word answers that demonstrate common speech sounds. It measures articulation of speech sounds, determines the types of misarticulation and compares individual performance to national, gender differentiated norms.

Ling, D. Ph.D. 1991, *The Phonetic-Phonologic Speech Evaluation Record: A Manual*, Alexander Graham Bell Association for the Deaf, U.S.A.

This test evaluates the segmental and nonsegmental aspects of speech at both the phonetic and phonologic levels. Phonetic level responses are obtained through imitation. Phonologic level responses are obtained from spontaneous language samples.

Paden, E. Ph.D., and Brown, C. M.S. 1992, *Identifying Early Phonological Needs in Children with Hearing Impairment*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

This standardized test assesses how young children with hearing impairment spontaneously use first-level phonological patterns. It numerically rates whether the child's patterns are missing, emerging or mastered.

Tuohy, J., Brown, J. and Mercer-Mosely, C. 2001, *St. Gabriel's Curriculum for the Development of Audition, Language, Speech, Cognition*, Trustees of the Christian Brothers St. Gabriel's School for Hearing Impaired Children, Sydney, NSW, Australia.

This outlines the development of early speech, the development of auditory feedback skills, and an order for the acquisition of vowels diphthongs and consonants. It provides a developmental checklist of phonological processes. The curriculum also includes sections on the development of cognition, language and audition.

Wilkes, E.M. 1999, *Cottage Acquisition Scales for Listening, Language & Speech. Simple Sentence Level*, Sunshine Cottage School for Deaf Children, Texas, U.S.A.

This developmental checklist is for assessment and diagnostic planning for therapy. The speech section tracks objectives from the renowned motor speech program of Dr. Daniel Ling (both phonetic and phonologic) and also links these objectives to phonetic listening development. This instrument also includes listening, language, and cognition in an integrated approach.

Williams Hodson, B. 1983, *The Assessment of Phonological Processes*, College-Hill Press, Inc, U.S.A.

This test uses pictures to elicit single words. Its method of analysis of the productions highlights deficient patterns of speech and provides a starting point for a phonological approach to remediation.

Play

Lowe, M. and Costello, A. 1988, *Symbolic Play Test Second Edition*, NFER-NELSON London. UK.

This test is based on a developmental study of representational play in infants 12 months to 36 months. It evaluates children's spontaneous non-verbal play skills in a structured situation.

Objects are presented in a standard manner and left to the child's free use. The purpose is to assess if the child has developed concepts and symbolism, which precede and develop alongside receptive and expressive verbal language. Criterion referenced age scores are available.

Basic Concepts

Boehm, A.E. 1986, *Boehm Test of Basic Concepts-Revised (BOEHM-R)*, The Psychological Corporation, San Antonio, Texas, U.S.A.

This test is administered to kindergarten students and tests basic concepts of comparison, direction, position, quantity and time.

Bracken, B. 1998, *Bracken Basic Concept Scale-Revised (BBCS-R)*, The Psychological Corporation, San Antonio, Texas, U.S.A.

This measures basic concept acquisition and receptive language skills of children aged from 2 years, 6 months to 8 years. It includes eleven conceptual categories – colors, letters, numbers, counting, sizes, comparisons, shapes, direction/position, self/social awareness, texture/materials, quantity, and time/sequence.

Ordliste

(page 114-117)

Akustisk:	Som har å gjøre med hørselssansen, om hørbare lyder.
Akustisk fokusering:	Å legge mer trykk på nøkkelementet i en setning enn de på andre ordene i setningen.
Alveolar:	En språklyd som formes med tungen mot overkjevens tenner, for eksempel [t, d, s, l, n]
Artikulasjon:	Produksjon av språklyder ved bevegelse av tungen, leppene og kjeven.
Auditivt bombardement:	Teknikk som går ut på å vektlegge en bestemt lyd gjennom repetisjon og akustisk fokusering.
Babbling:	Et stadium i babyers språklydsutvikling. –Det følger babyens begrensede vokaliseringer de første par månedene. Gjennom bablestadiet produserer babyen en mengde ulike konsonant-vokal-forbindelser, som blir mer og mer komplekse etter hvert.
Bilabial:	En språklyd som formes ved bruk av begge leppene, for eksempel [p, b, m]
Desibel:	Standard måleenhet for å angi en lyds styrke.
Diftong:	En glidende overgang fra en vokal til en annen, hvor tungen starter i posisjonen til den ene vokalen og beveger seg mot den andre, for eksempel diftongen [øy] i ordet høy – tungen starter i posisjonen til [ø] og beveger seg mot [y].
Ekkolali: (ekkotale)	Et spedbarns repetisjon av lyder som andre lager, noe som normalt forekommer i barns utvikling
En-til-en- korrespondanse: rams.	Å kunne telle flere gjenstander, ikke bare telle på rams.
Fonem:	Den minste betydningsskillende lyden i et språk, for eksempel [s, t, e, u, etc.].
Frekvens:	Antall svingninger per sekund når en lyd produseres er denne lydens frekvens. Dette måles i Hertz (Hz). Når svingningene per sekund øker betyr det at frekvensen øker og da oppfattes tonen som lysere.
Frikativ:	En språklyd som har hørbar friksjon når luften presses forbi, for eksempel [f, s, skj]

G Y L:	Gjennomsnittlig ytringslengde (GYL) er det antall morfemer som brukes når en snakker. Dette brukes først og fremst for å beskrive et barns utvikling når det gjelder å produsere lengre ytringer.
Infleksjon:	Endringer i stemmens tonehøyde.
Justering:	Innstilling av et cochlea implantat for å få tilgang til en mengde lyder, som er hørbare for brukeren.
Ko-artikulasjon:	Den effekt en lyd har på produksjonen av tilstøtende lyd.
Konkurrerende stimuli:	Enhver type bakgrunnsstøy eller bråk som bidrar til å dekke over talesignalet, slik at det blir vanskeligere å høre hva som blir sagt. Det er vanskeligere å mestre lytteoppgaver når det er konkurrerende stimuli tilstede.
KV stavelse:	En stavelse som består av en konsonant og en vokal, for eksempel [pa].
KVK stavelse:	En stavelse som består av en konsonant, en vokal og en konsonant, for eksempel [mat].
Intonasjon:	Stemmens melodi eller tonegang når man snakker.
Lokalisere:	Evne til å bestemme hvilken retning en lyd kommer fra.
Lukket taleoppfattelse:	Å oppfatte språk gjennom lytting med hjelp av ledetråder. Lytteoppgaver med lukket taleoppfattelse brukes i de tidlige stadiene av å lære å lytte. Lytteren velger mellom et begrenset antall objekter og vil på denne måten mestre å identifisere, forstå og huske det som blir sagt.
Mediale konsonanter: liten.	Konsonantene i midten av et ord, for eksempel /t/ i liten.
Modalitet:	En sansekanal, som for eksempel hørsel, syn eller føle.
Morfem:	Den minste betydningsbærende enhet i et språk – et ord eller en del av et ord, for eksempel ukvinnelig består av morfemene 'u', 'kvinne' og 'lig'.
Nasal:	En språklyd hvor luften slippes ut gjennom nesen og ikke ut gjennom munnen, for eksempel [m, n].
Objektpermanens:	Forståelse for at objekter er virkelige og at de ikke slutter å eksistere selv om de ikke kan sees.
Performativer: (eventuelt lyduttrykk)	Lyder som brukes av den voksne i forbindelse med å betegne en ting, for eksempel <i>møøø</i> for kua, <i>bå bå</i> for båten. Disse lydene blir ofte barnets første ord.

Plasseringskontraster:	Lyder som produseres på samme måte, men som skiller seg fra hverandre med tanke på hvor i munnen de produseres, for eksempel er både [p] og [k] plosiver, men [p] produseres foran i munnen og [k] produseres bak i munnen.
Plosiv:	En språklyd som produseres ved en skarp eksplosjon av luft, for eksempel [p, b, t, d, k, g].
Pragmatikk:	Et sett av regler som styrer bruk av språket i sosiale kontekster.
Prosodi:	Talens rytme og melodi – trekkene innbefatter tone høyde, varighet og styrke.
Rollelek:	Lek hvor man spiller en rollefigur i et bestemt scenario.
Sporing (tracking):	Å gjenta alle deler av en beskjed riktig.
Språkdeler (segmentaler):	Konsonanter, vokaler og diftonger.
Stemt/Ustemt par:	To lyder som produseres på samme måte og på samme sted i munnen, men den ene er stemt og den andre er ustemt, for eksempel [t, d] – hvor [t] er ustemt og [d] er stemt. Andre eksempler er [f, v]; [p, b]; [k, g]; [kj, j].
Stimulus/Respons:	En aktivitet hvor stimulusen er en lyd eller lyder sagt av en voksen til en annen lyttende person – Responsen kan være en handling, for eksempel å putte nobbiperler på et brett eller en verbal gjentakelse av lyd(ene). Dette fastslår hva lytteren hører.
Styrke (intensitet):	Måleenhet for lydstyrke, uttrykkes i desibel.
Suprasegmentaler:	Se Prosodi
Syngende stemme:	Dette beskriver den spesielle måten mødre/ omsorgspersoner snakker til små barn på.
Syntaks:	De grammatiske reglene for setningskonstruksjon i et språk.
Tilleggsspråk:	Det språket som brukes i tillegg til kjernespråket i forbindelse med en aktivitet, lek eller daglige rutiner.
Tonehøyde:	Kvaliteten på en lyd, som av lytteren bestemmes til å være høyere eller lavere.
Trykk:	Å vektlegge én stavelse i et ord sterkere, for eksempel redusere, eller å vektlegge ett/flere ord i en setning, for eksempel <i>Den hatten er <u>ikke</u> din.</i>

Uforståelig tale:	Stadiet som kommer etter babling i utvikling av tale og språk. Man kan identifisere intonasjonsmønstre og gjenkjenne ord i barnets vokaliseringer
Vokaliseringer:	Babyens lydproduksjon i de tidlige stadiene av tale- og språkutvikling.
Åpen taleoppfattelse:	Evne til å oppfatte tale gjennom lytting uten ledende hjelp, for eksempel å gjenfortelle en historie – Lytteoppgaver med åpen lytteforståelse er for rutinerde lyttere.

Litteratur og referanser

Bates, E. 1976, *Language and context: Studies in the acquisition of pragmatics*, Academic Press, New York, U.S.A.

Bzoch, K and League, R. 1991, *The Bzoch-League Receptive-Expressive Emergent Language Test (REEL-2)*, 2nd ed. Pro-Ed Austin, Texas, U.S.A.

Clark, G. M. Cowan, R. S. and Dowell, R. C. 1997, *Cochlear Implantation for Infants and Children*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Cole, E. B. 1992, *Listening and Talking. A Guide to Promoting Spoken Language in Young Hearing-Impaired Children*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Estabrooks, W. 1994, *Auditory-Verbal Therapy for Parents and Professionals*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Estabrooks, W. 1998, *Cochlear Implants for Kids*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Estabrooks, W. 2001, *50 Frequently Asked Questions About Auditory-Verbal Therapy*, Learning to Listen Foundation, Canada.

Estabrooks, W. and Marlowe, J. 2000, *The Baby is Listening*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Estabrooks, W. and Schwartz, R. 1995, *The ABCs of AVT: Analyzing Auditory-Verbal Therapy*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Flexer, C. 1999, *Facilitating Hearing and Listening in Young Children: Early Childhood*, 2nd ed, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Flexer, C. and Richards, C. 1998, *We Can Hear and Speak! The Power of Auditory-Verbal Communication for Children who are Deaf or Hard of Hearing*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Glover, M. E., Preminger, J. L. and Sanford, A. R. 1995, *The Early Learning Accomplishment Profile Kit (E-LAP)*, Kaplan Press, Lewisville, NC, U.S.A.

Kretschmer, R.R. and Kretschmer, L. 1978, *Language development and intervention with the hearing-impaired*, Baltimore, MD: University Park. Press.

Ling, A. 1974, *Schedules of Development in Audition, Speech, Language, Communication for Hearing-Impaired Infants and Their Parents*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Ling, D. 1976, *Speech and the Hearing-Impaired Child: Theory and Practice*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Ling, D. 1989, *Foundations of Spoken Language for Hearing-Impaired Children*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Ling, D. 1990, *Foundations of Spoken Language for Hearing-Impaired Children*, A.G Bell, Washington D.C, U.S.A.

Ling, D. and Ling, A. 1977, *Basic Vocabulary and Language Thesaurus for Hearing-Impaired Children*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Ling, D. and Ling, A. 1978, *Aural Habilitation: The Foundations of Verbal Learning in Hearing-Impaired Children*, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Pollack, D. 1985, *Educational Audiology for the Limited Hearing Infant and Preschooler*, Charles C. Thomas, Springfield, IL, U.S.A.

Romanik, S. 1990, *Auditory Skills Program for Students with Hearing Impairment*, NSW Department of School Education, Sydney, NSW, Australia.

Ross, M. (Ed.). 1990, *Hearing-impaired children in the mainstream*, York Press Inc., Timonium, MD, U.S.A.

Rossetti, L. 1990, *The Rossetti Infant-Toddler Language Scale*, LinguiSystems Inc, Moline, Illinois, U.S.A.

Sanford, A R. and Zelman, J G. 1995, *Learning Accomplishment Profile Revised Edition Kit (LAP-R)*, Kaplan Press, Lewisville, NC, U.S.A.

Schwartz, S. and Miller, J. 1996, *The New Language of Toys: Teaching Communication Skills to Children with Special Needs, A Guide for Parents and Teachers*. 2nd ed, AG Bell, Washington DC, U.S.A.

Simser, J. 1989, *Learning to Listen*, Federation of Junior Deaf Education Conference, Sydney, NSW, Australia.

Tuohy, J., Brown, J. and Mercer-Mosely, C. 2001, *St. Gabriel's Curriculum for the Development of Audition Language, Speech, Cognition*, Trustees of the Christian Brothers, St. Gabriel's School for Hearing Impaired Children, Sydney, NSW, Australia.

Wilkes, E. M. 1999, *Cottage Acquisition Scales for Listening, Language and Speech*, Cottage School for Deaf Children, San Antonio, Texas, U.S.A.

Zimmerman, I L., Steiner, V G. and Pond, R E. 1991, *Preschool Language Scale-4, (PLS-4)*, The Psychological Corporation, San Antonio, Texas, U.S.A.

Lytte, Lære, Snakke er utviklet som et hjelpemiddel med tanke på barn under 12 måneder med nedsatt hørsel og som følger et auditivt habiliteringsprogram. Pakken består av et hefte og en DVD, og er utviklet både med tanke på foreldre og profesjonelle. Den dekker utviklingen til barnet fra fødsel og opp til skolestart. Informasjonen i **Lytte, Lære, Snakke** er ment som et tillegg til barnets auditive habiliteringsprogram, og inneholder ideer og strategier for å utvikle talespråk gjennom å lytte.

Boken er skrevet på en måte som skal oppmuntre foreldre og støttepersonell rundt barnet til den daglige treningen som er viktig for å utvikle talespråk. Boken inneholder også en ordliste med forklaring av ord og uttrykk.

Medisan AS
PB 5073
0301 OSLO
Tlf : 22 59 90 40
email: medisan@medisan.no
www.medisan.no